

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

A Magyar Néprajzi Társaság 127. rendes és egyben tisztújító közgyűlése	(3)
Tudománytörténet	(28)
Kutatások	(38)
Szemle	(45)
Köszöntések	(54)
In memoriam	(63)
Hagyományápolás, hagyományteremtés	(84)
Mindenféle	(88)

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

2015/2.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Robinco Digitális Nyomda
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 127. RENDES ÉS EGYBEN TISZTÚJÍTÓ KÖZGYŰLÉSE (Budapest, 2015. május 20.)	3
I. Jegyzőkönyv	3
II. Elnöki megnyitó	7
III. A Társaság kitüntetettjei	10
IV. Főtitkári jelentés	17
V. A Magyar Néprajzi Társaság közhasznúsági jelentése a 2014. évről Tartalmi beszámoló	25
VI. A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 127. közgyűlésének	26
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	27
Szilágyi Miklós: Százhuszonöt éve született Braun Soma (Kecskemét, 1890. február 13.–Don melléke, munkaszolgálat, 1942. szeptember)	27
Szilágyi Miklós: Ötven éve távozott az élők sorából Kiss Lajos, a magyar néprajz „szegény embere”	30
Örsi Julianna: Emlékezés Csikós Tóth Andrásra	33
Voigt Vilmos: Magyar népnyelvi (folklore) társaság ötlete 1903-ból	36
KUTATÁSOK	37
Sári Zsolt: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum argentinai kutatása	37
Filep Antal: A kataszteri felmérés térképeinek és iratainak forrásfeltárása	39
SZEMLE	44
Hoppál Mihály: Két évtized a sámánkutatás szolgálatában. Bibliotheca Shamanistica (1995–2015)	44
Magyar Zoltán: Tizenöt éves a Magyar Népköltészet Tára	45
Kucsera Sándor: Gyarmati Fanni Ortutay Gyuláról	48
KÖSZÖNTÉSEK	53
Szilágyi Miklós: A nyolcvanéves Orosz István köszöntése	53
Bartha Júlia 60 éves	55
A szerk.: Bartha Júlia születésnapja	55
Bathó Edit: Bartha Júlia köszöntése	56
Csoma Zsigmond: Ambivalens köszöntő a 60 éves, örökké fiatalos Deáky tanárnőnek	59

IN MEMORIAM	62
Szilágyi Miklós: Búcsú Tóth Zoltántól (1943–2015)	62
Elment az utolsó dudás	67
Hála József: Búcsú a „pásztorkirálytól”	67
Juhász Zoltán: Pál István búcsúztatása	72
Magyar Zoltán: Bartus Józsefné Szandai Teréz (Herencsény, 1931. október 27.–Herencsény, 2015. május 1.)	75
Magyar Zoltán: Géczy Hegedűs Sándor (Rév, 1935. szeptember 28.– Rév, 2015. június 30.)	77
Lőrincz Róbert: Elhunyt a Nagy Palóc utódja. Tóth Imre emlékezete	79
HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS	83
Örsi Julianna: Pásztorünnepek a Nagykunságon	83
MINDENFÉLE	87
Gyenes Tamás: „Az a híres háromlyukú nagy furulya”. Egy furulyakészítő feljegyzései	87

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 127. RENDES ÉS EGYBEN TISZTÚJÍTÓ KÖZGYŰLÉSE (Budapest, 2015. május 20.)

I. Jegyzőkönyv

Bodó Sándor elnök köszönti az egybegyülteket a Magyar Néprajzi Társaság 127. közgyűlésén. Gratulál Kunkovács Lászlónak a *Kossuth-díj*hoz. Megállapítja, hogy a közgyűlés határozatképes.

Az elnök ismerteti a napirendi pontokat, és kéri azok elfogadását. A közgyűlés a napirendi pontokat egyhangúlag elfogadja.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök felkéri Ispán Ágotát és Eperjessy Ernőt, akik elfogadják a felkérését.

Az első napirendi pontban Bodó Sándor megtartja elnöki beszámolóját, melyben ismerteti az elmúlt három év eredményeit és nehézségeit. Méltatja a szakosztályok tevékenységét. Jelentős munkát végeztek, konferenciákat szerveztek, vitaüléseket, könyvbemutatókat és születésnap-i köszöntéseket tartottak, több kutatói generációt felölelő tevékenységi kört valósítottak meg. Külön kiemeli a Tradíció Gyűjtőpályázatot és a Tradíció Tábort, ami nagy népszerűségnek örvendett. Ismerteti a Társaság kiadványait, melyek ebben a ciklusban jelentek meg. Fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy az *Ethnographia* új szerkesztőbizottsággal működik 2013-tól, negyedévente folyamatosan megjelenik. A szakmai eredmények közül kiemeli a Társaság 125. évfordulója alkalmából szervezett ünnepi rendezvénysorozatot, amire 2014–2015-ben került sor. Megállapítja, hogy *Alapszabályunknak* megfelelően tevékenykedünk, illetve a mindennapi élet rugalmas működése érdekében *Ügyrendet* készítünk. Ezzel megnyitja a 2015. évi tisztújító közgyűlést, és megköszöni a Magyar Nemzeti Múzeumnak, amiért termet biztosítottak számunkra a közgyűlés megtartására.

A második napirendi pontban a társasági kitüntetések kiosztására kerül sor. Bodó Sándor elnök felkéri Máté György és Turai Tünde titkárokat, hogy ismertessék a laudációkat. *Győrffy István-émlékéremmel* tünteti ki a Magyar Néprajzi Társaság Gazda Klárát, *Jankó János-díjjal* Vargha Katalint, belföldi tiszteleti tagsággal Krupa Andrást és Marosi Ernőt, külföldi tiszteleti tagsággal Schell Csillát és Michael Prossert, *Sebestyén Gyula-émlékéremmel* Szabó Ferencnét, *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékéremmel* Ferkov Jakabot és Zsilák Máriát.

A harmadik napirendi pontban Kemecsi Lajos felolvassa a főtítkári jelentést. Beszámol arról, hogy az elmúlt időszak nem volt nyugodt, pénzügyi ne-

hézségeket hozott, de ez nem zavarta a Társaság szakmai tevékenységét. Megbízható, kreatívan működő új irodavezetőnk van Kalina Veronika személyében. Vargyas Gábor alelnök kezdeményezésére és Bognár Szabina irányításával *Ügyrendet* dolgoztunk ki. Elutasításra került a Társaság közhasznúsági besorolása a könyvelő által készített hibás pályázati elszámolás miatt, de új eljárást indítunk, hogy visszakerüljünk a közhasznú szervezetek sorába. Működésünket Balog Zoltán miniszter úr külön támogatása segítette, illetve az MTA-pályázatok és a tagdíjak biztosították. Tagjaink jelentős túlfizetéssel támogatták a Társaságot. Az új tagok száma magasabb az átlagosnál. Az elmúlt időszakban lebonyolított tagrevízióknak köszönhetően átláthatjuk valódi, aktív tagságunkat, ami meghaladja a kétszáz fős létszámot. Ezzel a hazánkban működő erős társaságok közé tartozunk. A szakmai programok közül kitér a 125. ünnepi év eseményeinek, a szakosztályi tevékenységnek és az új kiadványoknak az ismertetésére. Végül megköszöni mindazok tevékenységét, támogatását, akik hozzájárultak a Társaság működéséhez, és az önkénteseknek a kiadványok értékesítésében végzett munkáját, amit oklevelek átadásával ismer el a Társaság. A közgyűlés egy tartózkodással elfogadja a főtítkári jelentést.

A negyedik napirendi pontban a közhasznúsági jelentést olvassa fel Máté György titkár Sári Zsolt pénztáros megbízásából. A jelentés ismerteti a tagokkal a Társaság anyagi helyzetét, a pályázati támogatásokat, valamint aktuális gazdasági erőforrásait. Összegzésképpen megállapítja, hogy a Néprajzi Társaság közhasznú céljának maximálisan eleget téve látta el feladatait. A közgyűlés egyhangúlag elfogadja a jelentést.

Az ötödik napirendi pontban a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentését olvassa fel Lukács László Selmeczi Kovács Attila megbízásából. Közli, hogy a bizottság mindent rendben talált költségvetési és közhasznúsági szempontból egyaránt. A közgyűlés egyhangúlag elfogadja a jelentést.

Bodó Sándor elnök a jelenlévőket hozzászólásra kéri fel.

Szulovszky János megköszöni az elnökség és a választmány munkáját, illetve javaslatot tesz a védnöki tisztség bevezetésére. Gyivicsán Anna nehezményezi, hogy alacsonyan vannak képviselve a nemzetiségek a vezetőségben. Küllös Imola erre reflektálva hangsúlyozza, hogy egyedül a Nemzetiségi Szakosztálynak van négy titkára. Landgraf Ildikó beszámol az Ortutay-hagyaték árverezéséről. Kunkovác László felkéri a szakmát, hogy hallassák hangjukat a halászat védelmében, amire az új horgászati törvény bevezetése okán van szükség. Szilágyi Miklós ismertette a tiltakozásokat, melyekre eddig sor került az ügyben. A főtítkár beszámolt arról a sajátos fejleményről, hogy a Hungarikum Bizottság felterjesztette a kishalászatot a Nemzeti Értéktárba való bekerülésre. Amennyiben ezt elfogadják, a minisztériumnak fel kell oldania ezt az ellentétet.

A hatodik napirendi pontban a tisztújításra kerül sor. Bodó Sándor elnök megköszöni a bizalmat és a támogatást, amit az elmúlt három évben kapott. Felmentést kér a közgyűléstől az elnökség részére, amit négy tartózkodással

elfogadnak. Az elnökség leköszön. Bodó Sándor felkéri a korelnök Paládi-Kovács Attilát a tisztújítás levezetésére.

Paládi-Kovács Attila felkéri Fülemlile Ágnest, a Jelölő- és Választási Bizottság elnökét, hogy ismertesse a jelölteket. Illetve felkéri Mód Lászlót a Szavazatszámmláló Bizottság elnökének – tagok: Kalina Veronika és Körösi Dalma.

Fülemlile Ágnes röviden összefoglalja a Jelölő- és Választási Bizottság munkáját és ismerteti a vezetőségi, választmányi és szakosztályi tisztségekre jelöltek listáját. Végül sikeres működést kíván az új ciklusra.

Paládi-Kovács Attila ismerteti a tisztújítás folyamatát, majd felkéri a közgyűlést a szavazásra. Ezt követően a Szavazatszámmláló Bizottság elvonul a szavazólapokkal.

Paládi-Kovács Attila felkéri Deáky Zitát, hogy olvassa fel a *Györffy István-díjas* Gazda Klára előadását, melynek címe: *Adatok egy erdélyi főnemesi család történetéhez*. Deáky Zita eleget tesz a kérésnek.

Paládi-Kovács Attila megköszöni, és értékeli a választott témát. Majd felkéri a *Jankó János-díjas* Vargha Katalint, hogy tartsa meg előadását *A magyar találósok történetisége* címmel. Vargha Katalin megköszöni a lehetőséget, és megtartja az előadást.

Vargha Katalin az előadását tartja
(Fotó: Hála József)

Az előadások végeztével Mód László, a Szavazatszámoló Bizottság elnöke ismerteti a szavazási eredményeket. Tisztségviselőkre 56 szavazólap érkezett, a megválasztottak mind átlépték az 50% + 1 többségi határt. A szavazólapokon beérkezett szavazatok alapján az új, 2015 és 2018 közötti időszakra megválasztott tisztikar összetétele a következő.

Elnök: Bodó Sándor.

Főtitkár: Kemecsi Lajos.

Alelnökök: Bereczki Ibolya, Vargyas Gábor.

Titkárok: Báti Anikó, Máté György.

Pénztáros: Vass Erika.

Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság. Elnök: Selmeczi Kovács Attila, tagok: Lukács László, Szacsvey Éva, póttag: Katona Edit.

A szakosztályi tisztségekre 55 szavazólap érkezett, a megválasztottak mind átlépték az 50% + 1 többségi határt.

Anyagi Kultúra Szakosztály. Elnök: Csoma Zsigmond, titkár: Muskovics Andrea.

Etnológia Szakosztály. Elnök: Farkas Judit, titkár: Mászáros Csaba.

Film- és Fényképészeti Szakosztály. Elnök: Nagy Károly Zsolt, titkárok Bata Tímea, Gebauer Hanga.

Folklór Szakosztály. Elnök: Frauhammer Krisztina, titkár: Smid Mária Bernadett.

Nemzetiségi Szakosztály. Elnök: Horváth Sándor, titkárok: Busa Mónika, Király Kata, Kothencz Kelemen, Nagyné Martyn Emília.

Népzene és Néptánc Szakosztály. Elnök: Agócs Gergely, titkár: Havay Viktória.

Társadalomnéprajzi Szakosztály. Elnök: Granasztói Péter, titkár: Halák Emese.

Önkéntes Gyűjtő Szakosztály. Elnök: Paál Zsuzsanna, titkárok: Barsi Gizella, Vasvári Zoltán.

Városnéprajzi Szakosztály. Elnök: Juhász Katalin, titkár: Ispán Ágota.

Választmányi tisztségre 55 szavazólap érkezett, a megválasztottak mind átlépték az 50% + 1 többségi határt.

Választmányi tagok: Bali János, Balogh Balázs, Bárh Dániel, Borsos Balázs, Csonka Takács Eszter, Deáky Zita, Granasztói Péter, Hála József, Küllös Imola, Landgraf Ildikó, Mohay Tamás, Nagy Zoltán, Paládi-Kovács Attila, Sárkány Mihály, Simon András, Szilágyi Miklós, Turai Tünde és Viga Gyula.

Választmányi póttagok: Barna Gábor, Cseh Fruzsina, Kotics József, Lukács László, Sári Zsolt és Szulovszky János.

Paládi-Kovács Attila megköszöni a Szavazatszámoló Bizottság munkáját, és gratulál az új tisztségviselőknél.

Bodó Sándor megköszöni az elnökség nevében a bizalmat. Mindent megtesznek továbbra is annak érdekében, hogy eredményesen működjön a Magyar Néprajzi Társaság. Az elkövetkező három évben nehéz feladat vár ránk,

ugyanis a Néprajzi Múzeum költözésével együtt a Társaságnak is költöznie kell. Kiemeli: a Társaság fontos feladatának tartja, hogy támogassa ebben a Néprajzi Múzeumot. Zárszóként megköszöni a résztvevők aktív közreműködését a 127. közgyűlésen, és további jó munkát kívánva berekeszti a közgyűlést.

Budapest, 2015. május 20.

BODÓ SÁNDOR
elnök

TURAI TÜNDE
jegyzőkönyvvezető

ISPÁN ÁGOTA
jegyzőkönyv-hitelesítő

EPERJESSY ERNŐ
jegyzőkönyv-hitelesítő

II.

Elnöki megnyitó

Tisztelt Közgyűlés, Kedves Tagtársak!

A Magyar Néprajzi Társaságra jelentős feladatok teljesítése vár 127. közgyűlésünkön. A tisztújítás mindig alkalmat ad az elmúlt három év áttekintésére, fontosabb eredményeink számbavételére és gondjaink, problémáink bemutatására.

Az első gondolatot ezúttal mégis közgyűlésünk helyszíne inspirálja. A Társaság nevében köszönöm, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum helyet adott az esedékes közgyűlésünk megtartására. Öröm ez az esemény, hiszen majd száz év után tértünk vissza, még ha csupán egy alkalommal is abba az épületbe, ahol kezdetben Pulszky Ferenc és Szalay Imre igazgatók Társaságunk működésének tárgyi feltételeit segítették. Ha Pulszky közvetlenül nem is, Szalay Imre munkásságának, aki majd 20 éven át állt a Néprajzi Társaság elnöki posztján, annál többet köszönhet a magyar néprajztudomány. A Néprajzi Múzeum, amelynek érdekeit és fejlődését a Társaság mindig az egyik legfontosabb ügynek tekintette, nos, a múzeum hármass feladatkörét – vagyis a magyar, a nyelvileg és kulturálisan rokon népek, valamint az Európán kívüli népek anyagának gyűjtési alapelvei – Jankó János írása szerint „*Szalay Imre min. tanácsosnak [köszönhetők, mert] a múzeumi ügyek akkori referensének javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter irt(a) elő*” a múzeum működési koncepcióját. A Társaság a 19. század végén és a 20. század első évtizedében bizonyosan a Nemzeti Múzeum épületét vehették igénybe közgyűléseik, vá-

lasztmányi, vagy éppen elnökségi üléseik megtartására. Köszönjük tehát Pulszky és Szalay mai utódainak közgyűlésünk helyszínének biztosítását!

Nézzük azonban, milyen jellemzői voltak az elmúlt három esztendőnek! Mindenekelőtt fontos indítás volt, hogy főtitkárunk kezdeményezésére 2012 júniusában sor került a szakosztályi tisztségviselők és az elnökség tagjai között egy eszmecsere-re, ahol a szakosztályok szerepvállalásának jelentőségéről és lehetőségeiről folytattunk diszkusziót. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy szakosztályaink zöme valóban jelentős munkát végzett az elmúlt esztendőben, s figyelmet keltő konferenciákat szerveztek meg. Csupán néhány jeles eseményre van mód e helyütt utalni, amely a szaktudomány egészét érinti. Az Anyagi Kultúra Szakosztály *Középkori elemek napjaink anyagi kultúrájában* címmel rendezett konferenciát, amelynek előadásai azóta kötetben jelentek meg. Szintén az Anyagi Kultúra Szakosztály 2014 júniusában rendezett történeti néprajzi konferenciát *Adalékok a magyarországi vidéki zsidóság anyagi kultúrájáról* címmel, melynek előadásait a szakosztály kiadni tervezi. A Folklór Szakosztály 2013-ban szervezett vitaülést Szulovszky János *Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése?* című előadása kapcsán, s a vitaülés anyaga az *Ethnographia* 2014. évi 2. számában jelent meg. Ugyancsak a Folklór Szakosztály 2014 májusában rendezett Vácott konferenciát Katona Lajos emlékére, amely alkalmat adott a Kárpát-medence területére fókuszálva a folklórisztika helyzetének és perspektíváinak áttekintésére. A konferencia több kutatói generáció termékeny és hasznos találkozásának bizonyult.

Bodó Sándor elnök a beszédét tartja
(Fotó: Hála József)

Szinte valamennyi szakosztályunk programjában szerepelt egyébként konferencia, emellett számos könyvbemutató, előadás, születésnap köszöntő. Önkéntes Gyűjtő Szakosztályunk megújult munkával 2013 óta hirdeti meg a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatot, amely 2015-ben a harmadik konferenciáját és ünnepélyes eredményhirdetését teljesítette sikeresen. Nyaranta emellett Tradíció Tábor rendeztek, amely minden esetben nagyszámú résztvevőt vonzott és vonz.

Nem mehetünk el szó nélkül a 2012-ben megjelent *Táj, nép, történelem I/1* címet viselő vaskos mű mellett, amely a *Magyar néprajz* utolsó, kilencedik köteteként látott napvilágot. Az elmúlt évtizedekben tervezett magyar társadalomtudományi kézikönyvek közül az egyedüli, amely közel két évtized alatt megjelenve 9 kötetben a magyar néprajztudomány elismert személyiségei által írott közel tízezer oldalon foglalja szintézisbe ismereteinket a népi kultúráról. A *Magyar néprajz* európai szintű vállalkozás, amelynek eredményes befejezését Paládi-Kovács Attila főszerkesztőnek a *Széchenyi-díj* odaítélésével ismerte el hazánk.

Társaságunk legfontosabb folyóirata, az *Ethnographia* 2013-tól, a 124. évfolyamtól megújult külsővel, új szerkesztőbizottsággal és Viga Gyula felelős szerkesztése (Báti Anikó és Juhász Katalin munkatársi segítségével) mellett negyedévente folyamatosan megjelenik. (2015-től a folyóirat megrendelhető a Magyar Postánál.) Ugyancsak megjelent immár a 43. évfolyamát is teljesítő *Néprajzi Hírek*, Hála József és Máté György szerkesztésében. Örömteli eredmény, hogy a Néprajzi Értekezések sorozatban immár három kötet jelent meg. Báti Anikó munkája után elkészült Nagy Netta, majd Szabó Magdolna könyve is, s előkészületben van Baksa Brigitta kötete a néprajzi ismeretek oktatásáról. Ugyancsak fontos eredményként könyvelhetjük el a magyarországi nemzeti-ségi közösségek kultúráját érintő kutatási eredmények újabb hat kötetben történt publikálását.

2014-ben Társaságunk tagsága megemlékezett szaktudományi egyesületünk alapításának 125 éves évfordulójáról. Számos megemlékező előadáson túl ünnepi konferenciánknak a Néprajzi Múzeum adott helyet, ugyanott áttekintő kiállítást rendeztünk az évforduló alkalmából, mely tárlat rövidesen vándorolni indul. Októberben pedig a jeles alapítók sírjait koszorúztuk meg Budapesten, Szegeden és Miskolcon.

A Magyar Néprajzi Társaság szervezeti életéről röviden annyit jelenthetek a közgyűlés résztvevőinek, hogy *Alapszabályunknak* megfelelően működünk az elmúlt három esztendőben. Rendszeresen megtartottuk az életünket szabályozó választmányi üléseket, az éves közgyűléseket. Az új polgári törvénykönyvnek a társaságok életét befolyásoló szabályait átvezettük az *Alapszabályunkban*. Társasági hétköznapjaink során viszont számos olyan kérdés merült fel, amit *Alapszabályunk* nem rendez, s a hiányosságokat *Ügyrendben* igyekeztünk összefoglalni. Az élet azonban mindig vet fel új kérdéseket, s az *Ügyrend* módosítására, kiegészítésére közelesen szükség lesz.

Végül utalni kívánok arra, hogy a Néprajzi Múzeum elhelyezésének kérdésében a közelmúlt napokban kerekasztal-beszélgetést szerveztünk, amely jelentős érvekkel megerősítette a múzeum mai vezetőinek, munkatársainak azon véleményét, miszerint az intézmény végleges elhelyezése csakis egy újonnan épített, a szakmai trendeknek megfelelő épületben tud a jelenkor és a jövő elvárásainak megfelelően működni.

Az elmúlt három esztendő vázlatos áttekintése, s a felvetett gondolatok jegyében a 2015. évi tisztújító közgyűlésünket megnyitom.

BODÓ SÁNDOR
elnök

III.

A Társaság kitüntetettjei

Györffy István-emlékérem

Gazda Klára

Gazda Klára 1944-ben született Zalanban. A kolozsvári tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakos oklevelet szerzett, majd 1976-ban az ELTE doktori iskolájában megvédte doktori disszertációját. 1968–1991 között a sepsiszentgyörgyi Néprajzi Múzeum muzeológusa, 1991-től a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének adjunktusa, majd 2008-ig docense.

Életműve gazdag, jelentős és következetes. Kutatásai – amelyekben a történeti, a funkcionalista és a komparatiztikai szemlélet dominál – a tárgyi kultúra, a gazdálkodás, a díszítőművészet, a népköltészet területén helyezkednek el.

A sepsiszentgyörgyi múzeum munkatársaként jelentős szerepe volt a néprajzi tárgyak rendszerezésében, leírásában és az állomány gazdagításában. Rövid ideig a kolozsvári Folklór Intézet munkatársaként dolgozott, ahol az intézet magyar állományának motívumok szerinti rendszerezését végezte. Jelentős szerepet vállalt Demény István Pál hagyatékának gondozásában, megjelentetésében. Egyetemi oktatóként egy generáció szemléletét határozta meg, egy generációt nevelt a tudomány tiszteletére, a módszeres kutatásra. Harminchárom egyetemi záródolgozatot irányított. Éveken keresztül részt vett a doktori iskola hallgatóinak szakmai irányításában, a disszertációk értékelésében.

Első tudományos monográfiája, a *Gyermekvilág Esztelneken* 1980-ban jelent meg és mindmáig alapműnek számít.

A székely népviselet rendszerét, az egyes viseletdarabok típusait és funkcióit, a viselet mint rendszer változását két jelentős műben dolgozta fel. Egyik a Haáz Sándorral együtt kiadott *Székelyek ünneplőben: színek és formák a székelyföldi népviseletben* (1998), a másik *A székely népviselet* (1998).

Az utóbbi fél évszázad tárgykutatásában meghonosodó új szemléletet tükrözi a *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány* (2008) című írása.

Előadásaival és publikációival rendszeresen jelen van a szakmai életben.

Több jelentős szakmai egyesület tisztelt tagja (többek között Társaságunk tiszteleti tagja, a Kriza János Néprajzi Társaság alapító tagja, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Magyar Szemiotikai Társaság, a Kiss Áron Magyar Játék Társaság választmányi tagja, a Györffy István Néprajzi Egyesület, a Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, az MTA köztestületi tagja), valamint több díj és kitüntetés birtokosa.

Életművének jelentőségét, szakmai érdemeit és elkötelezettségét elismerve Gazda Klárát a Magyar Néprajzi Társaság *Györffy István-émlékéremmel* tünteti ki.

Jankó János-díj

Vargha Katalin

Vargha Katalin az ELTE néprajz szakán végzett, itt védte meg doktori disszertációját *A 19. századi találósok – Áttekintés és rendszerezés* címmel. 2011-től, PhD-fokozatának megszerzése óta kutatója az MTA BTK Néprajztudományi Intézet Folklór Témacsoportjának. Kutatja a szóbeli rejtvények, találósok, viccek történeti gyökereit, valamint ezek kortársi jelenségeit, alakulásukat a szóbeliségben és a 21. századi internet világában. Vizsgálja a nyelvi humor alakzatait, történeti és nemzetközi összehasonlító kontextusban gyűjti, rendszerezi, elemzi a folklórszövegek ezen rétegét. Számos nemzetközi és hazai konferencián adott elő, eddig összesen 6 kötete, 2 szerkesztett könyve, 30 tanulmánya (ebből 8 idegen nyelvű) jelent meg.

Egyetemista kora óta foglalkozik a magyar szövegfolklór rövid, humoros, szórakoztató műfajaival, különösképpen a találósokkal, ebben a témakörben jelent meg egyik önálló kötete *Magyar találós kérdések* címmel 2010-ben. Elsőként gyűjtötte és vizsgálta Litovkina Annával közösen a magyar folklór egyik modern műfaját: a közmondás-paródiákat. Ebből a munkából két kötet (*Viccében él a nemzet. Magyar közmondás-paródiák*, 2005 és *Éhes diák pakkal álmodik. Egyetemisták közmondás-elváltoztatásai*, 2005), valamint több angol és magyar nyelvű elemző tanulmány született (pl. *Punning in Hungarian anti-proverbs*. In *European Journal of Humour Research*, 2013; *Common types of alteration in Hungarian anti-proverbs*, 2012; *Nyelvi humor a közmondásferdítésben – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal*, 2013). Kutatásai-

nak nemzetközi elismerését jelzi, hogy őt kérték fel a 2014-ben megjelent *Encyclopedia of Humor Studies* 'riddle' szócikkének megírására (In Attardo, Salvatore [ed.]: *Encyclopedia of Humor Studies*, 2014. Los Angeles: Sage).

2007 óta résztvevője a nemzetközi interdiszciplináris humorkonferenciáknak szekcióelnökként, előadóként, tanulmányok szerzőjeként és kötet szerkesztőként is (*Sokszínű humor A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai* – tanulmánykötet, Bp., Tinta Könyvkiadó, 2013. 291 p.).

A szélesebb olvasóközönségnek szánt találós antológiája (*Találós kérdések. 1295 hagyományos magyar szóbeli rejtvény*. Bp., Tinta Könyvkiadó, 2010. 192 p.) sikerét jelzi, hogy a kötet rövid időn belül elfogyott és a kiadó 2013-ban újra megjelentette.

Az akadémiai kutatóhelyre való belépésekor csatlakozott az MTA BTK Néprajztudományi Intézet kiemelt feladatvállalásához, így egyik szerzője a készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon*nak.

Vargha Katalint a komikus rövid műfajok területén végzett értékes kutatásai, az eredményeit közzétevő nagyszámú publikációi, önálló kötetei és a témakörben írt elemző tanulmányai alapján a Magyar Néprajzi Társaság méltónak találta a *Jankó János-díj* odaítélésére.

Belföldi tiszteleti tag

Krupa András

Krupa András a magyarországi szlovákság hagyományos kultúrája kutatásának egyik kiemelkedő egyénisége.

1954 óta végzett eredményes néprajzi tevékenységét közel 30 önálló kötet és tudományos monográfia, mintegy 600 publikációja bizonyítja. 1974 óta tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak. Kutatásai során minden magyarországi szlovák népcsoporthoz eljutott. Főbb témái: népmese, mondák, népi hitvilág, gyermekfolklór, népdal, magyar–szlovák néprajzi jelenségek összehasonlítása, a szlovák–magyar lakosságcsere kérdései. Számos cikke jelent meg a *Tiszatájban*, a *Palócföld*, a *Barátság* és más folyóiratokban.

Bár Krupa András nem dolgozott hivatásos néprajzkutatói, múzeumi területen, mint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés megyei titkára, egyik szorgalmazója volt az MNT Nemzetiségi Szakosztálya újjáalakulásának és működésének. Fő szervezője és titkára a Békéscsabán 1975 után 5 évenként megrendezett (7) nemzetközi nemzetiségi néprajzi konferenciának. Közreműködésével indult el a nemzetiségi néprajzi kiadványsorozat 1975-ben, amely ma is él és 130 kötet felett tart.

E néprajzi érdemei elismerésül Krupa Andrászt a Magyar Néprajzi Társaság belföldi tiszteleti tagsággal tünteti ki.

Marosi Ernő

Marosi Ernő az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar–művészettörténet szakon szerzett diplomát 1963-ban, az egyetem befejezésétől 1974-ig a Művészettörténeti Tanszék főállású oktatója volt. Azt követően az MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, majd Intézet igazgatóhelyettese, osztályvezetője, az 1990-es években igazgatója volt, de különböző címeken azóta is folyamatosan oktat, a kar emeritus professzora. 1977-ben a művészettörténet-tudomány kandidátusa, 1990-ben megszerezte a tudomány doktora címet, 1993-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 2001-ben rendes tagja, 2002–2008 között a Magyar Tudományos Akadémia alelnökéeként tevékenykedett.

Bár Marosi Ernő kutatásainak homlokterében már egyetemi kora óta a gótika és a romanika művészettörténete áll, és a 13–14. század művészetének és művelődésének európai rangú tudósa, figyelme a kortárs művészetekig terjed, beleértve ebbe a művészettörténeti kutatások elvi-módszertani problematikáját éppen úgy, mint kutatás-történetét (*Emlék márványból vagy homokkőből. Öt évszázad írásai a művészettörténet történetéből.* Bp., 1976). Több tudományos eredménye a szakmai érdeklődésen túl a közfigyelmet is felkeltette: fontos szerepe volt például az 1974-ben előkerült budai szoborleletek művészettörténeti meghatározásában (Zolnay Lászlóval: *A budavári szoborlelet.* Bp., 1989). A középkori Magyarország művészettörténetének tárgykörében nemzetközileg is elismert kiállításokat rendezett (*Árpád-kori kőfaragványok*, 1978; *I. Lajos és kora*, 1982; *Zsigmond király kora*, 1987).

Ezen a helyen azonban főként a néprajztudományunk művelői által talán legtöbbet forgatott műveit emeljük ki: a *Magyar falusi templomok* (1975), a *Magyar református templomok* (1992) című munkáiban közölt művészettörténeti áttekintéseket, valamint *Kép és hasonmás* (1996) című könyvét. Megírta és kiadta a *Magyarországi művészet 1300–1470 körül* című szintézis ráosztott kötetét, amiben fontos fejezet *A jobbágyság: a falu művészete* (1987. 167–170.). Nagy műve a kétkötetes *A középkor művészete* (1996–1997), melynek képanyagából a *Magyar néprajz* I. 2. – *A magyar népi kultúra korszakai* című kötet is sokat merített.

Marosi Ernő személyében a Magyar Néprajzi Társaság a hazai művészet-történet kiemelkedő tudósát, nemzetközi rangú professzorát tiszteli. Tudományszakunk elismerését fejezi ki a belföldi tiszteleti tagság odaítélése.

Külföldi tiszteleti tag

Michael Prosser

Egyetemi tanulmányai során 1981–1987 között néprajzot, történelmet, germanisztikát hallgatott, majd 1991-ben doktorált a Felső-Rajna-vidék késő középkori népi jogéletéről benyújtott disszertációjával a freiburgi egyetemen.

1991-től 2000-ig tanársegéd volt a Regensburgi Egyetem Néprajzi Tanszékén, majd a Würzburgi Egyetemen tanított 2007-ig. Itt habilitált 2002-ben *Sport és társadalmi tudat – A Bundesliga futballmérkőzések hatása a jelenkori populáris kultúrára* című disszertációjával. Habilitációs előadását vallási néprajzból tartotta *Zarándoklat a halottakért – Népi vallásosság és a gyermekhalandóság a kora újkorban* címmel.

Magyar származású felesége, a szintén néprajzos Schell Csilla segítségével több alkalommal is kutatott Magyarországon, például Hajóson, Velenécen, Etyeken, ahol a Szent Orbán-kultuszt vizsgálta.

Az elmúlt években Schell Csillával közösen eredményes néprajzi konferenciákat rendeztek Freiburgban, ahol a német mellett a magyar népi kultúra kérdéseivel is foglalkoztak. Meghívottként gyakran tartottak ott előadást magyar etnográfusok, folkloristák (Barna Gábor, Hofer Tamás, Liszka József, Lukács László, Verebélyi Kincső). Az ünnepekkel foglalkozó, 2005-ben megtartott tanácskozás előadásait kötetben is megjelentették (Schell, Csilla–Prosser, Michael [szerk.]: *Fest, Brauch, Identität – Ünnepek, szokások, identitás. Ungarisch-deutsche Kontaktfelder*. Schriftenreihe des Johannes-Künzig Instituts, Bd. 9. Freiburg, 2008. 288 p.). Ebben olvasható Michael Prosser írása is egy igazi futballünnepről, az 1954-es világbajnokság berni magyar–német döntőjéről, illetve ennek a német nemzeti identitástudatra gyakorolt hatásairól (Prosser, Michael: *Die Fußballveranstaltung als festives und „erzählziehendes“ Ereignis. Reflexionen über die Weltmeisterschaftsbegegnung 1954 zwischen Ungarn und Deutschland und über eine nachgelassene Konzeptschrift von Alfred Karasek-Langer. Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde, XLVI. Marburg, 2004. 89–121.*).

Schell Csilla

Schell Csilla Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán végzett magyar–ének szakon 1989-ben. Ezt követően általános iskolai tanárként helyezkedett el, illetve 1992–1994 között a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem német szakán tanult. 1994–1995-ben DAAD-ösztöndíjas volt a freiburgi Német Népdalarchívumban, 1999-ben ugyanebben a városban német nyelv, néprajz és zenetudomány szakán szerzett magiszteri diplomát. 2003 óta a freiburgi Johannes Künzig Intézet munkatársa, a magyarországi németek referense. Számos magyar vonatkozású témával foglalkozott, például: Szent István király tisztelete a kitelepített németeknél, a kitelepítettek kötődése magyar hazájukhoz, emlékműveik, emlékezés-kultúrájuk.

Fontosabb helyszíni kutatásai: Szent Jobb-körmenet Budapesten (2004), virágkarnevál Debrecenben (2006), hollókői húsvét (2007), tikverőzés Mohán (2008), Orbán-ünnep Hajóson (2008), húsvéti szokások a bakonyi falvakban (2009), felvidéki kopjafák (2010).

Kutatási eredményeiről magyarországi és németországi tudományos konferenciákon rendszeresen előadásokat tartott (Debrecen, Budapest, Pécs, Szeged, Bonyhád, Kiskunfélegyháza), tanulmányai német és magyar nyelven jelentek meg. Férjével, Michael Prosserrel együtt a freiburgi magyar ösztöndíjasok patronálója.

Mindezeknek megfelelően indokolt Michael Prosser és Schell Csilla számára a külföldi tiszteleti tagság odaítélése.

Sebestyén Gyula-emlékérem

Szabó Ferencné

Szabó Ferencné 1952-ben született Sátoraljaújhelyen. Az alap- és középfokú tanulmányait követően a Sárospataki Tanítóképző Intézetben szerzett óvónői szakképesítést. E területen dolgozott Bodroghalmon és Miskolcon nyugdíjba vonulásáig (2011).

A helytörténeti, honismereti kutatásokkal gimnáziumi évei alatt találkozott először, és hamar bekapcsolódott a helyi szakkör tevékenységbe. Hétvégeken járták a környező falvakat, és gyűjtötték a népi étellel kapcsolatos tevékenységeket, szokásokat, helyneveket, népművészeti jellegzetességeket. Ennek eredményeként az 1970-es években több dolgozata is elkészült, például az szántás-vetés, illetve az aratás ismeretanyagáról és szókincséről, valamint a bodroghalmi lakodalmas szokásokról.

Ezeket az anyagokat a közelmúltban újra elővette, aktualizálta és pályamunka formájában beküldött többet is a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya által meghirdetett Tradíció Pályázatokra. Szabó Ferencné minden dolgozatát a zsűri a legjobb kategóriákba sorolta, a pályázó a *kiváló*, illetve a *nagyon jó* minősítést kapta meg.

Napjainkban is sokat foglalkozik a régmúlt szokásaival, jelenleg is gyermekora falujának, Bodroghalomnak múltját kutatja. Mindig is fontosnak tartotta, hogy a hagyományokat megismertesse és megszerettesse ifjú kollégáival és az óvodás gyermekekkel.

Ezek alapján méltán érdemes a *Sebestyén Gyula-emlékéremre*.

Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérem

Ferkov Jakab

Ferkov Jakab 1997-ben szerzett diplomát a szegedi tudományegyetemen (JATE BTK) művelődéstörténet speciális képzéssel kiegészített történelem szakon és 1998-ban néprajzon. A pécsi tudományegyetemen vett részt PhD-képzésen, doktori dolgozatát 2014-ben védte meg.

1998 februárjától a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumban dolgozik, 1999 júliusától annak igazgatója is. 2013-tól a mohácsi integrált kulturális intézmények (Kanizsai Dorottya Múzeum, Ifjúsági Centrum, Városi Könyvtár) igazgatója.

2012-ben költöztek át a város által épített új múzeumi épületbe, majd 2013-ban megnyílt a látványtár, 2014-ben pedig az új állandó helytörténeti és a hazai horvátokat, szerbeket és szlovéneket bemutató néprajzi kiállítás.

A szlovéniai magyarok körében – részben a szegedi néprajzi tanszék szervezésében – néprajzi gyűjtést végzett 1994-től folyamatosan. 1997-ben közreműködött a kapornaki magyar tájház létrehozásában (Krpivnik, Szlovénia).

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának munkáját 2009-től 2011-ig annak titkáráként is segítette.

Kutatási területei a baranyai horvátok dualizmus kori művelődéstörténete, Magyarország déli szláv népei, nemzetiségek Mohács környékén, valamint Mohács és környéke a dualizmus korában.

Eddig elért eredményeinek elismeréséért a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékéremben* részesíti.

Zsilák Mária

Zsilák Mária az ELTE szlovák, cseh és magyar szakos hallgatójaként végzett, majd a Szláv Tanszék oktatója lett, utóbbi minőségében az új oktatási programok (bolognai rendszer, szláv doktori iskola) egyik aktív résztvevője.

Egyetemi előadóként a szlovák leíró nyelvtan, nyelvtörténet és dialektológiai tanítása mellett kurzusainak fontos részét képezik a magyarországi szlovák nyelvjárások és a kultúra egyes jelenségei. Előadásainak, kurzusainak ezt az ötvözetét meghívott tanárként a szlovákiai egyetemeken is alkalmazta Besztercebányán (Banská Bystrica), Eperjesen (Prešov), Komáromban (Selye János Egyetem).

A hazai szlovák nyelvjárások kutatásai révén lett az 1990-ben Békéscsabán megalakult Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete dialektológiai kutatási programjának megtervezője. S bár a hazai nyelvjárások kutatása, feldolgozása az utóbbi időben némileg háttérbe szorult, Zsilák Mária fontos szerepet vállalt a Szlovák Kutatóintézet szociolingvisztikai kutatásában.

Kutatásairól önálló kötetek és számos tanulmány megjelent: többek között a bakonyi szlovák falvak nyelvjárásáról, a Békés megyei szlovákok kommunikációs nyelvéről (társszerzőkkel) Tótkomlós nyelvi és kulturális magatartásáról stb.

Az 1970-es évektől nyelvészeti munkája kiegészült a tradicionális kultúra szöveges és élő emlékeivel. Gyűjtései, kutatásai elsősorban a népi imákat és a népi gyógyászatot ölelték fel. E munka eredményeit, hazai és nemzetközi szlavisztikai és néprajzi konferenciákon, szimpóziумokon mutatta be.

Állandó résztvevője és előadója volt a békéscsabai nemzetközi nemzeti-ségi néprajzi konferenciáknak. Részt vett *A magyarországi szlovákok népi kultúrája* atlaszának elkészítésében (1996).

Népi gyógyászattal kapcsolatos kutatásainak eredményeit egy vaskos, közel 600 oldalas kötetben tette közzé (Zsilák Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. [A magyarországi szlovákok népi gyógyászata] Ivan Krasko Kiadó, Nadlak, Románia). A könyv közel 30 szlovákok lakta település (szinte minden nyelvsziget) népi orvoslását, a népi gyógyászattal kapcsolatos hiedelemvilágát, gyógynövényismeretét mutatja be. E szintézissel Zsilák Mária egyaránt gazdagítja a szlovákiai és a magyarországi néprajztudományt.

Zsilák Máriát a Magyar Néprajzi Társaság a fentiek alapján érdemesnek találta a *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékéremre*.

IV. Főtitkári jelentés

Tisztelt Közgyűlés!

Harmadik alkalommal állok Önök előtt, hogy főtitkárként számot adjak a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt esztendejéről, illetve az elmúlt hároméves ciklus jellemzőiről. A Magyar Néprajzi Társaság működését a legutóbbi tisztújító közgyűlés óta eltelt három évben a nyugalom csak időlegesen jellemezte, s ennek belső és külső okai egyaránt voltak. Ezekben az években továbbra is erőteljesen érvényesültek a gazdasági válságból fakadó pénzügyi következmények, s ezzel szoros összefüggésben fokozódó nehézségekkel kellett megküzdenünk szakmai elképzeléseink és érdekeink érvényesítése érdekében is.

Tisztelt Közgyűlés!

Mielőtt röviden áttekintenénk az elmúlt időszak legfontosabb eseményeit, hajtsunk fejet azok emléke előtt, akik az eltelt esztendő során távoztak el tagjaink sorából. Tagtársaink halála nemcsak családjuk és hozzátartozóik, hanem Társaságunk számára is veszteség. Tisztelgő megemlékezésünkbe azokat is belefoglalhatjuk, akik szakmánkkal szorosan érintkező szakterületeken tevékenykedtek.

2014-ben elhunytak

Bura László pedagógus, nyelvész, néprajzkutató (Erdély); Czigány Tamás filmrendező (a többi között az Ortutay-portréfilm alkotója); Csiffáry Gergely történész; Domokos Péter irodalomtörténész, az uráli népek irodalmának és

folklorjának iskolateremtő kutatója, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja; Ertl Pálné Kuti Mária néptánc-pedagógus; Hajdú Mihály nyelvész, Társaságunk tiszteleti tagja; Juhász Imre történész, tanár, a hajdúszoboszlói Bocskai István Múzeum alapítója; Kézdi-Kovács Zsolt, filmrendező (a többi között az Orbán Balázsról szóló film alkotója); Kovács Ákos történész, néprajzkutató; Matyikó Sebestyén József költő, etnográfus, ny. múzeumigazgató; Mojzer Miklós művészettörténész, muzeológus; Olsvai Imre népzene kutató, zeneszerző; Petrovszky Ildikó néprajzkutató (Debrecen); Pribojszky Mátyás citeraművész; R. Várkonyi Ágnes történész, művelődéstörténész; Taar Ferenc író, szociográfus.

2015-ben elhunytak

Bogyirka Emil történész, muzeológus; Erdélyi Zsuzsanna *Kossuth-díjas* néprajzkutató, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, *A Nemzet Művésze*, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja; Hankiss Elemér irodalomtörténész, szociológus; Király Péter szlavista nyelvész, a honfoglalás történetének kutatója; Kocsis Gyula *Györffy István-émlékérmes* néprajzkutató, ny. egyetemi docens; Körmendi Géza, tanár, etnográfus, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja; Kubinyi Anna *Kossuth-díjas* textilművész; Pál István pásztor, az utolsó autentikus dudás, *A Népművészet Mestere*, *A Magyar Kultúra Lovagja*; Tóth Zoltán történész.

Emléküket megőrizzük, kérem, fejezzük ezt ki egyperces néma felállással!

Tisztelt Közgyűlés!

2012-ben tudtuk, hogy a Társaság vezetését olyan helyzetben ruházta ránk a közgyűlés, amely előrevetítette, hogy óhatatlanul változásokat fog hozni a megszokott működés terén. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a 2014-es esztendőről is tudható volt, hogy komoly kihívásokkal terhes. Egyértelműen megállapíthatjuk az eltelt időszakot értékelve, hogy a két éve működő, agilis ügyintéző, Kalina Veronika megbízhatóan és számos feladatot tekintve kreatívan és kezdeményezően tevékenykedik. Az elmúlt ciklus szervezeti tevékenységét formáló eredményeként emelem ki a Vargyas Gábor alelnök kezdeményezésére és Bognár Szabina tagtársunk szakértő segítségével megfogalmazott, majd elfogadott társasági *Ügyrend* megvalósulását. Az *Ügyrend*-hez hasonló szabályozott körülmények kialakítását látom célszerűnek a társasági díjak és elismerések terén az elkövetkező időszakban.

A szervezeti működés jellemzőjeként értékelem a közhasznúsággal kapcsolatos fejleményeket. 2014 májusában rendben beadta a társaság a közhasznúság újbóli megigénylését. Ezt követően csak 2015 januárjában elutasító tartalmú válasz. A jogi szakvélemények figyelembevételével úgy döntött az elnökség, hogy új eljárás elindítása a célszerű a Társaság számára. A köz-

hasznúságra vonatkozó bírósági döntés nincs közvetlen hatással sem a pályázati lehetőségeinkre, sem az 1%-os adófelajánlásokra. A döntés egyértelműen a könyvelők hibája miatt történt, mint ezt a szükséges önellenőrzési dokumentumok is igazolják. A most aktuális beszámoló elfogadásával el tudjuk indítani az új eljárást, és újból kérelmezzük, hogy közhasznúak lehessünk

Bizakodunk, hogy a korábbi évek rendkívül komoly nehézségeket jelentő sikertelen működési célú pályázatait után ebben az évben végre újra sikerül biztosítani a nyugodt működését a Társaságnak. A NEA vonatkozó pályázata 2014-ben sem segítette a működésünket. Balog Zoltánnak, az EMMI miniszterének külön támogatásával sikerült a működőképességet biztosítani. A miniszteri támogatás mellett 2014-ben elsősorban a MTA célzott működési támogatása és a tagdíjfizetések képezték a működés hátterét. Hangsúlyozni kívánom, hogy a ciklus mindhárom esztendejében megtapasztalhattuk, hogy tagjaink közvetlen megszólítását követően, a Társaság sanyarú pénzügyi állapotát felismerve számos tagtársunk jelentős túlfizetéssel támogatta a működést. A legkülönbözőbb bevételi lehetőségeket felkutatva és Kalina Veronika ügyintéző áldozatos munkájára építve növeltük az egyéb bevételeinket, ennek ellenére nincs könnyű pénzügyi helyzetben jelenleg sem a szervezet. Az aktuális működési pályázatról még nincsen a döntést igazoló információnk. A korábbi esztendőben kialakított fegyelmezett gazdálkodáson és a következő pályázati tevékenységen túl továbbra is rendkívül fontos a tagdíjak, a kiadványárusítások fokozott erősítése a Társaság túlélése érdekében!

*Kemecsi Lajos a főtktári beszámolóját tartja
(Fotó: Hála József)*

A Magyar Néprajzi Társaság az elmúlt három esztendőben ugyan esetenként a pénzügyi csőd közeli fenyegető veszélyével küszködött, de ezt a helyzetet igyekezett a vezetőség úgy kezelni, hogy semmiképpen ne zavarja a szakmai tevékenységet, a fontos társadalmi küldetés teljesítését. Ennek az elvnek eredményeként a Társaság szervezeti élete a korábbi szokásoknak megfelelően számos rendezvényen, illetve a rendszeres választmányi üléseken normális keretek között zajlott, erről rövid áttekintést adunk.

A 2014-es évben 20 saját programunk volt és 9 rendezvényen szerepelünk, vagy voltunk azok társszervezői. Az éves rendezvények részletes programjai és a szakosztályi beszámolók is olvashatók a Magyar Néprajzi Társaság honlapján.

Örvendetes tény, hogy a felvételüket kérő új tagok száma (28 fő) az elmúlt esztendőben is magasabb volt az átlagosnál. A ciklus kiemelt jelentőségű eredménye, hogy a különböző tagi nyilvántartások alapján nagy nehézségek árán megvalósult a „tagrevízió”, melynek adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a Társaság valódi, aktív tagsága meghaladja a 200 főt. Ezzel a hazai tudományos társaságok között az erős és aktív szervezetek közé tartozunk. Az aktív tagok mellett több száz, tevékenységüket értékelve talán pártoló tagként értékelhető személy is kapcsolódik a Néprajzi Társasághoz.

A választmány 2014-ben 4 alkalommal tartott (igazából 5, de abból az egyik, fent az NKI-ban érvénytelen volt, mert nem voltunk elegenden) ülést, ezek jegyzőkönyvei betekintésre hozzáférhetőek. Ezeken kívül a vezetőség többször is összeült (pl. pályázatok, folyóiratok szerkesztése, a *Néprajzi Hírek* jövője témákkal kapcsolatosan).

A szakosztályok vezetésében lemondások miatt több változás történt az elmúlt esztendőben.

A Városnéprajzi Szakosztály elnöki pozícióját Bali Jánostól Juhász Katalin vette át, míg az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály egyik titkárának Barsi Gizelát választotta meg a választmány Baksa Brigitta lemondását követően.

A Társaság irodája továbbra is a Néprajzi Múzeum földszinti 25-ös szobájában működik. Az intenzíven gyarapodó kiadványok rendezésével, raktári háttértevékenységgel sikerült az iroda körülményein javítani. A korábbi évek gyakorlatához igazodva zajlott a Társaság honlapjának a működése, illetve a hírlevelek terjesztése.

Rendezvények és szakosztályi élet

Társaságunk az elmúlt esztendőben a 125. éves jubileumhoz kapcsolódóan szervezett kiemelt, központi rendezvényt. A megemlékezések keretein belül került sor arra a szakmai összefogásra, amelynek eredményeképpen Máté György és Kalina Veronika elkészítette a *125 éves a Magyar Néprajzi Társaság* című kamarakiállítás, amely egyben utaztatható vándorkiállítás is. A megnyitóra 2014. december 10-én került sor a Néprajzi Múzeumban. A 125

éves ünnepi megemlékezések nemcsak a Társaságnak otthont adó épületben folytak. Az egykori alapítók sírjainál is tiszteletét tette a szervezet vezetősége, választmánya. Budapesten a Kerepesi temetőben és Herman Ottó házánál, valamint Szegeden és Miskolcon is koszorúzással, beszédekkel emlékezett meg a Társaság elődeiről.

Kiadványainkat árusítottuk a Múzeumok Éjszakáján, a Hagyományok Háza Ünnepváró Kiadványvásárán, valamint az Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásáron. Idén is részt vettünk a Múzeumok Majálisán. Mindemellett jelentős számú ülést, konferenciát, megemlékezést, könyvbemutatót stb. rendezett Társaságunk a fővárosban és vidéken egyaránt. A szakosztályok aktivitása változatos képet mutat, nemcsak vezetőik fantáziája, mozgósító ereje és kapcsolatrendszere folytán, hanem a tagság erős területi szóródása okán is. A Társaság szakosztályainak tevékenységét részleteiben a társasági honlapon lehet nyomon követni. Az alábbiakban csak a legfontosabb szakosztályi tevékenységeket jelzem.

Az egyik legaktívabb szakosztályként az Anyagi Kultúra Szakosztály 2014-ben is folytatta a fiatal kutatók számára szervezett bemutatkozó alkalmak sorozatát (Cseh Fruzsina, Nagy Krisztina, Méri Edina, Molnár Gergely), illetve számos könyvbemutatót szervezett. Az *Adalékok a magyarországi vidéki zsidók anyagi kultúrájából* című történeti néprajzi konferencia az egykori falusi-mezővárosi zsidó közösségekről szorosan kapcsolódott a Néprajzi Múzeum *Kő kövön* című sikeres időszaki tárlatának megvalósításához.

A Folklór Szakosztály 2014. május 23–24-én, Vácon, Katona Lajos emlékére *A folklórisztika helyzete és perspektívái a Kárpát-medencében* című tudományos konferenciát szervezte. A 80 éves ELTE Néprajzi Intézete ünnepelésének részeként a szakosztály beszélgetéssorozatát szervezett az ELTE Néprajzi Intézetében az 1950-es, 1960-as évek egyetemi oktatásáról, illetve 2014. május 20-án ünnepi konferenciát az egyetemen. Az év során számos rendezvényt valósítottak meg, így a Magyar Orvostörténeti Társaság Népi Orvoslás Szakosztályával közös ülést az Orvostörténeti Múzeumban, vagy az ELTE Folklore Tanszékkal közösen emlékülést a 100 éve született Dömötör Tekla tiszteletére.

Az Etnológiai Szakosztály szervezésében zajlott 2014-ben a *Kutatások a PTE BTK Néprajz- és Kulturális Antropológia Tudományok Doktori Programban* előadássorozat (Száva Borbála, Szántó Diana, Mácsai Boglárka).

A Nemzetiségi Szakosztály szervezésében 2014. május 7-én Tatán a Kuny Domokos Múzeumban rendezték meg a német nemzetiségi kutatásokkal foglalkozó *Közösségek – Tárgyak és az emlékezet* című konferenciát. A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Pálinka Egyesület szeptember 26-án a Néprajzi Múzeumban köszöntötte a 85 esztendőes Eperjessy Ernő néprajzkutatót, aki hosszú időn át szakosztály elnöke, majd társelnöke volt. Október 28-án zajlott a Néprajzi Múzeumban *A Magyarországi Nemzetiségek Néprajza* sorozat legújabb öt tanulmánykötetének a bemutatója.

A közgyűlés résztvevői
(Fotó: Hála József)

A hároméves ciklus során mindvégig nagyon aktív Önkéntes Gyűjtő Szakosztály több rendezvénye közül a Tradíció Táborát második ízben 2014-ban rendezte meg a Magyar Néprajzi Társaság. A tábor a második Tradíció Pályázatra benyújtott 97 pályamű közül a legkiemelkedőbbek készítői és az országosan működő néprajzi gyűjtőmozgalom egyéb érdeklődő tagjai számára szerveződött. A lebonyolítás az NKA rész támogatásával történt 2014. július 20–24. között. Az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály azzal a céllal javasolta a Tradíció Pályázat meghirdetését, hogy újabb néprajzi értékek felfedezésére ösztönözzön és a néprajzi gyűjtőmozgalom utánpótlásáról gondoskodjék, gyűjtésekkel gazdagítsa a Néprajzi Múzeumban található Etnológiai Archívumot és ezzel elősegítse a néprajzkutatók elemző munkáját, új írott-képi forrásokat biztosítson a néprajzkutatás számára. A tradíció eredményhirdető rendezvény és egyben a Tradíció Pályázat széles körű szakmai összefogással valósult meg. A sikeres tevékenységben meghatározó a szakosztály vezetőségének, hangsúlyosan Paál Zsuzsának a szerepe.

A Társadalomnéprajzi Szakosztály aktívan és folyamatosan részt vett az elnök képviseletében a Tradíció Pályázat zsűrizésében, elbírálási folyamatában. 2014. december 3-án a *Fejezetek Cigánd néprajzából* című tanulmánykötet, néprajzi monográfia bemutatóját szervezte meg a szakosztály.

A Film- és Fényképészeti Szakosztály 2014. szeptember 3-án rendezte meg a Néprajzi Múzeum *Csendéletek a Székely Partiumban* című kiállításához kapcsolódva *Mesés életek a Székely Partiumban – Est Berecz András mesemondóval és Kása Béla fotográfussal* elnevezésű programját. Hála Józseffel és Máté Györggyel, valamint a szakosztály közreműködésével a Társaság felhívást tett közzé a *Néprajzi Hírekben* a Társaság történetét dokumentáló fénykép- és filmfelvételek gyűjtésére.

A Városnéprajzi Szakosztály elnöke, Bali János egyéb elfoglaltságai miatt az elnöki tisztségről lemondott, helyette Juhász Katalin lett a szakosztály elnöke. A szakosztály a Belvárosi Esték sorozat keretében műhelybeszélgetést tartott *Lokális alapon szerveződő kapcsolatok a nagyvárosban* címmel több meghívott előadó részvételével.

A Népzene és Néptánc Szakosztály több kutatási program megvalósítását tervezte külső pályázati forrásokra támaszkodva. A Magyar Külügyi Intézet támogatásával sikerült megvalósítani egy háromhetes terepkutatást a magyar összehasonlító zenefolklorisztika számára kiemelten fontos dagesztáni kara nogajok és kumukok településterületén.

Kiadványok

A Néprajzi Társaság nagy hagyományú folyóirata, az *Ethnographia* Viga Gyula és munkatársai, Bági Anikó és Juhász Katalin szerkesztésében az MTA támogatása révén behozta lemaradását. Az új szerkesztőség aktív munkájának köszönhetően a 2015/1-es számot már kézbe foghatjuk, valamint a 2015/2-es szám is június 16-ig megjelenik. Az elismerésre méltó ütemezettség szorosan összefügg a folyóirat postai terjesztésének megvalósítási feltételeivel. A szerkesztőbizottsági ülések rendszeresek, és érdemben segítik a szerkesztőség munkáját.

NKA pályázati támogatással jelentek meg a *Néprajzi Hírek* Hála József és Máté György szerkesztette 2014. évi számai. Folytatódott a folyóirat online formátumú megjelentetésének előkészítése.

Székely András Bertalan sorozatszerkesztő és az egyes kötetek szerkesztőinek áldozatos munkájának köszönhetően a nemzetiségi sorozatok újabb kötetei is megjelentek: a *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből*, *A magyarországi szlovákok néprajza* és *A magyarországi szlovének néprajza* legújabb kötetei.

A lezáruló ciklus egyik hangsúlyos eredményeként értékelem, hogy MTA pályázati támogatással megjelent Szabó Magdolna kötete, a *Szalmakötő háziipar Erdélyben* a Néprajzi Értekezések 3. köteteként, a Társaság monográfiasorozatának részeként, Turai Tünde titkár és Kocsis Gyula szerkesztésében. Az újraéledt sorozat továbbfolytatásaként sikeres MTA-pályázat támogatásával elindulhatott Baksa Brigitta disszertációjának kötetté formálása is.

Egy új sorozat elindulása is a 2014-es esztendő eredménye. Az Anyagi Kultúra Szakosztály sorozatának induló köteteként jelent meg az *Életképek a Kárpát-medence anyagi kultúrája köréből I. – Középkori elemek a mai magyar anyagi kultúrában* című tanulmánykötet Báti Anikó és Csoma Zsigmond szerkesztésében.

Anyagi helyzet

A Társaság működésének nehéz anyagi helyzetére bevezetőmben már utaltam. A működés feltételeinek biztosítását alapvetően zavarja, hogy a korábbi években kialakult pályázati struktúra már negyedik éve nem működik, azaz nem jutott hozzá a Társaság a civil szervezetek működését célzottan támogató pályázati erőforrásokhoz. A lezáruló ciklusban megtörtént a stratégiai irányváltás, melynek eredményeként a Társaság egyes szakosztályai programok-projektek megvalósításához aktív önálló pályázati tevékenységet folytattak. A számos pályázat adminisztratív előkészítése komoly megterhelést jelent, de az így elért támogatások igazolják a vonatkozó tevékenység értelmét. A szakosztályok számára is elérhető pályázati források valódi aktív társasági szervezeti életet tesznek lehetővé, ezért az ilyen irányú aktivitás ösztönzése indokolt az eddig ezen a téren passzív szakosztályok számára is.

A Társaság működésének anyagi alapjait a MTA, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az NKA által, pályázatok révén elnyert forrásokkal biztosíthattuk. További bevételeink tagdíjbefizetésből (458 000 Ft), kiadványaink értékesítéséből (816 000 Ft) és az szja 1%-nak felajánlásából (194 000 Ft) származtak. A tagdíjából beérkezett összeg közel a kétszerese a korábbi években beérkezettnek! Ez igazolja a tagrevízió értelmét, az adminisztráció jelentős javulását és tagtársaink elkötelezettségét is!

A közhasznúsági jelentés és a pénztáros beszámolója részleteket is tartalmaz, itt csak azokat a főbb számokat ismertetem, melyek jelenlegi nehéz helyzetünket alátámasztják. A Társaság folyószámláján a 2015. 05. 04-ei banki kivonat szerint 1 223 189 Ft, házi pénztárában a 2014. 04. 30-i zárást követően 14 950 Ft található. Ez összesen: 1 238 139 Ft.

A fenti, a problémákat is röviden jelző reális helyzetértékelést követően kifejezem meggyőződésemet, hogy az immár 126 éves és véleményem szerint jelentős társadalmi és kulturális feladatot ellátó Társaságunk eredményes lesz a jövőben is. A főtikári beszámoló végén fontosnak ítélem hangsúlyosan megköszönni mindazok segítségét, támogatását és közreműködését, akiknek tevékenysége hozzájárult a Társaság törekvéseinek megvalósulásához, működőképességünk fönntartásához. Külön szeretném kiemelni azon önkénteseket, akik áldozatos munkájukkal a könyvtárúsítások és a raktárrendezés során segítségünkre voltak, név szerint: Balogh Pál Géza, Barsi Gizella, Boros Bence, Fekete Bálint, Fózer Dóra, Hutvágner Anna, Kalina Gergely, Koronczai Ale-

xandra, Kovács Kata, Kőrösi Dalma, Kucsera Sándor, Morávek Bence, Nagy Ramóna, Sőregi Anna, Stafira Bettina, Tar Virág, Tihanyi Anna.

Tisztelt Közgyűlés! Kérem beszámolóm elfogadását!

Budapest, 2015. május 12.

KEMECSI LAJOS
főtitkár

V.

A Magyar Néprajzi Társaság közhasznúsági jelentése a 2014. évről Tartalmi beszámoló

A Magyar Néprajzi Társaság 2014-ben *Alapszabályának* megfelelően, annak célkitűzéseit figyelembe véve, a választmány által megtárgyalt és elfogadott program és költségvetés alapján működött.

Működési célú támogatást a Nemzeti Együttműködési Alap (1 500 000 Ft) és a Magyar Tudományos Akadémia (890 000 Ft) biztosított, emellett a Magyar Tudományos Akadémia (2 190 000 Ft), a Nemzeti Kulturális Alap (4 900 000 Ft), valamint az Emberi Erőforrások Minisztériuma (2 000 000 Ft) által kiírt pályázatokon elnyert támogatások növelték a bevételt. (A pályázatok révén elnyert anyagi forrás az előző évhez képest jelentős növekményt jelent.) Bevételeinket tovább gyarapították a befizetett tagdíjak (458 000 Ft), továbbá a kiadványértékesítésből befolyt összeg (816 000 Ft).

Szervezetünk a tárgyidőszakban 1 fő munkavállalót foglalkoztatott. A részére kifizetett bérköltség 1 360 000 Ft volt. Megbízási szerződéssel többen is végeztek tevékenységet, részükre 1 291 175 Ft került kifizetésre. A teljes foglalkoztatás után megfizetett járulékok összege 709 123 Ft volt. Az iroda munkáját 12 önkéntes segítette.

A Társaság folyószámláján a 2015. 05. 04-ei banki kivonat szerint: 1 223 189 Ft, házi pénztárában a 2014. 04. 30-i zárást követően 14 950 Ft található.

A Társaság 2014-ban is folytatta néprajzi tematikájú rendezvények szervezését, különösen a szakosztályi programok tekintetében, valamint kiadványainak megjelentetését: az *Ethnographia* és a *Néprajzi Hírek* soron következő számai kiadásra kerültek. A Néprajzi Értekezések sorozata új kötettel gyarapodott.

Az előző évben sajnálatos hiba és probléma merült fel a Társaság könyvelői tevékenységében. A Társaság 2013. évi beszámolójának elkészítésekor a könyvelő adminisztrációs hibát követett el, az egyszerűsített éves beszámoló

eredmény-kimutatás közhasznú tevékenység ráfordításai sorából az alaptevékenység 9 118 000 Ft tárgyévi összegszerű kimutatása kimaradt. Ennek következtében önellenőrzést kellett végrehajtani, ami 2015. február 24-i dátummal megtörtént.

Összességében megállapítható, hogy Társaságunk a létesítő okiratában meghatározott közhasznú tevékenységét a tárgyévben közhasznú céljának megfelelően látta el.

A számviteli beszámoló a szervezet gazdálkodásáról, vagyoni, pénzügyi és jövedelmezősége helyzetéről megbízható és valós képet mutat.

A teljes közhasznúsági jelentés Társaságunk honlapján olvasható!

Tisztelt Közgyűlés!

Tisztelettel megköszönöm hároméves bizalmukat, amelyet a pénztárosi megbízatásomhoz adtak! Kérem a beszámoló elfogadását!

Budapest, 2015. május 19.

SÁRI ZSOLT
pénztáros

VI.

A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 127. közgyűlésének

Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság 127. közgyűlése által kiküldött számvizsgálók és ellenőrök jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság számviteli nyilvántartását és közhasznúsági jelentését megvizsgáltuk, s miután rendben találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárosnak lelkiismeretes munkájáért szavazzon köszönetet a közgyűlés, és a szokásos fenntartással adja meg a felmentvényt.

Budapest, 2015. május 20.

LUKÁCS LÁSZLÓ
számvizsgáló

SELMECZI KOVÁCS ATTILA
számvizsgáló

SZACSVAY ÉVA
számvizsgáló

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Százhuszonöt éve született Braun Soma
(Kecskemét, 1890. február 13.–
Don melléke, munkaszolgálat, 1942. szeptember)

A *Magyar néprajzi lexikon* is,¹ Paládi-Kovács Attila életmű-értékelő tanulmánya is² évtizedekkel ezelőtt már figyelmeztetett: noha nem volt kapcsolatban (vagy igen-igen laza kapcsolatban volt) Braun Soma a magyarországi néprajzi intézményekkel-szervezetekkel, jó okunk van rá, hogy folkloristaként és etnológusként is emlékezzünk a nagy műveltségű tanárra, szociológusra, a szociáldemokrata munkásmozgalom propagandistájára, amikor a magyar néprajz tudománytörténetéhez kisebb-nagyobb mértékben hozzákapcsolódó tudósi életműveket számba vesszük, egykori jelentőségüket elfogulatlanul mérlegetljük.

Ilyen előzmény ellenére is indokoltnak érzem ez alkalommal az ismételt figyelmeztetést! Indokoltnak, mert úgy tapasztalom: azóta sem tudatosodott kellő mértékben ez a kutatástörténeti/tudománytörténeti evidencia. Azaz: nem születtek újabb rá-emlékezések, értékelő életműelemzések. Sőt: mintha az egy-egy lábjegyzetbe vagy szakirodalmi jegyzékbe belerejtett egyszerű ráutalások is egyre fogyatkoznának...³

Vajon csak az ideig-óráig „útitárs”, de tüntetően más úton járó: a magyar néprajz módszerével és szemléletével nem azonosuló entellektüelek „szabálytalan” kutatói felfogásában kellene keresnünk a magyarázatot az etnológiának-folklorisztikának e távolságtartó gesztusaira? Vagy a szociáldemokrata mozgalom iránti elkötelezettsége tenné utólag „kommunista-gyanússá”, és ezért szinte-szinte automatikusan kitagadhatóvá még a „jó szándékú útitársak” közül is Braun Somát? Bármennyire szokatlan, választ kell keresnem az ilyen kérdésekre ebben a tiszteletteljes emlékidézésre kényszerítő műfajban: a születésnap „kerek” évfordulóját az életmű felhőtlen ünneplése alkalmának tekintő értékelő vázlatban!

Hogy Braun Soma „más úton járt”, mint azok a kortársai, akik a 20. század első felében az ’embertan/antropológia’ jelentésű néprajz (ennek részeként az etnográfia, az etnológia, a folklór) egészének vagy valamely részdiszciplínájának elméleti igényű összegzésére vállalkoztak (ha vállalkoztak

¹ Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 1. Budapest, 1977. 376.

² Paládi-Kovács Attila: Braun Soma és néprajzi munkássága. *Népi kultúra – Népi Társadalom* V–VI. Budapest, 1971. 135–147.

³ Hiányzik pl. Braun Somának a népmeséről írt összefoglalása a *Magyar néprajz I. 1. Táj, nép, történelem* (Budapest, 2011) kötetének *A magyar folklorisztika tudománytörténete* című fejezetéből.

egyáltalán!), aligha igényel részletesebb bizonyítást. Hiszen a magyar „mesekutatás” (nemcsak „akkor”, később is...) a szakma egészének felfogása szerint: a jellegadó mesterek által elismerten a „még hagyományörző” falusi-paraszti közösségekben lehetséges szöveggyűjtést és a mesemondás-mesehallgatás alkalmainak tüzetes megfigyelését jelentette. Az így megszerzett személyes tapasztalatokba bizton megkapaszkodva a filológusi képességekkel-készségekkel is megáldott kevesek (esetleg!) ezután kezdték/kezdték meg az összehasonlító igényű elemzéseiket. A „természeti népek” (közkeletűen: a „primitívek”) kultúrájának őstörténeti igényű tanulmányozása pedig a néprajztól oly mértékben különböző tudományos diszciplínának minősült nemcsak a 19. században, még a 20. század elején is, hogy sokkal inkább „új világokat” felfedezni kész világutazói: földrajztudósi, vadászai, egyéb ereklyegyűjtői előéletet, mintsem folklorista-etnográfus képzettséget feltételezett a történetfilozófiai általánosításokra is bátran vállalkozó szintézis-alkotás.

Ehhez képest viszont Braun Soma – szabadjára engedve már egyetemista korában, s utána is folyamatosan polihisztori érdeklődését – a szanszkrit-óind és az ógörög-latin meséknek (no meg ezek irodalmi adaptációinak) megismerése, illetve a klasszika-filológiai iskolázottság megszerzése után tanulmányozta az európai, ennek részeként a magyar mesekutatásnak (valószínűsíthetően „teljes”, tehát akkortájt a legkorszerűbbnek elismert) szakirodalmát. Ennek alapján foglalta össze (alighanem úgy, hogy „eredetiben” egyetlen magyar mesemondót sem hallgatott meg – azaz ő maga nem gyűjtött szövegeket) mindazt, amit a népmese eredetéről, fejlődéstörténetéről, egyetemes jellegéről és etnikus jellemzőiről akkortájt tudni lehetett. Pontosabban: mindazt, ami egy filológiailag iskolázott elme számára, ha nem is tételesen kimondva, legalább implicite benne foglaltatott a mesekutatás nemzetközi szakirodalmában.⁴

Ezzel a könyvével párhuzamosan (tehát már budapesti és nyugat-európai egyetemeken folytatott tanulmányai, ceglédi tanárkodása alatt folyamatosan olvasva e témákról, s talán a Tanácsköztársaság alatt történt megnyilatkozásai, állásfoglalása megtorlásaként a börtönben is, s onnan szabadulva állástalan diplomásként dolgozva⁵) készítette el „a primitív kultúráról” szóló, az emberiség őstörténetével kapcsolatos teljes ismeretanyag nagyvonalú, egészében és részleteiben is hiteles összegzését.⁶ A történelem előtti ember testalkatáról hitelesen valló régészeti adalékok értelmezése után sorra vette ebben a technikai, a gazdasági, a szellemi, a vallási kultúra és a társadalmi élet „kezdetei-

⁴ *A népmese. Bevezetés az összehasonlító mesekutatásba.* (Szabad Iskola, VIII.) Genius Könyvkiadó R. T., Budapest, [1923] 205 lap.

⁵ Életének e részleteiről I. Török Júlia: Dr. Braun Soma (1890–1942). *Párttörténeti Közlemények* XII. (1966) 4. sz. 128–137.; Sz. Bányai Irén: Braun Soma Cegléden. *Studia Comitatusia – Tanulmányok Pest megye múzeumaiból* I. Szentendre, 1972. 219–228.

⁶ *A primitív kultúra. Bevezetés az ősemberrel foglalkozó tudományba.* (Munkáskultúra, 1. sz.) Népszava Könyvkereskedés kiadása, Budapest, 1924. 256 lap.

nek” rekonstruálásához felhasználható etnológiai adalékokat és kritikusan mérlegelte a hozzájuk kapcsolt tudósi következtetéseket. Ám ez esetben is csupán a vonatkozó (döntően angol és német nyelvű) szakirodalomból szemezgetett, személyes megfigyeléseit, ilyenek nem lévén, nem tudta (és szükségtelennek is ítélte) belevonni az érvelésbe. Melynek elsődleges iránytűje – ebben a vonatkozásban hozott akkortájt valóban újat a magyar nyelvű szakirodalomban – a Marx-i felfogás szerinti történelmi materializmus volt.

Braun Soma marxista képzettsége és a két világháború közötti magyar szociáldemokrácia oktató-nevelő programjainak elkötelezett szolgálata azonban bizonyosan nem jelenti, nem jelentheti, hogy vele kapcsolatban mostanság megfogalmazódjék a „kommunistaság” gyanúja! A Tanácsköztársaság idején Cegléden játszott szerepe, melyet a kommün bukása után egy büntetőperben kemény váddá fogalmaztak ellene, sokkal inkább egy „szabadgondolkodónak” a körülmények hatása alatt (érthetően) radikalizálódó felfogásármagatartásáról, mintsem a „vörös terrorral” való azonosulásról, különösen nem az abban való tevékeny részvételről árulkodik.⁷ A börtönbüntetés letöltése után pedig az egzisztenciális kényszerhelyzet jelentősen motiválta, amikor a szellemi munka egyetlen lehetőségeként a szociáldemokrata párt és szakszervezet szemináriumain és a pártsajtó jelentette nyilvánosságát kihasználva vállalt – csak itt vállalhatott – oktató-nevelő munkát. Ha egy-egy, a szocialista korszakban született rá-émlékezésben (akár kimondva, akár sejtetve) olykor a „kommunisták útítársaként” tűnik is fel, ez inkább ezt a korszakot jellemző adalékként, mint hitelt érdemlően bizonyított tényként értékelendő. Én inkább elhiszem a túrkevei származék cipészsegédnek (született: 1906), a '30-as években Budapesten a bőripari dolgozók szakszervezete aktivistájának, akivel 1986-ban terjedelmes életútinterjút készíthettem, hogy egy munkásembernek a történelemről és az irodalomról Braun Somától lehetett a legtöbbet, volt tehát érdemes tanulni – nem az „osztályharcos politika” volt ezeknek a szakszervezeti és szocdem szemináriumoknak a lényegi mondandója!⁸

Mindezt gondosan mérlegelve: bár csak a fentebb idézett két könyvecske Braun Soma néprajzi érdekű „életműve” (történetfilozófiai könyvei, tanulmányai, illetve műfordításai és a szociáldemokrata sajtóban fellelhető publicisztikája néprajzi szempontból még nem értelmezettek-értékeltek), ebben az emlékidéző rá-émlékezésben is hangsúlyosan meg kell fogalmaznom, hogy bizony-bizony komoly adósságai vannak az etnográfiai-folklorisztikai kutatástörténetnek (is) e polihisztor tudós-tanár munkássága korántsem mulandó értékeinek folyamatos tudatosításában. Mert lehet ugyan, hogy a népmeséről, illetve a „ősember-tudományról” (azaz: a technikai, a gazdasági, a szellemi kultúra és a társadalomszerveződés kezdeteiről) ma már valamivel többet

⁷ L.: Sz. Bányai Irén i. m.

⁸ Vö.: Szilágyi Miklós: Fél-Magyarországot gyalog bejártam. Bedő Kálmán egyszeri élete. *Tekintet – Kulturális szemle* 15. (2002) 2–3. sz. 3–24.

tudunk, mint amennyit ő összegezni tudott. Ám kutatástörténetünknek/tudománytörténetünknek azt is illendő vizsgálnia, hogy az *első* (vagy az „egyik első”) szintézisek milyen színvonalú, mennyire a továbbépítésre serkentő ismeretanyagot kínáltak fel azoknak az érdek nélkül érdeklődőknek, akik nem tudták vagy nem akarták észrevenni, hogy a mindennapok kultúrájáról, az életet szervező hagyományról nemcsak „céhbeli” folkloristáknak-etnográfusoknak-etnológusoknak, hanem „minden” emberi teljesítmény iránt érdeklődő tudós entellektüeleknek is lehet könyvbe foglalható vagy szervezett szemináriumokon közkinccsé tett érdemi mondandója.

Meggyőződésem: *ezért* kellett emlékezniem és emlékeztetnem Braun Somára születésének 125. évfordulóján is!

SZILÁGYI MIKLÓS

Ötven éve távozott az élők sorából Kiss Lajos, a magyar néprajz „szegény embere”

Mielőtt a tiszteletlenség vagy az oktalan szellemeskedés gyanúja ellen kellene védekezniem, sietek előrebocsátani: nem az én stiláris leleményem a címbe foglalt módon hivatkozni Kiss Lajosra (Hódmezővásárhely, 1881–Budapest, 1965), akinek a szegény (azaz: nehéz sorsú, mert mások szolgálatára rákényszerülő) kétkezi munkások életmódját és munkaszervezését láttató módon és hitelesen megidéző két kötete első megjelenésétől mindmáig¹ a magyar néprajz klasszikus műveként él a köztudatban. Az ünnepelet minősítette ezen szavakkal tudományos teljesítményét (egészen pontosan így: „*a magyar néprajzi tudománynak szögény emböre voltam és vagyok, aki anyagot hord és köveket, téglákat talicskáz össze, hogy ebből egykor felépüljön a Néprajzi Tudomány hatalmas hajléka*”). És akkor minősítette így, amikor az 1954. június 30-án a Magyar Néprajzi Társaság tudományos munkásságának 50. évfordulóján köszöntötte, ő viszont aprócska termetén is ironizáló ön-kisebbitő gesztusokkal igyekezett emberi léptéküre leszállítani a nagy tekintélyű elnök, Ortutay Gyula felettebb emelkedett hangnemben fogalmazott méltatását, melyben a magyar néprajz legnagyobbjaihoz mérte hozzá a Kiss Lajos-i életművet.²

¹ *A szegény ember élete*. Budapest, 1939; *A szegény asszony élete*. Budapest, 1943. *A szegény emberek élete*. (Szerk. és bev. tan.: Ortutay Gyula) Budapest, 1955. *A szegény emberek élete. I–II*. (A magyar néprajz klasszikusai) Budapest, 1981.

² Ortutay üdvözlőbeszédének és Kiss Lajos válaszáának közlése: Kiss Lajos: *Vásárhelyi kistükör*. Budapest, 1964. 5–11. (Előszó helyett).

Okkal-joggal azt következtethetjük utólag, akik még nem lehettünk jelen ezen az ünnepelésen: a lelkes megdicsőítés az 1948-ban (az elsők között!) *Kossuth-díjjal* is kitüntetett „nagy tudósoknak” ott és akkor a szakmai közitélet szerint természetesen kijárt: nem tekintette a hallgatóság személyes elfogultságának az elismerés-dicséret-köszönet „szuperlatívuszát”. Melyet persze – így is folytatódhat a következtetésünk – Ortutay ifjúkori szabolcsi gyűjtőútján az ünnepelt részéről megtapasztalt segítőkészség is motiválhatott! Ha pedig így volt, nem csupán az egykori „mentornak” szóltak e szép szavak, hanem a néprajzos közvéleménynek is bizonygatni akarta a szónok a maga változatlanul hálatelt érzéseit a „valamikori” önzetlen pártfogolásért...

Én magam egyébként azért vagyok kissé óvatos az idősödő és már életében a „klasszikusok” közé emelt Kiss Lajost életének utolsó évtizedeiben körülölelő „szakmai közitélet” valóságos tartalmának valószínűsítésében, mert kissé ellentmondásosak azok az információim, melyekből a közvetetten mégiscsak „kortársi” tanúként következtetni tudok. Egyrészt az 50-es–60-as években folyamatosan jelentek meg újabb meg újabb, az egykori kutatási eredményeket és a személyes emlékeket igen invenciózusan elegyítő Kiss Lajos-könyvek – ezek között a fentebb már idézett „szegény ember” kötetek új kiadása és a korábban már publikált tanulmányaiból, cikkeiből szerkesztett gyűjteményes kötetek is.³ Különösen ez utóbbiaknak a megjelentetése csak a hivatalosan „legnagyobbaknak” elismert tudósok esetében (a néprajzosok közül szinte csak Ortutaynál) volt akkortájt elfogadott: államilag támogatott. Másrészt viszont máig a fülemben csengenek Gunda prof szarkasztikusan élcelődő szavai, amikor a fiúgyermek sárkányeregetéséről az *Ethnographiában* megjelent Kiss Lajos-dolgozatot minősítette: látjátok, egy *Kossuth-díjas* tudósnek még a saját gyermekkorára emlékező hevenyészett alkalmi közlései is néprajztudománynak minősülnek!⁴ Nektek azonban tudnotok kell, hogy hol kezdődik a néprajz mint *tudomány*. Ám visszarémlik a művészettörténész Supka Magdolna (anyám korú barátom, akinek sok-sok múzeumi ügyben munkatársa lehettem) csak nekem megsúgott baráti emlékezése is. Ő a vásárhelyi művészetet kapcsán tekintette „koronatanúnak” Kiss Lajost, viszont találkozásai alkalmával azt is gyakran hallotta tőle, s nekem mint néprajzosnak, „talán fontos lehet” információként továbbadta, hogy miként panaszkodott Ortutayra, aki nem becsülte őt az elvárható mértékben. Nem nagyon értettem ezt a panaszt, hiszen ismertem egyet-mást a magyar néprajz legfőbb vezérének könnyen hozzáférhető-elolvasható megnyilatkozásaiból⁵ – csak

³ *Vásárhelyi híres vásárok*. Szeged, 1956; *Vásárhelyi művészet*. Budapest, 1957; *Emlékezések a hódmezővásárhelyi múzeum alapításáról*. Budapest, 1958; *Vásárhelyi hétköznapiak*. Budapest, 1958; *Régi Rétköz*. Budapest, 1961; *Vásárhelyi kistükör*. Budapest, 1964.

⁴ Sárkányozás. *Ethnographia* LXIX. (1958) 148–151.

⁵ L. pl.: Ortutay Gyula: *Írók, népek, századok*. Budapest, 1960. 294–313.; Ortutay Gyula: *Halhatatlan népköltészet*. Budapest, 1966. 191–218.

arra gondolhattam, hogy a „szakma” nagy részére jellemző volt, de az ünnepelő szövegekkel gondosan betakargatott távolságtartást, a kevéssé sikeres színészből a véletlen szerencsének köszönhetően sokszorosan elismert tudóssá emelt „műzeumi mindenés” soha ki nem mondott lekicsinylését bizony-bizony érzékelhette Kiss Lajos, s ebben az érzékelhetőségben tarthatta „főbűnösnek” Ortutayt.

Ennek a kissé ellentmondásosnak: a magas hőfokú elismerést és irigykedő lefokozást egyaránt magában hordozó *egykori* megítélésnek aligha lehet a jövőben igazán komoly jelentősége Kiss Lajos életműve utóéletének-hasznosulásának alakulásában. Csak a „néprajzi tudomány” azóta is folyton építgetett „hatalmas hajlékához” a Kiss Lajos-i életműből felhasználható építőkövek mennyiségének és minőségének van és idő telvén még inkább lesz jelentősége. A „minőség” szempontjából pedig – az azóta is folyamatos ráhivatkozások hatalmas „mennyisége” ezt bizonyítja – ma sem mondhatunk mást, mint amit Ortutay Gyula a tisztelgés szándékával megfogalmazott: *„Kiss Lajos soha, egy pillanatra sem érte be, egyik tanulmányában, egyik kis cikkében sem [...] a katalógizáló, leíró néprajzzal. Nem arról van szó, hogy Kiss Lajos nem a leggondosabban írná le a megfigyelt néprajzi jelenségeket, összefüggéseket! Csakhogy az övé valóban tudományos leírás, ha terminológiájában, külső formájában látszatra ügyet sem vet a szakmabeliek tolvajnyelvére, sőt inkább úgy tűnik, mintha regényt mondana, elbeszélne.”*⁶

E mondatok változatlanul érvényes lényegi igazságtartalma sem feledtetheti azonban az általa felhalmozott hatalmas mennyiségű „építőköért” feletébb hálás utókorral, hogy az azonos forrásértékűnek vélelmezett „néprajzi adattá” átlényegülő információk korántsem csak célirányos kutatói *megfigyelést* jelentenek. Bizony-bizony jelenthetik – általában a néprajzi gyűjtéseknél, és Kiss Lajos esetében különösen – a gyermekkorban-ifjúkorban, még nem etnográfusként megélt tapasztalások utólagos tudatosítását, a kutatói kikérdés-beszéltetés révén aktívvá tett folklórtudásnak a néprajztudomány igénye szerinti „adattá” formálását és a jelen, a közelmúlt, a régmúlt használati és reprezentációs tárgykészletének a szaktudomány igénye szerinti szelektív felmutatását. Mivel az eredendően művészként Kiss Lajos esetében – számomra úgy tűnik – kortársaihoz képest sokkalta hatékonyabban működött az a tudósi *személyes invenció* (abban az értelemben művészi is, hogy a múltba/félmúltba tűnt jelenségeket, tárgyakat, élethelyzeteket ő képes volt lélekkel telíteni). És ez tette képessé arra, hogy e különböző minőségű információkat egymeműsítse. Olyannyira, hogy a hálás utókor mintha teljességgel elfeledkezne róla: a Kiss Lajostól idézhető adataink igen számottevő része *eleve nem lehetett* a megfigyelés terméke!

Ez a mostani ünnepi alkalom: Kiss Lajos halálának 50. évfordulója tehát csak a legnagyobbakat jellemző *személyes invenció* jelentőségére mint külön is

⁶ Ortutay Gyula i. m. (1966) 206.

vizsgálendő forrásértelmezési szempontra kell hogy figyelmeztessen mindannyiunkat. Miközben hajlamosak vagyunk megmosolyogni Kiss Lajos fentebb idézett, túlzottan szerénynek, tehát igaztalannak tűnő önjellemzését, miszerint csupán építőköveket cipelt a néprajztudomány ma is tovább és tovább épülő hatalmas hajlékához, vegyük észre és módszeresen tanulmányozzuk azt az invenciót, mely ahhoz is elegendőnek bizonyult, hogy otthon, Hódmezővásárhelyen és a nagyon-más világot jelentő Szabolcs megyében/Nyíregyházán egyaránt a sajátjává lényegítse, egyszersmind bizton felhasználható adattömegként kínálja fel a szaktudományunk számára a célszerű szegény emberek, a parasztok,⁷ a halászok-vadászok-gyűjtögetők⁸ és kétkezi munkás szakiparosok: a tálások⁹ és a szücsök¹⁰ „már akkor is” félig-meddig a múltba tűnt, mára pedig csak a könyvek – a néprajz „szegény embere” nekünk maradt könyvei – lapjain létező mindennapjainak megannyi emlékét.

SZILÁGYI MIKLÓS

Emlékezés Csikós Tóth Andrásra

Napjainkban egyre többször hallunk arról, hogy a nyomdai úton készült könyvek már kevésbé vonzzák a fiatal olvasógenerációt. A közkönyvtárak könyvvállománya is fokozatosan kicserélődik, a régebbi könyvek raktárba kerülnek. Azonban időnként, a katalógusok alapján jó ha kikérünk, fellapozunk egy-egy 50–100 éves könyvet, folyóiratot. Ezúttal nem a néprajzi jellegű könyvek íróira, hanem illusztrátorára, Csikós Tóth Andrásra hívom fel a figyelmet. Ki is volt ő, akinek rajzaival az 1950-es években az *Ethnographia*, a *Néprajzi Értesítő*, a *Néprajzi Közlemények*, az *Acta Ethnographica* lapjain rendszeresen találkozunk?

⁷ Pl.: *Földművelés a Rétközön*. Debrecen, 1929.

⁸ Pl.: Beszterec. Egy lápi község leírása. *Föld és Ember* II. (1922) 209–228.; A Nyírség halászata. *Ethnographia*, LIV. (1943) 20–55.; *A régi Rétköz*. Budapest, 1961. passim.

⁹ Pl.: A hódmezővásárhelyi tálasság. *Néprajzi Értesítő* XV. (1914) 248–270., XVI. (1915) 51–75., XVII. (1916) 72–92.; A hódmezővásárhelyi tálasság története. *Dolgozatok a m. kir. Ferenc József tud. egy. Archeológiai Intézetéből* II. Szeged, 1926. 185–208.

¹⁰ Pl.: *A hódmezővásárhelyi szücsmesterség és szücsornamentika*. Debrecen, 1926; *A nyíregyházi szücsmesterség és szücsornamentika*. Debrecen, 1929.

A Györffy könyvek illusztrátorai: Benyovszky István és Csikós Tóth András

Benyovszky István
– Bárdos festménye

„A magyar nyelv [ennmaradását a magyar népnél köszönhetjük]... A tanulókat, tandurokat, lelkeseket pedig a nyelv helyes érzékelésére kellene nevelnünk. ... Aki a népet bölni akar, annak tudnia kell a nyelvről, ismernie kell a nép egész életét, lelki világát.” (Györffy István, 1939)

„Az iskola tartásán csak arra tudja rávenni a népet, amit az hagyományos műveltségével össze tud fogni. A nyelvet beemelkedő idegen hagyomány és szellem legnagyobb ércünkét, a magyar egységét támadja meg és szellemi rabslagákká, idegenlelkűkké tesz bennünket.” (Györffy István, 1939)

„Hogy a népi tánc hagyomány nemzeti művelődésünk egyik eleme legyen, általánosság kell lenniünk, tehát Budapesten is tanítani kell az évszázadok óta Színművészeti és Tánctanulási Főiskoláján.” (Györffy István, 1939)

Csikós Tóth András: Önarckép

Kanári – B.I.

Csíkás – B.I.

Püspökhatárról körtánc – Cs.T.A.

Szerbátán, Galgandés – Cs.T.A.

Lára csikós lóra – Cs.T.A.

Dobófal palota – B.I.

Jukász – B.I.

Köte lóra – Cs.T.A.

Csikós Tóth András művei a Györffy István-émlékiállítás egyik tablóján (2014)

Túrkevéren, a tiszántúli kisvárosban született 1902-ben. Életének nagy részét is az Alföldön töltötte. Szülővárosa után Mezőtúron, majd Debrecenben tanult. Az első világháború, majd a gazdasági válság megnehezítette ugyan az életét, de az iskolában, a családi körben szerzett műveltsége és istenadta tehetsége (művészi hajlam, színészi, zenei, rajztehetség stb.), a kultúra iránti érdeklődése a kor neves tudósaihoz vezérelte. Az 1920-as évek közepe táján megismerkedett a karcagi származású Györffy Istvánnal, majd Ecsedi Istvánnal, a Déri Múzeum igazgatójával, akik könyveik, írásaik illusztrálására kérték.

A népi kultúrát jól ismerő kunsági fiatalra különösen nagy hatással volt Györffy István, akinek nagy szerepe volt abban, hogy Csikós Tóth András lett a 20. századi magyar néprajztudomány legismertebb illusztrátora. Ő illusztrálta az 1930-as években megjelent *A magyarság néprajza* kötetét. A népdal,

néptánc ismerete, szeretete ihlette azokra a rajzokra, amelyekből Györffy István képeslapsorozatot indított.

Bár a megélhetés biztosítására 1934–1943 között Nagykőrösön, majd Kecskeméten vállalt tanári állást, de ott sem lankadt a néprajzi érdeklődése. Sőt, diákjaival Kecskemét tanyavilágát kutatták. 1941-ben a „hírös városban” egyik tanárkollégáját, Glatz Ilonát vette feleségül, aki alkotótársaként mellette volt egész életében. Mellesleg ő (Szilágyi József özvegye) is ismert rajztanár, illusztrátor volt.

Csikós Tóth András a háború után a budapesti Néprajzi Múzeumba került. Így most már főállásban, élete végéig azt csinálhatta, amit igazán szeretett. Balassa Iván főigazgató kapcsolatai ismertté tették rajztehetségét a könyvkiadásban. Az 1950-es években ő illusztrálta *A Magyar Népzene Tára* köteteit, Balassa Ivánnak a középiskolások számára írt néprajzi tankönyvét, valamint számtalan – néptánc, népzenei, népi játék – ismeretterjesztő kiadványt (Gönyey Sándor, Rajeczky Benjámín, Lugossy Emma, Morvay Péter, Ligeti Mária, Szentpál Mária, Vargyas Lajos, Pesovár Ernő műveit). A tárgyi népi kultúra művelői is kérték munkáit (Manga János, Erdélyi Zoltán, Nagy Czirok László, Gáborján Alice). Szülővárosából Györffy Lajos akkori múzeumigazgatótól is érkezett megrendelés könyvborító illusztrálására (*Túrkeve története* és a múzeum első évkönyve borítójának elkészítésére). A népi ihletettségű képeslapsorozatát immár újabb stílusban a Magyar Képzőművészeti Vállalat kiadta, terjesztette.

Alkotásai a könyvek lapjain és közgyűjteményekben (Néprajzi Múzeum, Finta Múzeum, könyvtárak) máig őrzik a rövidre szabott életű néprajzi illusztrátor emlékét. A róla szóló írások (Balassa Iván, Dankó Imre, Györffy Lajos, Örsi Julianna, Szemkeő Endre, Csikós Tóth Judit tollából) mellett kiállítások (*Túrkeve* 1970, 1997, 2002), katalógusok idézték fel munkásságát. Legutóbb *A nemzeti művelődés megújulása – Györffy István-émlékiállítás* egyik táblóján szerepeltek illusztrációi.

Csikós Tóth András munkásságáról a 2002-ben kiadott *Magyar múzeumi arcképcsarnok* is megemlékezik. Hagyatékát zömmel a budapesti Néprajzi Múzeum őrzi, de van belőle a túrkevei Finta Múzeumban és a rokonoknál, barátoknál is. Csikós Tóth András rajzai arra figyelmeztetik az utókort, hogy szakkönyveik, ismeretterjesztő műveik illusztrálására, népszerűsítésére bátrabban használják a fotó mellett az egyéb képzőművészeti alkotásokat is.

ÖRSI JULIANNA

Magyar népnyelvi (folklore) társaság ötlete 1903-ból

Mások is, magam is sokszor foglalkoztunk a Magyar Néprajzi Társaság tudománytörténetével: ezenközben kezdeteivel, a 20. század elején történt átalakulásával. Ennek során külön is tárgyaltam a hasonló magyarországi tudományos társaságok kialakulásának adatait. (Lásd pl.: Egy múltkereső tudomány keresi múltját. A magyar néprajztudomány intézményeinek centenáriuma körül. *Valóság* 23/8. (1980) 102–111.) Az ilyen áttekintésekben ugyan inkább az 1889 előtti fejleményeket szoktuk említeni, ám kitértünk arra is, ha rokon társaságok később szerveződtek meg.

Ezért meglepetéssel olvastam Szathmári István most megjelent kitűnő áttekintésében (*A Magyar Nyelvtudományi Társaság története (1904–2005)*. Budapest, 2015. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Tinta Könyvkiadó – a 21. lapon), hogy a *Nyelvészeti Füzetek* 9. számában, az 5. lapon Varga Ignác(z) *A Felső Örvidek népe és nyelve* című értekezésében (Budapest, 1903. az 5. lapon) ezt írta: „*arra gondoltam, hogy mégiscsak jó volna, ha volna egy magyar népnyelvi (folklore) társaság, mely hivatásszerűen a magyar nép lélektanával s ennek nyilvánulásaival foglalkoznék, de nem úgy, hogy szétválassza az összetartozó dolgokat néprajzra, népköltésre, népnyelvre, hanem épen ellenkezőleg úgy, hogy ezeket, mint egyazon körbe vágó elemeket, természetes összefüggésükben együtt gyűjtse, rendezze, ismertesse...*” Nyelvtudományunk története számon tartja, hogy Simonyi Zsigmond, aki csak kívülről támogatta a Magyar Nyelvtudományi Társaság megszerveződését, már 1902-ben megindítja a *Nyelvészeti Füzetek* sorozatát, amely egyes nyelvjárások tüzetes bemutatását adta.

Varga Ignác „programja” nem újkeletű, hiszen Katona Lajos és mások az *ethnographia* és *folklore* kutatása körében a népnyelvi vizsgálatokat már korábban is fontosnak tartották, és ezeket a „magyar nép lélektana” körébe is besorolták. Wilhelm Wundt hasonló nézetei nálunk is terjedtek. Sőt, Saussure nevezetes új nyelvtudományában is a „társas lélektant” tartja a nyelvtudománynál is átfogóbb kutatási területnek. (Ilyen nézetéről azonban 1903-ban legfeljebb csak legközvetlenebb tanítványai tudhattak.) Amikor Varga így ír: „*Mivel pedig a népnyelv tanulmánya csak egy része annak a nálunk még kevéssé művelt tudományágnak, amit az angol folklore-nak nevez...*” – megfogalmazása pontos. Tudtommal Varga a felső-örségi dialektus leírásán kívül más művet nem alkotott. A megtekintett kézikönyvek sem tudnak ilyenről. Ő viszont tudott a Magyar Néprajzi Társaságról, *Pünkösdi királykisasszony* című adatközlését a Vas megyei Vépről 1901-ben az *Ethnographia* 12. évfolyama a 415–416. lapokon közölte.

Noha végül is nem alakult „népnyelvi (folklore) társaság”, maga az érdeklődés és az ötlet is tanulságos. Magam korábban nem tudtam róla.

KUTATÁSOK

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum argentínai kutatása

Néhány évvel ezelőtt kezdődött a Skanzen úgynevezett diaszpóra-kutatása, melynek lényege, hogy mint nemzeti közgyűjtemény, nemcsak az anyaország, a határon túli területek, de a diaszpórában élő magyarság építészetét, lakáskultúráját és életmódját is dokumentálni és bemutatni kívánjuk. Ennek a programnak az első állomása volt az észak-amerikai diaszpóra kutatása, egy pennsylvániai magyar kolónia kapcsán egy úgynevezett *burdosház*, szatócsbolt és hentesüzlet felmérése, tárgyi anyagának hazahozatala.

2014-ben a dél-amerikai magyarok egy nagyon különleges csoportjánál, Argentínában folytattuk ezt a kutatóprogramot az NKA Ithaka-programjának a támogatásával.

A chacoi magyarok

A magyarok nem a legkedvezőbb vidékre kerültek. A fővárostól, ahova átlag 30 napos hajóút után érkeztek meg, még 1300 km-t kellett vonatozniuk Paraguay felé, a Magyarországnál valamivel nagyobb, Argentína északi részén fekvő Chaco tartományig, ahol az éghajlat szubtrópusi, forró nyarakkal és enyhe telekkel. A föld nehezen megművelhető volt, az agyagos talaj nem kedvezett a mezőgazdasági tevékenységeknek.

A kutatásról

Az eredeti számos chacói településből ma főleg két helységben, a 40 ezer lakosú Villa Ángelán és a szomszédos Coronel Du Graty-n (eredetileg Ñandubay) és környékén találunk magyarokat. Ez a két település a kutatásunk központja. A chacoi magyarság a diaszpóra egyik legszegényebb közössége volt. Tagjai szinte kizárólag mezőgazdasággal foglalkoztak. A kutatás közép-pontjában a mezőgazdasági tevékenység és az oktatás áll. A vizsgálat ezért két épülettípusra és annak berendezéseire összpontosul. Az egykori telepések lakóházaira, illetve az iskolára.

Az általunk felmért tanyát Pajor Sándor harmadik generációs magyar nagyapja építette. Az egykori családi *chacrajuk* (tanyájuk) tipikus *gringa ház*. Pajor János és felesége, Nagy Elena 1917-ben építette a tanyát, amihez mintegy 100 hektár földet is vásároltak. Ezt a birtokot duplázták meg, majd a második generáció tagja, Sándor édesapja már szállodát épített Villa Angélaban és a tartomány fővárosában, Resistenciában is.

A tanya központi épülete egy tornácos, konyha-szoba-szoba-fürdőszoba beosztású, lapos tetős téglafalú lakóház. A portán számos gazdasági és mel-

léképület található: kültéri kemence, WC, tyúk- és disznóól, kisbolt, feldolgozó, kutak és ciszternák, szekérpajta és disznóvágó fészker. Az interjúkészítés (angolul, hiszen a harmadgenerációs Sándor már nem beszél magyarul, bár jelenleg Zsonda Márk által tanulja a nyelvet) és az épületfelmérés során több etnikus specifikumot is találtunk: mint a disznóvágó fészker, a boltíves tornác, illetve a szabadtéri kemence.

Földúton, gyapot- és cirokföldek mellett jutottunk ki egy fákkal körülvett tanyához, amelyet jelenleg egy helyi, őslakosindián-család lakik, akik kerétszokednek, állatokat tartanak igencsak mostoha körülmények közepette. A félköríves, mellvédes tornác mögött konyha, két szoba és egy fürdőszoba található a téglafalú, lapos tetős lakóházban, mindegyik helyiség kívülről nyílik, a tornácról. A gang, de a szobák és a konyha padlója is szép mintázatú gránitlapokból készült, amelyek még ma is láthatók az épületben.

A lakóház, de a porta valamennyi építménye a nap és holdjáráshoz, valamint az uralkodó szélirányhoz viszonyítva lett megépítve. Az udvari WC úgy van tájolva, hogy a szél hátra vigye a szagokat.

Az udvaron téglázott gyalogút, járda visz hátra, először egy szabadtéri kemencéhez, ami tipikusan a magyarországi vasutas kemencék formáját adja vissza.

A vízellátás központja az udvari kerek kút volt, innen kaptak vizet az állatitatók, innen vitték a vizet a házhoz is. Később egy szélkerék meghajtású molinót (szivattyút) szereltek a kútra. A kútvizet eső esetén a tetőről összegyűjtött vízzel egészítették ki, az esővizet egy csatormán engedték le a ház alatt kialakított vízmedencébe.

A gang, és a kemence mellett még egy kis udvari építmény is jelzi, hogy egy magyar család birtokán járunk: egy kis fészker alatt található disznóvágó hely. A Pajor család különben mintegy 200 disznót hizlalt folyamatosan az 1970-es évekig, amikor végleg eladták az első tanyájukat.

Argentínai kutatásunk újabb állomása az egykori, a magyar közösség tagjai által is látogatott iskolaépület volt. Az iskolaudvaron két magyar ember várt ránk, akikkel egy tartalmas beszélgetés során készítettünk interjúkat, részben diktafonnal, részben pedig kamerával is rögzítve azt.

A régi iskolát 1955–1957 között építette fel a magyar közösség, ahol 1957/1958-ban volt az első tanév. Az iskola, amely 2007-ig működött, azonban már nem magyar iskolának, hanem állami argentin iskolának épült, ahol nem is tanítottak magyarul. Az iskolaépület egy valószínűleg helyi, típussterv alapján épített egyszintes, lapos tetős téglalapú épület, amelyben három tanterem, egy ebédlő és konyha található. Az iskolában osztatlan képzés folyt. A gyerekeket szekerekkel hordták a tanyákról be az iskolába. A korábbi magyar iskolát, amely a szomszédos faluban, Colonel du Graty-ban állt, lebontották, tégláit szekerekkel hordták Villa Angélába, és használták fel a Magyar Egyesület székházának építésénél.

A kutatás során felkerestük még Botka Gyula tanyáját, aki a mai napig 50 hektáros földjén gazdálkodik és 50 szarvasmarhát is tart. Az interjúalanyok közül ki kell emelnünk még Vajda Istvánt és Szalma Gizellát, a magyar közösség két meghatározó tagját, akikkel szintén hosszú interjút készítettünk. Egy estét pedig a Villa Angéla-i Magyar Egyesületben töltöttünk. Az 1932-ben létrehozott egyesület a mai napig aktív, tagjai minden pénteken találkoznak.

A kutatásról és a tapasztalatokról részletesen beszámoltunk az alábbi oldalon: www.skanzenkurator.blog.hu

SÁRI ZSOLT

A kataszteri felmérés térképeinek és iratainak forrásfeltárása

A néprajzi kutatás hatalmas és régen várt segítséget kaphat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által szervezett munkaközösségi vállalkozástól, amikor végre módszeresen hozzálátnak a hazai birtokviszonyok alapvető forrásanyagának, a kataszteri rendszer teljességre törekvő feltárásához. Rögevst leszögezhetjük, hogy a népélet vizsgálatán túl általában minden társadalom- és gazdaságtudomány nagy haszonnal fordulhat ehhez a rendkívül értékes, ám méltatlanul hányatott sorsú forrásanyaghoz. Az első pillanatban hangsúlyoznunk kell, hogy ezeknek a munkálatoknak az eredményei nélkülözhetetlenek számos műszaki szaktudomány mindennapi gyakorlatában. A korszerű digitális technika lehetővé teszi, hogy a kutatások során összegyűjtött dokumentumok szinte pillanatok alatt a kutatók legszélesebb köre számára hozzáférhetővé válhassanak. Később láthatjuk, hagyományos közlés fórumát is megteremtették. Végre nagyon alaposan átgondolt koncepcióval nekiláttak az osztrák önkényuralom kezdetén bevezetett kataszteri ügyek iratainak, térképi dokumentumainak módszeres számbavételéhez, rendszerezéséhez, digitális dokumentálásához, közrebocsátásához.

Az 1848-as nemzeti forradalmunk nyitotta meg az utat a közös teherviselés előtt. A volt jobbágnak, a polgárnak és az egykori nemesnek vagyona, jövedelme után egységesen kellett adóznia. Ehhez az egykori ország egészségének minden termőhelyét nyilvántartásba kellett venni. A területek közötti eltérő jövedelmezőségi adottságokkal is módszeresen számolni kellett. Az új rendszert végül is a világosi fegyverletétel után a császári önkényuralom vezette be hazánkban. 1867-ig, az alkotmányosságunk helyreállításáig a birodalmi pénzügyi vezetés közvetlenül irányította a magyarországi kataszter bevezetését, működtetését. A kiegyezés után modern állami berendezkedésünk szerves részévé vált a módszeres és egységes birtok- és jövedelemnyilvántartás. Annak ellenére, hogy az 1850-es évektől a fordulat éve utáni államosításokig,

a később totálissá váló kollektivizálásig mind a magánéletben, mind az államigazgatás legkülönbözőbb ágazataiban a napi gyakorlat alapdokumentuma volt a kataszter, a szocialista gazdasági átszervezés teljessé válása után eléggé megtépták ezt a rendkívüli jelentőségű és alapvető forrásértékű kútfőt. Egyszerűen sok szervnél idejét múltnak, feleslegesnek tekintették magát a nyilvántartás egész rendszerét, gyakorlatát, főként kétségbe vonták a benne felhalmozott rendkívül gazdag adatanyag értékét. A benne rögzített hallatlan sokrétű tartalmat is szinte teljesen értéktelennek, aktualitását vesztettnek tekintették a gazdaságot, a társadalom életét ideológiai dogmák alapján irányító politikusok, államigazgatási vezetők.

A történelmi átalakulások után a kataszternek sem az írott dokumentuma, it, sem a térképi örökségét nem becsülték meg értéke szerint. (Erről magamnak is igen keserves tapasztalataim adódtak. A hatvanas években általam a te-repmunkám során a közégi tanácsoknál tanulmányozott szelvénytörzsek oly nyomtalanul eltűntek, hogy az egykori őrző és kezelő helyen már az emléke sem maradt annak, hogy az adott település milyen fontos és pótolhatatlan forrásai voltak napi gyakorlat számára.) A néprajzi szempontból különösen értékes – ám eddig kiaknázatlan – térképanyag is óriási veszteségeket szenvedett.

Kutatástörténetileg érdemes hangsúlyosan kiemelni, hogy a szárnyait bontogató magyar etnográfia jeles képviselői, különösen a Néprajzi Múzeum munkatársai nagyon sokat tettek azért, hogy a kataszteri térképek korai anyagát megmentésük. (Ugyanis menet közben új vetületi rendszert alkalmaztak, a felméréseket megismételték, átszerkesztették, a régebbi szelvényeket kiselejtezték. Etnográfusaink módszeresen mentették a pótolhatatlan történeti és néprajzi forrásul szolgáló szelvényeket, Jankó Jánostól Semayer Vilibaldig a Néprajzi Múzeum munkatársai roppant serények voltak.) Néprajzi szakirodalmunk ezt ugyan kevésbé tükrözhet, mert az egykori nyomdatechnika nem vagy csak nagyon nehezen kezelhette a térképeket. Így sokáig illusztrációként sem nagyon közölhették a megmentett dokumentumokat. Az etnográfusok múzeumi gyűjteményét később a Nemzeti Múzeum más szervezeti egységei vették át. Az Országos Széchényi Könyvtár állományában így ma gyakran találkozhatunk a MNM Néprajzi Tára pecsétjével. A Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma azonban még mai is őriz olyan térképanyagot, amely a kataszteri nyilvántartás másodlagos tartozéka volt egykor. (Gondoljunk az úgy nevezett mérföld-térképekre!)

A munkálat az OTKA támogatását élvezte. A pályázatot *A kataszteri felmérés térképeinek és iratainak forrásfeltárása* (K 105 886) címen tartották nyilván. Reisz T. Csaba főlevéltáros, c. főigazgató irányítása mellett folytak a kutatások. Szenior katatóként Török Enikő főlevéltáros nyújtott állandó segítséget. A támogatás révén számos fiatal kutató is bekapcsolódhatott a kutatásokba, közölhettek máris nélkülözhetetlen dolgozatokat. A munkálatokban részt vett az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára Pásztai László osztályvezető irányításával. Nagy szerepe van a Földmérési és Távérzékelési Intézet-

nek (FÖMI), hiszen a geodéziai munkálatok elvi és gyakorlati vezetésének, lebonyolításának igen sok dokumentumát megőrizték, és egyben szerencsénkre jelentékeny számú térkép is szakszerű kezelésükben maradt fenn. A valaha elvégzett korrekt felmérések alapadatai a későbbiekben is felhasználhatónak bizonyultak, az új feladatokhoz is kiindulási alapul szolgálhattak.

A kataszteri rendszert ugyan a Habsburg önkényuralom a maga korának adózási alapjaként vezette be, az első térképek szerkesztése, és a felmérés szöveges dokumentációja első pillanattól kezdve az aktuális vagyoni, adózási célokon túl sokkal bővebb tartalmat hordozott. Egyfelől a korai időszakban rögzítette azt a vagyoni, társadalmi, gazdasági/gazdálkodási örökséget, ami a jobbágyfelszabadítás korában jellemezte hazai társadalmunk különféle rétegeit. Talán érdemes kiemelni, hogy a táji és regionális sajátosságok korábbiaknál pontosabb megragadásához is a kataszter adathalmazára mindennél jobb alapot biztosít. Mivel az 1848-as forradalom polgári átalakulását az önkényuralom tudomásul vette, a kataszteri felmérések a korábban kiváltságolt rétegek vagyoni, termelési, gazdasági, társadalmi viszonyainak elemzésére is kiválóan alkalmasak.

Egyes térképszelvények eredeti állapotukban maradtak fenn, más sorozatokra utólag a gyakorlati élettől járó és folyamatosan bekövetkező változásokat is rávezették. Mind az eredeti formájában fennmaradt térkép, mind a változásokat tükröző térképi dokumentum egyaránt pótolhatatlan forrásértéket képvisel. Szerencsés esetben a felmérések írásos dokumentációi is őrizet alatt maradtak. Így szinte az egyes telekkönyvek szerkesztését is nyomon követhetjük. Ez lehetővé teheti, hogy egy-egy családi gazdaság határhasználati rendszerét is elemezhessük. A forrásanyag többek között segíthet bennünket, hogy a nagycsaládok és a hadak, a népesebb nemzetségek birtoklási rendszerét is tetten érhessük, változásait nyomon követhessük, és a rendszerüket térbeliségükben elemezhessük. Kibontakozhatnak előttünk a maguk esetleges variánsaiban a ház- és udvarközösségek. Nem kisebb a jelentősége: szerencsés forrásadottságok lehetőséget kínálnak arra, hogy a szálláskertes vagy osztott beltelkű települések térképeit családokra, gazdálkodókra bontva analizáljuk, és az egyes lakóházak, lakóudvarok tartozékai térbeli rendszerét sajátos konkrétságban vizsgálhassuk.

A kataszteri térképek hosszú évtizedeken át használt méretaránya (1: 2880, 1: 1440, esetleg 1: 720) az udvarok, telkek beépítése mellett a lakóházak alaprajzi variánsainak bizonyos fokú számbavételére is lehetőséget kínálhat. Nem kisebb a jelentősége, hogy a telekrendben mutatkozó változatokról is teljes, statisztikailag értékelhető áttekintést kínálnak. Az etnográfus, agrártörténész, társadalomtörténész aligha kaphatna beszédesebb forrásbázist. A településkutatásban eddig általában használt katonai felmérések szelvényeinél részletekben nagyságrendekkel gazdagabb képet nyújtanak mind a belterület lakott térségeiről, mind a külterület gazdasági üzemegységeiről, tartozékairól. Egyetlen forrás sem adhat alaposabb áttekintést a külterületek lakott

helyeiről. A családi birtoklást parcellákra bontottan térbelileg is megbízhatóan tanulmányozhatjuk a kataszteri térképek segítségével, ha az egykorú telek-könyvezés írott dokumentumai rendelkezésünkre állhatnak.

A forrásfeltárást igen helyesen kiterjesztették az ausztriai levéltári anyagra és a hivatalos kiadványokra, hiszen az önkényuralom elején kibocsátott császári pátenstől a kiegyezés után megalakuló magyar kormány tényleges működésbe lépéséig a bécsi birodalmi szervek intézkedtek, működtették az igazgatás, nyilvántartás egész rendszerét. A kutatás nyomon követi a hazai kataszteri munkálatokat az irányítástól a terepmunkán át a feldolgozásig, sőt, alaposan vizsgálták a kataszter okmányainak hazai kiadását, a térképek nyomdai előállítását is beleértve. Mindez széleskörűen megalapozhatja a majdani kutatók forráskritikai tevékenységét. Nagy eredmény, hogy az időnként változó előírásokat, térképi jelkulcsokat is felderítették, közreadták. Aligha méltányolhatjuk kellően, hogy a kataszteri munkálatok elvi és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó periodikákról sem feledkeztek meg. Ezeket digitálisan újraközzlik.

Rendkívül fontos dolog, hogy a kataszteri kutatások előzményeit is igyekeztek feltárni. Alapos tanulmányt készítettek II. József kataszteri felmérési kísérletéről, amit a rendi, nemzeti ellenállás megakasztott, de a helyenként fennmaradt dokumentumok pótolhatatlan információkkal szolgálhatnak egy-egy településünk, vidékünk 18. század végi állapotáról. Nem kisebb annak a jelentősége sem, hogy a hódoltság idején készült defterek módszeres feltárásról is igyekeztek gondoskodni. Az OTKA-kutatások keretében 2014-től a törökországi levéltári hagyaték újabb és módszeres feltárást, dokumentálását is biztosították. *A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása* (OTKA K 108 919) címen intenzív munkálatok folynak, amiről már alapos beszámolókat olvashattunk.

A kataszteri forrásfeltárást és az ügyintézés egészének alapos vizsgálatát azért is nagyra kell értékelnünk, mert e fontos forrásanyag alapvető segédletei is hiányoztak eddig. Ez különösen a legfiatalabb kutatónemzedéket zavarhatta. Igazában csak az idősebb földmérők és a kataszteri ügyekre specializálódott jogászok tudtak az érdeklődők számára megfelelő és érthető eligazítást adni. A rendelkezésre álló egyes szakközleményeket a geodéták speciális felkészültségére szabták, a földmérési technikákban való alapos jártasságot igényelték. A helyzetet az is nehezíthette, hogy a hajdan népszerű kataszteri tevékenységhez kapcsolódó szakfolyóiratok is többnyire feledésbe merültek. A korszerű számítástechnikai eszközök lehetővé tették, hogy a szétszóródott, a különböző lelőhelyeken feltárt dokumentumokat nem csak digitalizálták, archiválták, hanem szinte azonnal hozzáférhetővé tették internetes platformokon. A kutatók a www.catastrum.hu címen érhetik el az eddigi kutatások dokumentációját.

A kutatások forrásanyagai és a feldolgozási kísérletek számára *Catastrum* címmel évnegyedes folyóiratot is alapított a Magyar Nemzeti Levéltár 2013-

ban. Az elmúlt 2014-es évben négy számmal közzé is tették az első évfolyamot. Beszámolóink idején jelent meg a második évfolyam első száma. A megjelenetésről a jövőben a Földművelési Minisztérium kíván gondoskodni. A kiadás szerve: a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI) – Herman Ottó Intézet, Budapest, Park utca 2. szám 1223. (Telefon: 06 – 1 – / 362 – 81 – 00) Elektronikus cím: info@agrarlapok.hu. Ezen a címen lehet előfizetni, illetve a korábbi lapszámokat megvásárolni.

A szerkesztőség késznek mutatkozott néprajzi vonatkozású cikkeket közzé tenni. (Lásd az I. évfolyam 2. és 4. számait!) Az érdeklődésüket jelezheti, hogy Juhász Antal *A halasi puszták az 1870-es években* munkáját ismertették. Szaktudományunk iránti nyitottságukat az is bizonyíthatja, hogy a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának keretében nemcsak a munkálataikat összefoglaló előadások tartását vállalták, de Török Enikő előadásának vázlatát, dokumentációját a fentebb idézett weblapon is közre bocsátották. A szerkesztőség a Magyar Nemzeti Levéltár központi épületében (Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. sz. 1014) működik. (Elektronikus levelezés: info@catastrum.hu)

A kiadvány előfizetését valamennyi múzeumnak, kutatóhelynek, egyetemi tanszéki könyvtárnak meggyőződéssel ajánljuk. Hasznos tudnivalókat kínálhatnak a terepkutatásokon túl is a kataszteri források a múzeumok régi gyűjteménygyarapítási naplói, leltárkönyvei értelmezéséhez. Hiszen a lelőhelyeket, a műtárgyak egykori eladóinak lakóhelyeit ma már szinte csak a kataszteri térképek, és a telekkönyvek segítségével határozhatjuk meg kielégítő pontossággal. A régész, művészettörténész kollégáink is roppant eredményesen használhatják a kataszter anyagát. A munkálatokat irányító levéltári szakemberek ismételten bizonyították együttműködési készségüket. Bizonyosan örvendenének, ha az etnográfus kollégáink a kataszteri források alapján készített dolgozataikkal közlésre jelentkeznének! Aligha van ígéretesebb téma az interdiszciplináris együttműködésre!

Öszintén reméljük, hogy a megkezdett hatalmas munkálatokat a jövőben is folytatják, ehhez a kiváló szakembergárda megfelelő, a témakör jelentőségének illő, szilárd támogatást kaphat! Alig tudunk elképzelni olyan hasonló levéltári munkálatot, aminek jelentősége ennyire multidiszciplináris lenne! Rajtunk múlik, mennyire élünk kutatásainkban a most önzetlenül felkínált új, rendkívül kecsegtető vizsgálati lehetőségekkel! A *Catastrum* szerkesztői várják a forrásbázis felhasználására alapozott dolgozatokat. A levéltáros kollégáink szívesen segítenék érdeklődő kutatóink munkáját.

FILEP ANTAL

SZEMLE

Két évtized a sámánkutatás szolgálatában
Bibliotheca Shamanistica
(1995–2015)

Két évtized múlt el azóta, hogy megjelent a *Bibliotheca Shamanistica* című könyvsorozat első kötete. Tizenhat kötet látott napvilágot és ez több mint három és félezer lap terjedelmű szakirodalmat jelent, ami nélkül nem lehet érdemben nyilatkozni a sámánság kutatásában a jövőben. A kötet szerzői, legyenek azok konferencia-kötetek, vagy monográfiák írói, együttesen az elmúlt évtizedek legjobb kutatói. Majd másfélszáz szerző szerepel a kötetekben. Eddig a következők jelentek meg az Akadémiai Kiadó égisze alatt, bár az utóbbi években nemigen fordított gondot a kéziratok gondozására, sem pedig a terjesztésre.

1. *Shamanism in Performing Arts*. Edited by Taegon Kim–Mihály Hoppál with the assistance of Otto J. von Sadovszky. Budapest, 1995. 291 p.
2. *Shamanism in Siberia*. Edited by Vilmos Diószegi and Mihály Hoppál. Selected Reprints edited by M. Hoppál. Budapest, 1996. 189 p.
3. *Folk Beliefs and Shamanistic Traditions in Siberia*. Edited by Vilmos Diószegi. Selected Reprints edited by Mihály Hoppál. Budapest, 1996. 248 p.
4. Corradi Musi, Carla: *Shamanism from East to West*. Budapest, 1997. 113 p.
5. Kister, Daniel A.: *Korean Shamanist Ritual. Symbols and Dramas of Transformation*. Budapest, 1997. 178 p.
6. Diószegi, Vilmos: *Shamanism*. (Selected Writings of Vilmos Diószegi. Edited by Mihály Hoppál) Budapest, 1998. 311 p.
7. Kim Hogart, Hyun-key: *Kut: Happiness Through Reciprocity*. Budapest, 1998. 252 p.
8. Yamada, Takako: *An Anthropology of Animism and Shamanism*. Budapest, 1999. 165 p.
9. *Shamanhood, Symbolism and Epic*. Edited by Juha Pentikäinen in collaboration with Hanna Saressalo and Chuner M. Taksami. Budapest, 2001. 272 p.
10. *The Concept of Shamanism: Uses and Abuses*. Edited by Henri-Paul Francfort–Roberte N. Hamayon in collaboration with Paul G. Bahn. Budapest, 2001. 408 p.
11. *Rediscovery of Shamanic Heritage*. Edited by Mihály Hoppál–Gábor Kósa. Budapest, 2003. 360 p.

12. Neumann Friedman, Eva Jane: *Sacred Geography: Shamanism Among the Buddhist Peoples of Russia*. Budapest, 2004. 324 p.
13. Hoppál, Mihály: *Shamans and Traditions*. Budapest, 2007. 188 p.
14. *Shamans Unbound*. Edited by M. Hoppál–Zs. Simonkay. Co-editors: K. Buday–D. Somfai Kara. Budapest, 2003. 271 p.
15. *Art and Shamanhood*. Edited by Elvira Eevr Djaltchinova-Malec. Budapest–Warsaw–Torun, 2014. 328 p.
16. Guo Shuyun: *Studies in Shamanism of the Northern Minorities in China*. Budapest, 2015.
17. *Shamanic Scapes in a Changing World*. Edited by Naran Bilik– Mihály Hoppál–Zhou Lei. Budapest–Shanghai, 2015. (in preparation)

Sajnos a Lengyelországban megjelent kötet hibás számozással látott napvilágot, de megígérték: lesz egy új kiadása a Varsóban tartott ISSR-konferencia legjobb tanulmányait megjelentető kötetnek, amelyben a hibák kijavításra kerülnek.

HOPPÁL MIHÁLY

Tizenöt éves a Magyar Népköltészet Tára

Tizenöt éve, 2001-ben indult útjára a magyar folklorisztikai legújabb, s jelenleg egyetlen rendszeresen megjelenő szövegfolklorisztikai könyvsorozata, a *Magyar Népköltészet Tára*. Mondhatni: hiánypótló vállalkozásként, hiszen az 1990-es évekig még prosperáló sorozatok vagy megszűntek időközben (*Ciganisztikai tanulmányok*), vagy a magyar tudományos könyvkiadást is elérő szerkesztet- és tulajdonosváltást követően immár csak névleg léteznek (*Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új Magyar Népköltési Gyűjtemény*), illetve ritkán és egyetlenül jelennek meg (*Folklór Archivum*). Másrészt viszont a magyar könyvkiadásban kialakuló új struktúrák teremtettek bizonyos, az újra-indulást lehetővé tevő feltételeket, s mindez az ezredforduló, a millennium megünneplése kapcsán kellő ösztönzést és spirituális kapaszkodót kínált egy, e nemes hagyományokat újragondolva továbbvivő, új folklórsorozat terveihez.

Tizenöt éve, akkor, amikor mindinkább körvonalazódott e sorok írója számára is, hogy immár visszavonhatatlanul elérkezett az a bizonyos, idestova száz esztendeje emlegetett „utolsó óra”. Az az időszak, amikor a szóbeli népi kultúra, az orális népköltészeti hagyományok „leletmentése” még utoljára sikerrel kecsgettetett a kollektivizálás előtt felnőtt utolsó generáció képviselőinek a megszólaltatása által. Míg műemlékeink vagy tárgyi emlékeink romlásuk esetén is itt maradnak, és valamiképpen megmaradnak, a folklóralkotások

örzőinek letűntével az általuk hordozott tudás is sírba száll, és sorsuk végérvényesen a felejtés lesz. A kivételek ez esetben is erősítik a szabályt: a hagyományos paraszti adatközlők halálával és a tömegkultúra rohamos térhódításával a magyar nyelvterület utolsó, folklórhagyományokban gazdag szigetei tűnnek el – szinte a szemünk előtt.

Ez a trend kivált igaz a szövegfolklórra, amelynek közvetett leletmentését, megőrzését és tudományos közreadását volt hivatva elvégezni az Osiris Kiadó gondozásában induló, majd 2003-tól a Balassi Kiadónál megjelenő könyvsorozat. A kezdetektől magától értetődő szakmai igényességgel, és vállaltan az érdeklődő nagyközönség felé is kitérve a kapukat. A népköltészeti „fehér foltok” minél hathatósabb eltüntetésén kívül két fő célkitűzés ötvöződött a *Magyar Népköltészet Tára* sorra megjelenő kötetekben: olyan regionális/kistáji, zömében recens gyűjtésű folklóranyagot publikáló, reprezentatív gyűjtemények közreadása, illetve átfogó, a magyar népköltészeti anyag egészére kiterjedő műfaji monográfiák életre hívása, melyek a magyar folklorisztika adósságlistáján előkelő helyet foglaltak el, valamint mindazon folklórtörténeti jelentőségű, ám még kiadatlan kéziratok megjelentetése, melyek addig a különféle kéziratárak mélyén rejtőztek.

A 2001 óta eltelt tizenöt esztendő folyamán összesen 16 olyan kötettel gazdagodott a sorozat, melyek mindegyike hiánypótló szerepet tölt be. E többnyire vaskos terjedelmű könyvek sorában egyaránt megtalálhatók a magyar folklorisztikában korábban nem létező táji mondamonográfiák, 20. századi és kortárs mesemondói egyéniségmonográfiák, valamint a magyar népköltészet 19. századi felfedezőinek gazdag anyagot tartalmazó gyűjteményei. A kiadványok többségét képező mese- és mondakorpuszok mellett a sorozat részét alkotja néhány általános merítésű népköltészeti korpusz, továbbá az a balladagyűjtemény, amely a legutolsó – még kötetnyi terjedelmű – táji balladagyűjtést adja közre.

Hasonlóképpen rendkívül sokrétű földrajzi tekintetben is a sorozat, hiszen a különféle erdélyi (közép-erdélyi, székely, gyimesi csángó) gyűjtemények mellett a kötetek között található felföldi/szlovákiai, dél-magyarországi/vajdasági, továbbá délnyugat-dunántúli folklórhagyományt közreadó monográfia is, Ipolyi Arnold 19. század közepén keletkezett kéziratának szövegkorpusza pedig az akkori Magyarország szinte egész területéről származik. A szakma és az érdeklődő nagyközönség tájékoztatásául nem haszontalan közreadnunk a *Magyar Népköltészet Tára* eddig megjelent kötetének listáját.

- I. Magyar Zoltán: *Torna megyei népmondák*. Budapest, 2001.
- II. Raffai Judit: *A mesélő ember. Szücs László bácskai parasztember meséi*. Budapest, 2001.
- III. Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. Budapest, 2003.

- IV. Magyar Zoltán: *A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések Bartusné Szandai Teréz előadásában.* Budapest, 2004.
- V. Magyar Zoltán: *Kalotaszegi népmondák.* Budapest, 2004.
- VI. *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratok folklórgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858.* (Közreadja Benedek Katalin.) Budapest, 2006.
- VII. Magyar Zoltán: *A Szilágyság mondahagyománya.* Budapest, 2007.
- VIII. Magyar Zoltán: *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya.* Budapest, 2008.
- IX. Magyar Zoltán: *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya.* Budapest, 2009.
- X. *Fanyűvő Jankó. Palócföld meséi és mondái Nagy Zoltán gyűjtésében.* (Sajtó alá rendezte Benedek Katalin.) Budapest, 2010.
- XI. Magyar Zoltán: *Torna felé vezet egy út... Torna megyei népballadák.* Budapest, 2011.
- XII. Görög Veronika: *A három út. Varsányi cigány mesék Berki Jánostól.* Budapest, 2012.
- XIII. Magyar Zoltán: *Mezőségi népmondák.* Budapest, 2012.
- XIV. *Estefia, Éjfélfia, Hajnalfia. Csíkszentdomokosi népmesék Belatini Braun Olga gyűjtésében.* (Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Benedek Katalin. A bevezető tanulmányt írta Hermann Zoltán.) Budapest, 2013.
- XV. *Őrségi mesék és mondák.* (Közreadja Magyar Zoltán.) Budapest, 2013.
- XVI. Kálmány Lajos: *Alföldi gyűjtés.* (Közreadja Forrai Ibolya–Raffai Judit.) Budapest, 2015.
- (A *Magyar Népköltészet Tára* kötetei az első három kivételével – korlátozott példányszámban – megrendelhetők a Balassi Kiadóban.)

A sorozatszerkesztő tervei szerint a továbbiakban is évi egy, szerencsés esetben két új kötettel bővülne a sorozat. A teljesség igénye nélkül: a közeljövőben várható megjelenése Szakál Anna gondozásában Balassa M. Iván mesegyűjtésének, amely egy Széphalomra került írástudatlan karcsai pásztor repertoárját adja majd közre. A hosszú életét ugyancsak pásztorként leélő Pál István folklór egyéniségmonográfiáját a közelmúltban elhunyt tereskei dudás két fő gyűjtője, Agócs Gergely és Juhász Zoltán rendezte sajtó alá. Várhatóan a *Magyar Népköltészet Tára* sorozatban jelenik meg a Kriza János-féle *Vadrózsák* harmadik – meséket tartalmazó – kötete is. Ugyancsak archív anyag közreadását jelenti Faragó József két kéziratban maradt erdélyi mesegyűjtésének a publikálása: az egyik a nagymohai vak mesemondó, Mátyás Dénes rendkívül gazdag (376 szövegből álló) repertoárját teszi majd közzé, míg a másik egy mindössze ötven meséből álló, ám közel másfélezer oldalnyi mesanyagot a magyárdécei Joó Izabella elmondásában. Ugyancsak a mesekutatók

folklorisztikai szenzációjának ígérkezik Varga Norbert készülő kézirata, amely a gömöri magyar nyelvű cigány mesemondást és hősmesei színezetű mesekincset foglalja össze, és hasonlóképpen nagy merítésű epikus folklór alkotja majd Magyar Zoltán és Varga Norbert *Mátyusföldi mesék és mondák* című gyűjteményét, amely a 2010-es évek elején végzett terepmunka eredménye.

MAGYAR ZOLTÁN

Gyarmati Fanni Ortutay Gyuláról

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló 1935–1946*. I. 1935–1940. 586 old.; II. 1941–1946. 687 old. Sajtó alá rendezte: Ferencz Győző, Nagy Zsejke. A jegyzeteket és az utószót írta: Ferencz Győző. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

„Gyarmati Fanni 1935. február 10-én, fél évvel azelőtt nyitotta meg naplóját, hogy augusztus 11-én házasságot kötött Radnóti Miklóssal. A naplóírásnak, mint legelső bejegyzésében leírja, esetleges, külső oka volt. Egy keménytáblás határidőnaplót kaptak ajándékba bátyjától, Gyarmati Lászlótól. »Mik kéri feljegyzésekre, de a pontos dátum csábít a naplóírásra. Végül is ez lesz belőle. Én kapom a megbízást a vezetésre.«” (II. 639.)

Gyarmati Fanni naplója tovább színesíti az Ortutay Gyuláról kialakított képet, és az 1930-as 1940-es éveket sajátos módon dokumentálja.

Részletesen és ábrázolóan ír és elbeszélései elsősorban érzelmi központúak, a leíró részekhez is többnyire olyan megjegyzéseket fűz, amelyekkel lélektanilag kiegészíti a száraz eseményeket, ilyen például a következő rész, aminek néprajzi vonatkozása is vannak: „1939. december 12. Rettenő délután, Gyulának dolgozom, a Fedics-meséket írom gyorsírásba gramofonlemezről. Sokszor alig érteni, amit mond, sokszor nagyon-nagyon siet. Egész szokatlan, nem rövidíthető szöveg, és három óra hosszat küszködöm vele. Nagyon odavagyok a végén, még jó, hogy a közelben van a torna Zsuzsával. Felfrissített egészen, pedig már alig éltem. Nem kellemes Gyulával dolgozni, mert elég követelő és megvető, ha valami nem megy egyszerre és könnyen az embernek.” (I. 462.)

A naplóírás lehet egy bensőséges írói tevékenység is (pl. a gazdasági napló stb. kevésbé az), ebből következik hogy Gyarmati Fanni naplójának ilyen

közvetlen a stílusa, a szerző érzékenységének köszönhetően naplóhagyatéka egyszerű „dokumentum és műalkotás”, és céljai között fokozatosan érvényesül az „utókorra kacsintás” szemlélete, leírásai tudatosan szerveződtek Radnóti Miklós élete köré, a könnyed hétköznapi leírásokat fölváltják a tudatosan megszerkesztett bejegyzések.

Ortutay Gyula és Radnóti Miklós barátok voltak, hogy kapcsolatuk mennyire bensőséges volt, annak jó példája a *Bori notesz* első oldalán olvasható bejegyzés is: „*Ez a jegyzőkönyvecske Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza. Kéri a megtalálót, hogy juttassa el Magyarországra, Ortutay Gyula dr. egyetemei magántanár címére: Budapest, VII. Horánszky u. 1. I.*”¹ Radnóti Miklós aktív társasági életet élt, korán megismerkedett feleségével, Gyarmati Fannival, és közös otthonuk állandó vendége volt Ortutay Gyula és felesége is.

A Koffán, az Ortutay és a Radnóti házaspár
(Fotó: Müller Miklós, 1939. július 10. és augusztus 6. között, Párizs)
(Bókay L. 1999. 168.)

Továbbá Gyarmati Fanni munkatársi kapcsolatban is volt Ortutay Gyulával, amiről a *Napló* utószavában a következőt olvashatjuk: „1945. február 19-én már munkába állt: Ortutay Gyula a Magyar Rádió elnöke maga mellé vette elnöki titkárnak. 1945. március 1-jén belépett a Magyar Kommunista Pártba.

¹ Szántó T. 1985. 13.

Később a Magyar Dolgozók Pártjának, majd 1956 után a Magyar Szocialista Munkáspártnak is tagja lett. 1947 dolgozott a Magyar Rádióban. Amikor Ortutay 1947-ben vallás és közoktatásügyi miniszter lett, magával vitte, és 1950-ig miniszteri osztálytanácsos beosztásban vezette titkárságát.” (II. 649.)

Az Ortutay Gyulával közös társasági életből, élményekből és a közös munkából fakadó visszaemlékezésekben bővelkedik a *Napló*, de ez így önmagában kevéssé szolgálhat a néprajzi tudománytörténet forrásanyagának, inkább kultúrtörténeti csemege, irodalomtörténeti dokumentum, és élvezetes olvasmány, ami sok ponton kapcsolódik Ortutay Gyulához. Viszont más képet kaphatunk, ha az Ortutay Gyulával kapcsolatba hozható visszaemlékezéseket, levelezéseket összegyűjtve és rendszerbe szerkesztve, több forrást is összevetve vizsgálunk. Az így kapott munkával valóban árnyalni lehetne az Ortutay képet, és az ilyen jellegű kutatás Voigt Vilmost idézve: „*biztosan érdekes feladat lenne*”.² Bizonyára a Gyarmati Fanni hagyatékában föllelhető kéziratok jelentős forrásanyagként szolgálhatnak az ilyen irányú kutatásokhoz. A *Napló* utószavában Ferencz Győző megemlíti, hogy írója Radnóti halála után került a nyilvánosságot, de kritikus szemmel figyelt mindent, ami Radnóti Miklósról megjelent, és ha szükségét érezte, magánlevélben igazította ki a tévedéseket. A hagyatékban több ilyen levél található. Köztük olyan is, amit Ortutay Gyulának címzett, például a *Mátrai emlék* című visszaemlékezés kapcsán.

A *Napló* formailag két részre van bontva. Az első fejezet 1935-től 1940-ig tart, a második az 1941-től 1946-ig tartó időszakot öleli fel. A *Napló* Ferencz Győző irodalomtörténész részletes utószava zárja. Mindenre kiterjedő figyelemmel kalauzolja az olvasókat a szerkesztés, az életrajzi és a kultúrtörténeti vonatkozások mezsgyéjén. A *Napló Szöveggenezise és a szöveggondozás elvei* rész címszavai a következők: A napló vezetésének a története, A gyorsírási napló, A gépiratok, Szövegváltozatok, A jelen kiadás tartalma, A szöveggondozás. Ezt követően Gyarmati Fanni hatoldalas életrajza következik. Végül *A napló mint dokumentum és mint műalkotás* c. összefoglalás kap helyet, ami a következő részekből épül fel: Az írás a Gyarmati családban, A napló műfaja, Gyarmati Fanni naplójának műfaji sajátosságai, Radnóti Miklós naplója, Írástevékenység, A napló tematikai rétegei és lehetséges értelmezési keretei, Családi viszonyok, Viszonya a zsidósághoz, Katolicizmusa, A modern dolgozó nő, Testkultúra szexualitás, A szerelem mint szerződés, Megerősökölés, A napló mint fejlődésregény, Nyitás és zárlat. Végül gazdag névmutatóval zárul a kötet, amiben többek között olyan neveket is megtalálunk, mint Dömötör Tekla vagy Fedics Mihály. Ortutay Gyula vagy Sík Sándor neve nem kapott helyet ebben a mutatóban, mert azokat a neveket, amelyek hetvennél több oldalon fordulnak elő, indokolatlan lett volna jelölni. Különösen igaz ez Ortutay Gyulára, akiről majdnem napi szinten olvasható valami bejegyzés a *Napló* mindkét kötetében. Ezek közül néhányat ismertetek.

² Voigt V. 2011. 19.

„1935. március 4. Este Szívem nem jön el, mert Gyula telefonál, keresi, Sikkell vannak együtt. Telefonál Mik, hogy talán 11 óráig még jön, de azután lemondja azt is. Együtt maradtak a Szabadság kávéházban. Üres nap. Kozma Miklós belügyminiszter lett. Gyulának ez remek előnyt jelent. Csak ne lenne olyan nagyképű [...]. [I. 18.]

1938. január 1. Összevissza iszunk és úgy elfog az álmoság, hogy szinte szenvedek tőle, és összevissza eszem, hogy el ne aludjak. Kínos jelenet: a díványon ülünk és Zsuzsa cipőjét kinyitom, mire odajön az egyik pofa, Koródi nevű, és tréfásan megpróbálja lehúzni. Gyula erélyesen, rideg józanul közbeszól: »No no, ezt nem szeretem, tessék békén hagyni.« De olyan fagyos hangon, olyan undokul, hogy felháborodásomban – érzem – egész vörös leszek. Hát mire való ez a komédia, senki nem szentségteleníti meg ezzel a gyerekes viccel a Zsuzsát, miért kell ilyen utálatosan viselkedni és elrontani a többi hangulatát. Mihelyt a hozzá tartozó nőről van szó, akkor a legsötétebb reakciós a Gyula. Azt hiszem, azért, mert a férfiakat és a külvilágot, úgy, mint körülbelül a Papa is, magáról ítéli meg és képzeli el, aki bizony nagyon nem állhatatos, és minden pillanatban kész érdeklődni egy újonnan felbukkanó nő iránt, ha az a legnagyobb szerelemben is van valaki mással. Idegen, ellen-szenves dolgok ezek. [I. 259.]

1938. augusztus 19. [...] Délben Gyula jön fel Mikhez, megbeszélni a legközelebbi kollégiumi összehívást. Ő elutazik most gyűjteni, az öreg Fedics állítólag már nem soká él, és még ki akar hallgatni tőle egy pár mesét. Zsuzsa egyedül marad, és pár nap múlva megy Kassára. A kollégiumi összehívás oka, hogy Viola irt Gyulának, hogy eljegyezte magát a nyilas katonatisztel. Egyelőre titokban, mert az még elvégzi az Akadémiát, de azért már végleges ez. Ő tudja, hogy butaság, de nem tehet másként, mert szereti. Á, csúf némbor a Viola, nagyon nagy csalódás nekem nőben. [...] Ennyit ér rajta a Kollégiumban eltöltött fiatalság. Ennyire zavaros maradt minden tudományossága mellett is [...]. [I. 323.]

1940. június 20. [...] Gyula túl sokat beszél első személyben, és szememre veti, hogy még nem olvastam el a Fedics-könyvét. Hát nem. Igazán nem bírok most meséket olvasni, legfeljebb verset, csak verset. Csacsi és megdöbbenő kijelentést tesz, igaz, hogy idézőjelben, mint Cs. Szabó mondása, de átveszi tőle, hogy: az emigráns zsidóság volt az oka a francia összeomlásnak. Persze Mik rögtön nekimegy és felvilágosítja. Még az jó, hogy nem ragaszkodik ehhez a dologhoz Gyula, de szomorú, hogy átvesz ilyesmit készségesen. [I. 529–530.]

1941. június 9. Este Medvére kísérem Miklóst, de hamar visszafordulok. Fáradt vagyok. Csodálatos telehold van. Még olvasni sem bírok, csak beleszem az ágyba. Holnap utazik Gyula is meg Zsuzsa is. Csak használna szégyenkének ez a Szováta, és végre egész emberként jöhetne vissza. Gyula az orosz határra valami helyszíni közvetítésre. Rengeteget utazik, de ő szereti, megfelel az izgő-mozgó lényének ez nagyon. [II. 57.]

1944. január 27. [...] Gyuszi a Zeneakadémián volt Verával, csak nem jött hozzánk, inkább hazament. Megint egy idegenítő, idegenkedő megnyilatkozás Gyuszitól, elvesztett barát, egyre inkább nyilvánvaló. Olyan visszavonuló, olyan sértődött és agresszív is egyben. Sekélyes »tívornyákba« vetik magukat a nyári kompániával, aminek oszlopai a Kozma lányok, a Böde és a Zsuzsa, meg azok elég gyakran változó udvara, aztán az előreálló fogú Pritty. Nem szeretem, »kis női csukának« érzem. [II. 262.]

1940. március 25. [...] Gyuláéknál mindig nagyon jó lenni, a miliő teszi, az ízlés és a csodálatosan sok remek könyv, amiket már nézni is öröm, bár csak távolról lehet, mert Gyula rendkívül ideges, és rossznéven veszi, ha kézbe veszik és úgy szemlélik a könyveit, ez már súlyos mánia nála, nem úgy, mint Miklósnál, aki ehhez képest szelíden bogaras csak. [...]. [I. 499.]”

KUCSERA SÁNDOR

Irodalom

Bókay László (szerk.)

1999 *Radnóti Miklós. Fényképek.* Budapest, Osiris.

Szántó Tibor (szerk.)

1985 *Radnóti Miklós: Bori notesz.* Budapest, Helikon Kiadó.

Voigt Vilmos

2011 Ortutay Gyula az ELTE Néprajzi Intézetében. *Néprajzi Hírek* XL. 2. sz. 11–20.

* * *

KÖSZÖNTÉSEK

A nyolcvanéves Orosz István köszöntése

Ez alkalommal, a nyolcvanesztendő Orosz Istvánt, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagját köszöntve, elsősorban a „jövőnek” szeretnék üzeni. Ha a magyar néprajzi tudománytörténet jövőbeli búvárlója a rendelkezésére álló életművekből mint evidens forrásanyagból keresi majd a választ arra a kérdésre, hogy kik voltak a 20. század második felében az *agrártörténet* és a parasztok életviszonyai történeti igényű megismerését, a levéltári források feltárását és értelmezését-elemzését is következetesen vállaló *történeti etnográfia* szemlélete–módszere egymáshoz való közelítésének legnagyobb hatású kezdeményezői, nekem, a kortársi tanúnak, az a meggyőződés, a forrásokból viszont ez nem lesz egyértelmű: *elsők között* kell mérlegelnie Orosz István történészprofesszor, akadémikus (tehát nem „céhbeli” etnográfus) tanári és tudósi életművének jelentőségét – keresnie a tovább gyűrűző „hatás” rejtett, a „tanítványok” emlékezetébe azonban mélyen belevésődött apró jeleit.

És ezen a ponton indokolt, ha vállalom – azon kortársaim (pl. Szabó László, Bellon Tibor) helyett és nevében is, akik fájdmunkra már nem emlékezhetnek – etnográfusi pályakezdésem éveinek felidézését! Amikor mi, „egyívású” debreceni néprajzos tanoncok elkezdtük Gunda prof tanszékén a tanulmányainkat, Orosz István a legifjabb gyakornok (1957–1959), majd tanársegéd (1959–1963) volt ugyanott a történeti tanszéken. Annak nem volt számottevő jelentősége, hogy ki volt közülünk a néprajz mellett történelem szakos is, mert Orosz Pista (mi hallgatók is így neveztettük) csak egyetemes történelemből tartott szemináriumot, utóbb előadást, miközben (már akkor is) a magyar „paraszságtörténetet” kutatta – az sem mellékes, hogy a bölcsészkaroszte osztatlan tekintélyű Szabó István védőszárnyai alatt. És annak sem volt a mi körünkben „távolságtartásra” kényszerítő jelentősége, hogy Gunda korántsem kapacitált bennünket néprajzi kutatásaink történeti elmélyítésére – az akkortájt szakmaszerte dogmává merevedett előítéletes vélekedést közvetítette inkább: csak a „terepmunka” minősége és mennyisége alapozhat meg bármilyen néprajzi tanulmányt, a levéltári adatgyűjtés „kivezet” a néprajzból. (A történeti források figyelembevételére csak Szabadfalvi Jóska bátyánk figyelmeztetett olykor-olykor a néprajzi tanszéken – bár levéltári kutatásokat ő sem végzett.) Ahhoz viszont eléggé könnyen áttekinthető volt a debreceni bölcsészkar, hogy közvetlen tanár–tanítvány kapcsolat híján is mindannyian pontosan tudjuk: kik azok az oktatók, akikre érdemes, tehát oda *kell* figyelniük. Figyeltünk tehát Orosz István publikációira, s az alkalmi találkozásokon-együttléteken elejtett orientáló hatású (bár korántsem annak, egyszerű „véleménynek” szánt) megjegyzéseire is. Ahogy figyeltünk az ak-

kortájt félig-meddig félreállított, a mi ítéletünk szerint viszont „élő klasszikus” Balogh Pista bácsira vagy – a másik véglet – a még egyetemista, de „történész-zsenit” ígérő Gyimesi Sándorra (1933–1995) is!

Addig-addig figyeltük Orosz István munkásságát, mígnem – leszakadván mesterünk, Gunda prof járszalagjáról – új állomáshelyeinken: muzeológusként (a néprajzi terepmunkáról persze le nem mondva) buzgón nekiláttunk a levéltári forrásfeltárásnak. Úgy „hályogkovács” módjára... Az előzetes „figyelgetés” ahhoz talán elegendő volt, hogy forrásközelben gyorsan ráeszméljünk: egy etnográfus lehetséges kérdéseire bizony-bizony megtalálhatóak a válaszok a levéltárban – sokkal inkább megtalálhatóak, mint a történetírói szempontok alapján interpretált „szokványos” történeti tanulmányokban. Hiszen éppen ezért figyeltünk azokra a történész-publikációkra, amelyek rálátást engedtek a mindennapi falusi-mezővárosi életviszonyokat, a paraszti (és halászi, pásztori, mesteremberi) munkavégzést, emberi kapcsolatokat tükröző levéltári források „szóra bírásának” lehetséges és kívánatos módszereire: vagy az élő gyakorlatból, vagy a néprajzi szakirodalomból származó ismereteleink felettébb óvatos, csak az esetben megengedett „visszavetítésére” a 18–19. századba, ha az éppen vizsgált forrás jelentette szövegkörnyezet ezt megengedte.

És Orosz Istvánnak a hegyaljai szőlészettről-borászatról és a mezővárosi társadalom megszerveződéséről-működéséről, a mezővárosok gazdálkodásáról szóló dolgozatai már a „kezdetekben” ilyenek voltak és mindinkább ilyené lettek!¹ Tőle (pontosabb, ha így mondom: tőle is) tanultunk tehát afféle autodidakta történészként, anélkül, hogy „hivatalos” tanár – tanítvány kapcsó-

¹ L. pl. válogatott tanulmány-gyűjteményét: *Hagyományok és megújulás. Válogatott tanulmányok a magyar mezővárosok történetéből.* (Csokonai História Könyvek) Debrecen, 1995. Néhány, a kötetben nem közölt régebbi és újabb tanulmány: Differenciálódás és kisajátítás. In: Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914.* II. kötet. Budapest, 1965/1972. 9–145.; A szabad gazdálkodás elterjedése Északkelet-Magyarországon a XIX. század végén. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971.* Debrecen, 1972. 173–180.; Mezőgazdasági termelés és agrártársadalom. In: Rácz István (szerk.): *Hajdúnánás története.* Hajdúnánás, 1973. 89–208.; A debreceni belső legelő használata a XVIII. században és a XIX. század első felében. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIX.* Debrecen, 1992; A dinnyés kertekről. In: Novák László (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére.* I. (Studia Comitatus, 23.) Szentendre, 1994. 407–411.; Az uradalmi és paraszti gazdálkodás Tokajban a 16–17. században. In: Bencsik János–Orosz István (szerk.): *Tokaj. Várostörténeti tanulmányok, I.* Tokaj, 1995. 87–109.; Társadalmi tagozódás és társadalmi változások Tokajban a 16–17. században. In: Bencsik János–Orosz István (szerk.): *Tokaj. Várostörténeti tanulmányok, II.* Tokaj, 1995. 89–115.; A szőlődézsma megszüntetése 1848-ban és 1868-ban. In: Rácz István (szerk.): *Szabó István emlékkönyv.* Debrecen, 1998. 310–326.; A Hortobágy szerepe Debrecen állattartásában. In: Novák László Ferenc (szerk.): *Az Alföld gazdálkodása. Állattenyésztés.* (Az Arany János Múzeum Közleményei, X.) Nagykovács, 2004. 341–350.

lat tette volna lehetővé ezt a hosszú – tulajdonképpen máig tartó – tanulási folyamatot.

Az egyetemről eltávolodva mind kollegiálisabbá és barátibbá alakult a kapcsolatunk. A „tanítványi” viszony alakulását-formálódását tehát az jelentette, hogy folyamatosan érezhettem: Orosz Pista figyelemmel kíséri az evidensen történeti források néprajzi szándékú értelmezését vállaló munkálkodásomat (ragaszkodva ahhoz, hogy mások nevében is szólok: munkálkodásunkat), és egy-egy alkalmi lektori véleményben is, baráti eszmecsere közben is meg-megfogalmazza lényegi egyetértését. Ami – idő telvén – úgy is értelmezhető volt, hogy az elméletileg-módszertanilag alaposan végiggondolt és a körülmények által is kikényszerített történeti néprajzi irány, amin elindultam, folytatható – tehát folytatandó.

Ez a születésnap kiemelt alkalom arra, hogy a „jövőknek” is üzenve tudatosítsam: a hatékony ösztönzést, a követhető példát (többek mellett, de elsősorban) Orosz Istvánnak köszönhetem. Aki parasztságtörténeti tanulmányaival – noha nem lehettem a szó szoros értelmében „tanítványa” az ifjú tanársegédnek – hatékonyan figyelmeztetett, hogy a levéltári forrásoknak lehet (tehát kell hogy legyen) néprajzi olvasata.

Köszönöm, köszönjük a figyelmeztetést a „szakma” nevében – így kívánunk boldog születésnapot, és várjuk-elvárjuk a további ránk-figyelést!

SZILÁGYI MIKLÓS

Bartha Júlia 60 éves

Bartha Júlia születésnapja

A 60 éves Bartha Júlia etnográfus születésnapjára gyűltek össze június 12-én kollégái, barátai, tisztelői a szolnoki Galériában. A Damjanich János Múzeum által szervezett ünnepségen elsőként Horváth László múzeumigazgató köszöntötte a vendégeket, majd Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatója szólt az ünnepelt gazdag életútjáról, munkásságáról, amelyet később vetített képekkel is illusztrált. A prózában elmondott születésnapjára köszöntést egy régi köszöntő ének követte a Jászsági Hagyományörző Egylet tagjainak előadásában. Ezt követően Kovács Sándor, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat elnöke kívánt sok szépet és jót Júliának, akivel régi barátság köti össze. Ezután a kollégák, barátok jókívánságai következtek, majd születésnap ebéd és kellemes beszélgetés zárta az ünnepséget.

Az alábbiakban Bathó Edit születésnapjára köszöntőjét közöljük.

A SZERK.

Bartha Júlia köszöntése

Gyermekkorban az ember még nem érzékeli a múló idő rohanását, csak felnőtt korában döbben rá, hogy az idő kereke milyen kíméletlenül gyorsan pörgeti az évek számát. És mégis, továbbra sem az idő számlálása fontos számkra, hanem az, hogy megtaláljuk örömünket az életben, a családban, a munkahelyen és a barátaink között. A fáradhatatlan munkálkodás mintha „örök fiatallá” tenne bennünket.

Állíthatom, hogy ez a valóságban is így van! Éppen ezért álltunk oly értetlenül a hír előtt, amikor Bartha Júlia kolléganőnk bejelentette, hogy nyugdíjba megy. Néztük a naptárt, számoltuk az éveket, és csak nagyon nehezen fogtuk fel, hogy mi történik. Aztán kiderült az igazság! Jutka munkában töltött éveinek száma elérte a negyvenet, így hát jogosult volt a kedvezményes nyugdíjra. Jól van, megnyugodtunk, mert láttuk, hogy lendülete, munkabírása nem hogy csökkent volna, hanem még dinamikusabbá vált. Továbbra is rendszeresen járt gyűjteni, főként Törökországba, fáradhatatlanul írt, előadásokat tartott, s mellette élvezte a nagymamaság minden örömét. Végre volt ideje a barátaira is, akikkel korábban idő hiányában csak ritkán tudott találkozni.

És mi, munkatársai, barátai ismét úgy gondoltuk, megy minden a maga járása szerint, s megint csak nem számoltunk az idő csalfaságával. Aztán hamarosan hallottuk az újabb hírt, hogy Jutka ez év februárjában átlépte életének egyik jelentős mezsgyéjét. Ez már elgondolkodásra ösztönzött bennünket, de mindenekelőtt arra, hogy e rohanó világban megálljunk egy kicsit, s őszinte szívvel köszöntsük kedves kolléganőnket e jelentős ünnepen.

Bartha Júlia a kunok egyik székvárosában, Karcagon látta meg a napvilágot 1955. február 13-án. Ősei a szélfűtta kun puszták fiai, akik örökségül hagyták rá a fáradhatatlan munkabírást, a konok kitartást, az emberséget és a becsületet. Általános és középiskolái még szülővárosához kötötték, de később a híres cívisváros, Debrecen lett ismeretszerzésének legfőbb helyszíne. Először a népművelés–könyvtár szak rejtelseit sajátította el, majd érdeklődése a néprajz felé fordult, s e diszciplínával örökre elkötelezte magát. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen olyan kitűnő tanárok oktatták, mint Ujváry Zoltán, Dankó Imre, Szabó László, Selmeczi László, Bartha Elek. Etnográfusi diplomáját 1995-ben, éppen a Jászkun Redemptio 250 éves évfordulója évében kapta meg, de ekkor már ismét tanult, hiszen időközben megérintette a keleti kultúra, s az ELTE Török Filológiai Tanszékén török nyelvet hallgatott. Kitűnően megtanult törökül, s erről nemcsak hivatalos papírt kapott, de a gyakorlatban is haszonnal kamatoztatja mind a mai napig eme ritka nyelvtudását.

A felsőfokú iskolát mindvégig a munka és a család mellett végezte, hiszen 1984-től már a karcagi Györffy István Nagykun Múzeumban dolgozott, először mint múzeumi népművelő, később mint néprajzos muzeológus. A

szakma fortélyait a karcagi múzeum legendás igazgatójától, Bellon Tibortól sajátította el, aki nagyon hamar felfigyelt tehetségére, tudomány iránti elkötelezettségére, ezért kezdettől fogva bevonta őket a néprajzi kutatásokba is.

Fő kutatási témája és gyűjtőterülete természetesen a Nagy-kunság lett, de ennek kapcsán kiemelt figyelmet fordított, s fordít ma is a kunsági folklór keleti kapcsolatainak vizsgálatára. Hamar megtalálta az utat az anatóliai törökökhöz, s azóta is minden évben több hetet gyűjt e gyönyörű, történelmi vidéken, amely még ma is híven őrzi azt a kulturális örökséget, amely egykor a Magyarországon megtelepedő török származású kunok kultúrájának is része volt.

2001-ben *A Kunság népi kultúrájának keleti elemei* című disszertációjával kapta meg a PhD-fokozatot a Debreceni Egyetemen, s ettől kezdve mint minősített kutató még nagyobb lendülettel vetette magát a tudományos kutatásba. A kun kultúra török szokás-elemeinek vizsgálata mellett a közép-ázsiai gyökerek kutatása is szívügyévé vált. E kutatómunkát segítette az a körülmény is, hogy Karcag és a kazakisztáni Merki városa között testvérvárosi kapcsolat született.

Muzeológusi munkája során kiemelt figyelmet szentel szülőföldje szokásainak, hagyományainak és hiedelemvilágának. Érdeklődése középpontjában elsősorban a Nagy-kunság népművészete, viselete, lovas és gasztronómiai hagyománya áll.

1985 óta részt vesz a Jász-kunság kultúráját kutató munkacsoportban, amelynek tagjai háromévenként a *Jász-kunság kutatása* nevet viselő konferencián adnak számot kutatási eredményeikről.

A gyűjtések során szerzett hatalmas ismeretanyag Bartha Jutka kezei között szinte azonnal cikké, tanulmánnyá, majd önálló könyvvé formálódik, s így gazdagodik évről évre tudományos munkásságának palettája. Az elmúlt harminc év alatt mintegy nyolcvan kisebb-nagyobb tanulmánya jelent meg különböző szakfolyóiratokban, múzeumi évkönyvekben.

Kutatási eredményeit tíz önálló kötetben összegezte, s e munkák az összehasonlító néprajz és a Nagy-kunság kutatása nélkülözhetetlen forrásaivá váltak. A publikálás mellett évek óta végez könyvszerkesztői feladatokat is. Még 1993-ban Pálóczi Horváth András régésszel közös szerkesztésben indította el a *Keleti Örökségünk* című nagy sikerű sorozatot. 1996-ban alapító tagja, majd 2005–2007-ig elnöke volt a Barbaricum Irodalmi és Művészeti Egyesületnek, és a Barbaricum Könyvműhelynek, amely kiadásában megjelent keleti témájú köteteket is ő szerkesztette.

2004-ben a szolnoki Damjanich János Múzeumban folytatta muzeológusi munkáját, ahol a megyei múzeumi szervezet néprajzi osztályvezetőjeként dolgozott nyugdíjba vonulásáig. Az itt eltöltött éveket több jelentős kiállítás, konferencia szervezése és számos szakmai siker fémjelzi.

Bartha Júlia elkötelezett híve a Nagy-kunság hagyományörzésének. Szakmai támogatója volt a karcagi birkapörkölt hungarikummá válásának. Ugyancsak komoly szerepet vállal a híres kunhímzés megismerésében és az

utókorra való átörökítésében. Az elmúlt években kiemelt figyelmet szentelt a nagykun viselet kutatásának is, amelynek eredményeit egy önálló kötetben tette közzé. Amikor a jászok példája nyomán 2000-ben a nagykunok is kapitányt választottak, Bartha Júlia is bekapcsolódott a nagykunkapitányok és a Hármaskerületi Kapitányi Tanács munkájának szakmai támogatásába. Egyik közreműködője volt a Jászkun Kapitányok Tanácsa Protokoll Szabályzata elkészítésének.

Bartha Júlia olyan kutató, akinek szakmai munkáját több díjjal is elismerték. Kérdemelte *Jász-Nagykun-Szolnok megye Kulturális és Tudományos Díját*, a Magyar Néprajzi Társaság *Tájkutató Díját*, a *Karcag Város Kultúrájáért Díjat*, a *Nagykunságért Díjat*, a *Jászkun Hagyományörzéséért Díjat*, és a *Magyar Kultúra Lovagja* címet. Bartha Júlia egész eddigi életét a családjának és a hivatásának szentelte. Jóllehet az élet e két fontos területét nem mindig egyszerű harmonizálni, de ő mégis megpróbálta a lehetetlent.

Gyermekeitől, unokáitól ma is nagyon sok örömet kap, s e szeretet erőt ad neki, és még teljesebbé és kiegyensúlyozottabbá teszi rendkívül aktív „pihenő” éveit. Ma is fáradhatatlanul kutat, ír, szerkeszt, a konferenciák, és az ismeretterjesztő programok rendszeres, közkedvelt előadója. Szuggesztív erejű, kitűnő előadó, aki azonnal megnyeri hallgatóit, akik nagy lelkesedéssel hallgatják történeteit a „*forró ölelésű kunokról*”, a kunsági bunda titkairól és a kunhímezés gyönyörű rózsáiról.

S mi, kollégái, barátai, tisztelői most összegyűltünk itt, a szolnoki Galériában, hogy kedves kolléganőnket emlékeztessük az idő múlására. Ez első hallásra bizony nem tűnik valami kedves szándéknak. Pedig szó sincsen gonoszkodásról, hiszen visszatekintve az elmúlt esztendőkre, világosan kirajzolódik előttünk kolléganőnk eredményekben gazdag életpályája; a céljait elérő végtelen kitartása, a munkája iránti elkötelezettsége, alázata és szeretete, amely mindenképpen követendő példaként állítható a minket követő generációk elé. Most, amikor felemlítjük Bartha Júlia eddigi cselekedeteit, arra kell gondolunk, hogy a hatvan esztendő csupán életünk egyik mezsgyéje, amelyet átlépve, tovább haladhatunk a sorsunk által kijelölt úton. Ezt kívánjuk mi is mindnyájan Bartha Júliának, hogy átlépve ama bizonyos mezsgyét, még sokáig dolgozzon kedve szerint, de azért a pihenésről sem feledkezzen meg. Kerüljék el a testi nyavalyák, s csak az örömben és a szeretetben lubickoljon, hogy az előtte álló számos esztendőben még „*sok születésnapokat vígan megélhess, napjaidat számlálni nem légyen terhes*”.

BATHÓ EDIT

Ambivalens köszöntő a 60 éves, örökké fiatalos Deáky tanárnőnek

Kedves Zita! Zitóka, Citácska!

A tisztelt Szerkesztő Urak engem kértek fel a gömbölyű születésnapod köszöntésére. Talán azért, mert a pályakezdeted óta ismerlek.

Abban is szerencsém volt, hogy együtt dolgozhattam Deáky Zitával munkahelyeken és a mozgalomnak számító föld alatti, majd legalizált, a kormány által támogatott, határon túli magyarokat segítő kulturális segélyakciókban. Így vagy 10 évet „koptattuk” egymás életét mindennap, majd később kutatásokban, oktatásban – mondhatni szinte napjainkig, így már barátsággá nemesedett viszonyban.

A mindennapos együttlét, a gyors és hosszú távú döntések vitái, küzdelmei csiszoltak, örültek össze minket. Így az ünnepektől számos erényét is megismerhettem. Jóhiszemű naivitását, jobbítani kívánó szándékát soha sem vontam kétségbe. Mindezek a tulajdonságok, emlékek hatottak és hatnak a mai napig, a habilitált docens, PhD Deáky Zitával, Somogyvári Mihálynéval kapcsolatban, a születésnapjambeli ambivalens köszöntésemkor.

Ezt a jelzőt Ő kezdte nagy kedvvel használni a népi társadalom különleges, mégis mindennap fontos alakjainak, a bábák munkájának vizsgálatakor. Ez az ambivalens szó két értelmezést jelent: 1. (pszichológiailag) az ellenkezőjébe könnyen vagy rendszerint átcsapó érzés, viselkedés, 2. egyidejűleg két irányban érvényes viszony jellemezte a legtöbbször özvegy, egyedül élő, idős gyógyító szülőasszonyok megítélését a többségi társadalomban – mint ezt első könyvében és cikkeiben szívesen boncolgatta is. Sokszor eltűnődtem azon, megérteni igyekezve az ünnepektől pályáját, sorsfordító alkalmait megtapasztalva, segítve, hogy mennyire ambivalens vele szemben is a sors, a munkahelyi közösségei, a vallási-etnikai kisebbségi kutatási közege. Kudarcok és sikerek, kemény munka és elismerések övezik útját. Talán ez az élete?

Deáky etnográfusi és magyar szakos középiskolai tanári diplomával rendelkezik, ami egyféle büszkeséget és látásmódot jelent számára. Kedves és esetenként bírált munkahelyi vezetőire, megtagadott tanáraitra utólag hálásan gondol. A fehér hajú főnökökre mindig felnézett, akik befolyásolták életét, hol jó, hol rossz irányba. Rövid középiskolai tanári gyakorlati hónapjai után a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum muzeológusa lett Antall József főigazgatója alatt. Munkahelyi kálváriái itt kezdődtek a megalkuvást nem tűrő, a megfelelés munkahelyi követelményét nem ismerő és megtagadó, hirtelen felcsattanó természete miatt. Bár szerette a munkáját, a munkahelyi főnöknőjével elvi kérdésekben összekülönbözve távozott a Művelődési Minisztérium előadójának, majd a Mezőgazdasági Múzeum, illetve Bodó Sándor minisztéri-

riumi főosztálya, 1991-től pedig a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem jelentette a mentőövet részére. A Marxizmus–Leninizmus Tanszéken, majd az új nevű Társadalomtudományi Tanszéken oktatott, 1994-ben dr. univ, 2000-ben pedig PhD-fokozatot nyert. A Kertészeti Egyetemen kezdett publikálni, kutatni, illetve rendszerezni addigi ismereteit, ami a tudományos alapozó munkásságában mutatkozott meg. Itt is nézeteltérései keletkeztek munkahelyi főnökével – mint a Minisztériumban is. Sokszor a jobbító akarásával, a határon túli magyarok helyzetének türelmetlen, gyors javítási igényével szólt. 2003 óta a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán oktatott, majd egyetemi docens lett (Oktatásmódszertan és Romológia Tanszék). 2011-ben habilitált az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Gödöllőn a korábbi egészség-orvos-népesedés-születés történeti néprajzi vizsgálatai, kutatásai, a határon túli magyarok után a cigányok–zsidók kutatása felé fordult önállóan, a korábbi team-munkákat követően. Kutató-szerzőtársaival különböző okokból a viszonya megromlott, így a Nagy Pál irányította cigánykutatási csoportot elhagyva pár éve az ELTE Néprajzi Intézetének tanára lett. Itt a diákjai körében jól érzi magát, és úgy tűnik, hogy megállapodott.

Hallgatói istenítik, olvasottságát, szorgalmát tisztelik, élvezik a belföldi-külföldi terepgyakorlatait, amelyek során eddig hallgatói határon túli magyar területekre, a Kárpátaljára, a Felvidékre, Erdélybe is eljutottak. Noha nem néprajzi terepmunkás, inkább szereti összeolvasni ismereteit, beleélni magát adataiba, Ő is úgy tartja, hogy inkább művelődéstörténész, ez a feldolgozási mód áll közel hozzá. Az Országos Széchényi Könyvtárba nyaranta szinte beköltözik. Óráin hallgatói a szabad, liberális szellem könnyed szárnyalását érzik, a szakanyaghoz tartozó görcsös ragaszkodás mellett. Nagy hatású tanáregyéniség, akinek az utóbbi években vaskos kötetekben megnyilvánuló tudományos munkássága is jelzi a korábbi évtizedek alapozó, kemény munkáját. Kétszeres *Fitz József-könyvdíj* birtokosa a szülésről (Krász Lillával együtt írt) és a kisgyerekekről alkotott munkái alapján. Ezt a díjat a könyvtárosok szavazatai alapján ítélik oda az előző évben megjelent, a könyvtáros szakma által legértékesebbnek, legszebbnek tartott könyveknek. Remélhető, hogy idegen nyelvű publikációinak száma nőni fog, az ezekben megfogalmazott magyar kutatási eredményei Európa-szerte ismertek lesznek.

A vidéki társadalom, a női szerepek, az anyaság történeti, néprajzi kérdései, a gyermeknevelés, a Kárpát-medencében együtt élő népek hagyományos élete, a gyerek, a család, az ifjúság nevelése, a vallási-etnikai kisebbségek viszonya a többséghez – könyvei ezekben a témakörökben sikerre predesztináltak, hiszen bármennyire is rosszak lehettek az egyes időszakok és körülmények, gyermekek születtek és felnőttek, egymást követték a generációk, összekapaszkodtak; volt miért terheket vállalni, volt kit szeretni, volt kinek örülni, volt cél, volt jövő.

A Györffy István Néprajzi Egyesületnek megalakulásától (1991) titkára, folyóiratának, a *Néprajzi Látóhatárnak* munkatársa és 2002-től 2010-ig könyv-

sorozatának, A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtárának sorozatszerkesztője volt. E minőségben 1991-től évente hazai és külföldi szakemberek részvételével nemzetközi konferenciákat szervezett itthon és a határon kívül. 2008 januárjától a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi szakosztályának titkára. Rendszeresen tart szakmai előadásokat továbbképzéseken, ismeretterjesztő előadásokat a tévében, a rádióban.

Kedves Zita! Kellemes születésnapot! Az ambivalens kutatásokat folytasd és minél kevesebb ambivalens fordulatban legyen részed további életed során! Sok boldogságot kívánok a stabilitást jelentő férjed és fiad társaságában!

Szeretettel: Zsigóka

CSOMA ZSIGMOND

* * *

IN MEMORIAM

Búcsú Tóth Zoltántól
(1943–2015)

Utoljára telefonon beszéltünk: ténszerűen közölte betegsége tüneteit és a nagyon fájdalmas kezelési módot. De nem erről, hanem folyamatban lévő munkáiról akart velem szót váltani! És már mondta is, hogy meddig jutott mártír sorsú édesapjának, I. Tóth Zoltán történészprofesszornak a személyesen messze túlmutató életsors- és életmű-monográfiája igen fontos társadalomtörténeti tanulságokat ígérő munkálataiban. Mert több évtizedes barátságunk alatt megtapasztaltam, hogy egy-egy ilyen „munkamegbeszélés” mindkettőnknek – s főleg az éppen munkában lévő műnek – az épülésére szokott szolgálni, látogatást: személyes találkozást ígértem. Amit azonban mindegyre halogattam... Attól féltem, hogy bármennyire nem akarjuk, mégiscsak szörnyű betegsége: az emberi sors könyörtelensége-kegyetlensége köré fog szerveződni a beszélgetésünk. A mindennapi kínokról pedig felesleges beszélni, csak a még elvégezetlen és véges életünkben elvégezhető feladataink a fontosak. Mert tudtam, hogy egyformán gondolkodunk a még megadatott munkanapokról, halogattam, halogattam a beígért látogatást: lesz még időnk, amikor a „témára” koncentrálna nyugodtan nekiülhetünk...

Most már azt kell tudatosítanom, hogy nincs több idő! Amióta meghallottam a halálhírét, mindegyre ez nyugtalanít: a jóvátehetetlen, a megmászhatatlan. S főképp az, ami nekem maradt feladatul. Hiszen mindannak gondos számbavétele, amit *nekünk, etnográfusoknak* jelent ez a – fájdalmunkra – véglegesen lezárult *társadalomtörténeti* életmű, most már a néprajzi tudománytörténet önkéntes művelőinek, így nekem is, el nem hárítható kötelességünké lett. És bármennyire fájdalmas, most azonnal, a halál döbbenetéből fel sem ocsúdva, el kell kezdenünk a számbavételt, nehogy a feledékenység ár-

nyéka véglegesen rávetüljön egy, a szó szoros értelmében „nem szakmabelinek” a belátható időnkben továbbépíthető, tehát „kötelezően” továbbépítendő kezdeményezéseire és eredményeire.

Abban sem lehetek persze biztos, hogy Tóth Zoltán esetében vajon nem szemellenzősen önkényes kirekesztés-e a „nem szakmabeli” minősítés! Mert igaz ugyan, hogy nem volt néprajzos végzettsége, viszont mindig is tudatosan törekedett rá, hogy a java etnográfiai szakirodalom fölényes biztonságu ismeretében folyamatosan érzékelye és tudatosítsa: mikor kell átlépnie a társadalomtörténet és az etnográfia között meredező „egyezményes” határon, s belépnie a korábbi kutatások „senkiföldjére”. S mert ez a „pionír” hajlama akkorra már döntési helyzetben lévő pályatársaink figyelmét is felkeltette, volt Tóth Zoli igen mozgalmas életének egy rövid, ám igen termékeny szakasza, amikor mégiscsak egy néprajzi intézmény lehetett „kenyéradó gazdája”: 1987–1991 között az MTA Néprajzi Kutatóintézetének a tudományos főmunkatársaként dolgozott. És lényegileg ez idő alatt (és persze utána még évekig!) készült a *Magyar néprajz* című szintézisünk *Társadalom*-kötete számára egy „céhbeli” etnográfus által nem megírható, a kötet-egész szempontjából viszont nélkülözhetetlenül fontos, mert nemcsak a parasztként létezés, hanem a népeleti jelenségek társadalomtörténeti meghatározottságára minden etnográfust ráeszméltető nagy ívű összegzése, valamint két, *nemcsak* lokális érvényességű várostitársadalom-, illetve falusitársadalom-elemzése!¹

Ebben a parasztság (és egyéb, a kétkezi munkások közé sorolhatók nagy társadalmi tömbje) majd' évezrednyi társadalomtörténeti léthelyzetét és helyzetváltozását a korábbi összegző kísérletekhez képest „nagyon másképpen” értelmező nagy tanulmányban arra vállalkozott Tóth Zoltán, hogy a feudalizmus kori, a kiváltságokkal felruházott „rendeknek” a jogrendszerben megtestesülő normarendszere polgári kori *továbbélését* elemezze. Mert a feudalizmus kori, a magyar közgondolkodásba mélyen beivódott „jogi tudományok” által visszatérően és félreérthetetlenül megfogalmazott társadalomszabályozó elvek, bár átértelmezve-átfogalmazva, úgy éltek és hatottak továbbra is az elvi jogegyenlőséget deklaráló polgárias osztálytársadalomban, hogy nem kerültek elkerülhetetlen és látványos konfliktusba a modern értékrend, életforma, korszerű műveltség mind nyilvánvalóbb terjedésével: a kulturális értelmű „modernizációval”.

Ez a – fájdalunkra – csupán emlékidezésre és emlékeztetésre alkalmas műfaj sajnos nem teszi lehetővé, hogy a rendies normák polgári kori látens továbblétezéséből következő, Tóth Zoltán összegző igényű tanulmányába (olykor nem kimondva, csupán sejtetve) belefoglalt, mostantól kezdve „újszerűen” ér-

¹ Távlati kép a történelmi parasztságról. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz. VIII. Társadalom*. Budapest, 2000. 67–116. Szekszárd. Modellek és válságmodellek. In: Uo. 874–887.; Luka. A paraszti társadalom folyamatossága a jobbagyfelszabadtás után. In: Uo. 945–954.

telmezendő néprajzi feladatainkról részletesen értekeztem. Meggyőződésem azonban, hogy azért kell újra meg újra elolvasnia minden etnográfusnak és folkloristának ezt a parasztság (s a néprajzot érdeklő sok más, „hagyományos” élet- és kultúraszerveződéssel jellemezni szokott réteg, csoport) társadalomtörténeti helyét és helyzetét az eddigiektől eltérően kijelölő nagy tanulmányt, hogy ki-ki maga eszméljen rá: mi mindent lehet (s ha lehet, akkor kell is!) lényegileg vagy részleteiben *másképpen* látnia és ábrázolnia a néprajznak.

E „rээsmélést” persze jelentősen segíteni fogja az „előtanulmányokba” és a későbbi dolgozatokba belefoglalt megannyi részeredmény és kutatás-módszertani javaslat!² Tóth Zoltán (látszólag) nagyon heterogén, ennek ellenére igen szigorú belső összefüggésrendet felmutató életművének ugyanis az az egyik fő jellemzője, hogy a gondolati lényeg és a továbbépítésre csábító kutatástechnikai-módszertani javaslatok sokasága nem érthető meg igazán a gondolati „elágazásoknak”: a másféle forrásanyagon való kipróbálásnak a nyomon követése nélkül.

Elsősorban a Szekszárddal kapcsolatos kutatások tartogatnak az eljövendő, bárki más által végzendő kutatásokban minden bizonnyal kiválóan hasznosuló, hiszen önmaga által már sokszorosan kipróbált forráshasználati javaslatokat. Szekszárdi kutatásai közben talált rá pl. egy olyan forráscsoportra – az árvaszéki iratanyagra –, mely (jóllehet nem tudatos mintavételnek, hanem a „véletlennek” az eredménye) lényegileg olyan arányokat tükrözött e mezővárosi múltú megyeszékhely 19–20. század fordulóján volt népessége társadalmi, vallásfelekezeti és etnikai megoszlásáról, mint amilyet az 1900. évi népszámlálás. Ez a forráscsoport tehát szinte-szinte felkínálkozott a számára annak könyvnyi terjedelmű elemzésére,³ hogy a feudális rendi szerkezet kiváltóságokkal és vagyoni különbségekkel jellemezhető társadalmi rétegei – a volt jobbágyparasztság, az iparos és kereskedő kispolgárság, az államapparátussal összeforrott nemesi birtokosok – mennyire voltak meghatározói a századforduló körüli mezővárosi társadalomszerkezetnek, s hogyan vettek részt a polgári átalakulásban. Akiknek pedig nem lenne „cáfolhatatlanul igaz” ebből az addig módszeresen alig-alig használt forrásanyagból kirajzolódó városkép, azok számára elkészítette Tóth Zoltán a várostörténet-írás kánonjához igazodó, tehát minden lehetséges és szükséges forrást figyelembe vevő, a megyeszékhely funkcióval együtt járó központtá válás és urbanizálódás hatását is gondosan mérlegelő helytörténeti igényű összefoglalást is a dualizmus kori Szekszárdról.⁴

² Műveinek bibliográfiáját 1.: Czoch Gábor–Horváth Gergely Krisztián–Pozsgai Péter (szerk.): *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Budapest, 2008. 580–584.

³ *Szekszárd társadalma a századfordulón. Történeti rétegződés és társadalmi átrétegződés a polgári átalakulásban*. Budapest, 1989.

⁴ Szekszárd története a dualizmus korában (1867–1918). In: K. Balogh János (szerk.): *Szekszárd város történeti monográfiája*. I. Szekszárd, é. n. (1990) 253–348, 391–402.

Hadd figyelmeztessenek azonban: Tóth Zoltán kezdeményező érdeme elsősorban nem is abból érthető meg, ha együtt látja, egymáshoz tudja tehát viszonyítani a reménybeli olvasó a rendies örökséget tovább életető polgári társadalom nagyvonalú elemzését és az aprólékos adatgyűjtésekkel megalapozott város/falu-vizsgálatokat.⁵ Illendő észrevennünk és tudatosítanunk, hogy az árvaszéki iratanyag mindannyiunk számára felkínálja – ahogy Tóth Zoltán számára felkínálta, és nemcsak Szekszárdon, hanem egy-egy világváros jól körvonalazható szegregációjában is – a maga és családja (s persze gazdasága, háztartása) társadalmi kapcsolataival együtt létező egykori „egyént” és a „közösségi hagyományt” mint az etnográfia érdeklő „szerves egységet”. Tanuljunk meg tehát Tóth Zoltán Szekszárd-könyvéből (s az ezt előkészítő részfeldolgozásokból⁶): hogyan és miért alkalmas egy-egy hagyatéki irategyüttes a személyes sorson messze túlmutató társadalomtörténeti következtetésekre is! Hadd segítsenek annyit: sokat fog segíteni ebben a korántsem csak a „virtigli parasztokra” vonatkoztatva érvényes „egyén” és „közösségi hagyomány” viszonyának az újragondolását kikényszerítő tanulási folyamatban, hogy Tóth Zoltán Budapesten⁷ vagy Bécsben⁸ lakos örökség-hagyó személyek esetében is magabiztosan fel tudta mutatni, hogy a fellelhető iratanyagban rejtő, nekünk fontos információk bizony-bizony nemcsak az egyénről szólnak, hanem társadalmi kapcsolataiba is magabiztos betekintést engednek.

Eddig arról szóltam, hogy miként is hívja fel a figyelmünket egy *történész* a levéltári források társadalomnéprajzi hasznosításának eleddig kellően ki nem aknázott lehetőségeire. Viszont arra is figyelmeztetnem kell, hogy a 19–20. század fordulójára és éppen Szekszárdra érvényes „történeti metszete”

⁵ Előzetes falutanulmánya a bodrogi Lukáról: Rendek, osztályok, rétegek Lukán a jobbágyfelszabadítás után. In: Szilágyi Miklós–Szücs Judit (szerk.): *A társadalom néprajzi vizsgálatának eredményei és lehetőségei az Alföldön.* (Tanácskozások Csongrádon, I. – 1993, július 3–4.) Csongrád, 1996. 9–22.

⁶ Ebből a szempontból a legjellemzőbb példa: Schiszler Károly kádármester Szekszárdon. Egy kisvárosi mesterember gazdasági-társadalmi viszonyai a századfordulón. *Agrártörténeti Szemle* XIX. (1977) 199–218.

⁷ L. pl. Hanyatlás és átalakulás: egy régi kispolgári család sorsa a múlt századi budai Vízivárosból. In: Mohay Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára.* Debrecen, 1992. 165–172.; Szegény gazdag nők Pesten. (Három nagypolgári asszony sorsa a századfordulón). In: A. Varga László (szerk.): *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére.* (Rendi társadalom – polgári társadalom: Supplementum.) Debrecen, 1995. 341–350.

⁸ Négy parasztlány Bécsben. A bevándorlók alkalmazkodási modelljeihez. In: Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia. Az 1983 április 18–19-én tartott tudományos ülészek előadásai.* (Antropológiai írások, 8–10. sz.) Budapest, 1984. 352–362.; Bécsi iparosok életviszonyai hagyatéki iratok tükrében (1889–1890). In: Nagybakay Péter (szerk.): *IV. kézműves-ipartörténeti Szimpózium. Veszprém, 1980. december 1–2.* Veszprém, 1981. 33–44.

elkészítését eredetileg egy 1972-ben végzett szociológiai módszerű, ám a néprajzi jelenvizsgálatokkal rokonítható háztartásfelmérése indukálta. Ekkor került ugyanis Tóth Zoltán látókörébe a „kockaház” vagy „sátortetős ház” mint a „középosztálybeliek”, lényegileg a „parasztk” és a „munkások” társadalmi átrétegződés-folyamatának: kispolgárrá válásának legbeszédesebb szimbóluma.⁹

A „kockaházak” kialakulásának, falusi-kisvárosi szinte-szinte egyeduralkodóvá válásának, a „hagyományos” parasztház végérvényes leváltásának mintegy évszázadnyi folyamata – mint lehetséges és feltétlenül kívánatos téma – azóta sem engedte el: csak a közelmúltban jutott el a (bizonyára nem véglegesnek szánt, maradéktalanul megoldottnak tekintett) összegzésig.¹⁰

Nyilván azért kellett újra meg újra elővennie ezt a témát, mert a jellegadó történeti, szociológiai és néprajzi kutatások valamilyen ok miatt negligálták azt. Az etnográfusok – szinte csak Dankó Imrét kivéve – olyannyira következetesen, hogy alig tudott érdemi publikációra hivatkozni Tóth Zoltán, amikor azt kereste: miként is vette tudomásul szaktudományunk a magyar falvak és agrárvárosok szemünk előtt lezajlott teljes átépülését. Be kell vallanunk: a „szép”, a „hasznos” népi hagyományok múltba tüntén való sztereotip siránkozásán túl szinte csak annyit tudunk erről az „olyan, amilyen” háztípusról, amely azért mégiscsak a 20. századi társadalmi átrétegződés és a (kényszerű) életformaváltás szimbóluma, amennyit Tóth Zoltán hitelesen dokumentált a számunkra.

Tóth Zoltán, a mégiscsak etnográfus, akitől most fájó szívvel búcsúzunk. És, bár már késő, nem győzzük a fogadkozást: baráti kötelességünk számon tartani, hogy mi mindennel gazdagodott – s ha figyelünk az intelmeire, a jövőben is gazdagodni fog – sokoldalú munkássága révén a honi etnográfia is!

SZILÁGYI MIKLÓS

⁹ L. Egy életforma felbomlása. A szekszárdi kockaházak társadalma 1972-ben. *Valóság* XIX. (1976) 4. sz. 74–84.

¹⁰ Melyik ház a „kockaház”? Mit mond a művelt középosztály egy munkásháztípusról? *Korall* XI. (2010) 40. sz. 5–44.

Elment az utolsó dudás

Búcsú a „pásztorkirálytól”

Azt hittük, sohasem fog meghalni. Örültünk, mert úgy tűnt: örökre itt felejtette nekünk a Jóisten. Ahogy ő maga is mondani szokta: „*Megmaradtam műemléknek.*”¹ Aztán, életének 97. évében, 2015. március 2-án mégis átadta lelkét a teremtőjének a „pásztorkirály”, az utolsó magyar dudás, a Nógrád megyei Kétdobonyban 1919. február 25-én született és 1939 óta Tereskén élő Pál István. Végso napjainak, heteinek szenvedésében tanítványai álltak mellette, ők igyekeztek fájdalmait enyhíteni.

Felmentői közül csak pásztorősöket ismert. Apja már a születése utáni percben a kezébe adta a dudát – hogy a nyomdokaiba lépjen. Aztán azt 9 éves kora és halála között csak rövid időre tette le. Dudált, furulyázott, flótázott, fújta a kanásztülköt. Hangszereit maga készítette, azokat jellegzetes faragásokkal (életfa, szent korona, országalma, oroszlán és más állatok, pásztor) díszítette. Sok hangszert készített másoknak is. Rengeteg dalt, nótát tudott, meg mondákat, meséket, imákat... Valódi „tudós pásztor”, évszázadok alatt felhalmozott, őseitől, pásztorársaitól örökölt tudás birtokosa volt, amely kiterjedt a hagyományos gyógyításra, a hiedelmekre, a szokásokra és sok minden másra is. Kiapadhatatlan forrás volt. „*Tudása kimeríthetetlen*” – mondta nekem Agócs Gergely az 1990-es években, amikor a róla: mesteréről, példaképéről, „fogadott nagyapjáról” szóló egyetemi szakdolgozatát² írta. Jóval

¹ Juhász Z. 2010. 17.

² Agócs G. 1997.

később Dóra Áronnal futottam össze az utcán: „Képzelve, tanár úr, Pista bácsinak mennyköve is van és gyógyítani is tud vele!” „Faggassa ki, töviről hegyire írja le a gyógyítás módját, menetét” – mondtam. „Nem lehet, nem mondja el, titokban kell csinálni, mert különben a kő elveszíti gyógyító erejét!” – hangzott a válasz.

Egyszer csak, családi tragédiákat követően letette a hangszereit – „kihaltak szívéből a nóták”. Aztán 1992-ben két zenész, a füleki Agócs Gergely és a budapesti Juhász Zoltán jelentkezett nála tanulónak. Ez aztán visszahozta élet- és zenélő kedvét és ettől kezdve a tereskei ház a népzenezők generációinak „zarándokhely”-e lett. Újra szólt a duda, a furulya és hangzott szájából a sok-sok népdal és nóta. Magyarországi és külföldi fesztiválokon, fényes hangversenytermekben, egyszerű klubhelyiségekben, táncházakban, rádióban, televízióban szerepelt és nem utolsósorban rendszeresen népzenei táborokban fiatalok százait tanította énekelni, zenélni, hangszert készíteni, valamint család- és hazaszeretetre – az életre.

Március 7-e, szombat. Az egyik tanítványával, G. Szabó Zoltánnal megyünk Tereskére, a temetésre. Az autóban Kiss Eszter Veronika cikkét olvasom. Az elhunythoz méltó írás. A végső búcsú napjára időzítve, egy teljes oldalnyi terjedelemben jelent meg a *Magyar Nemzet*-ben. Így kezdődik: „Ma temetik Tereskén az utolsó magyar dudást, Pál Istvánt, akinek számos, korábban nem ismert felföldi dallamot köszönhetünk, és aki átmentette a több évszázados-évezredes pásztorhagyományt a harmadik évezredre.”³

Fél tizenegyre zsúfolásig teli a római katolikus templom, a környéken gyászolók: tisztelők és tanítványok százai. Isten házána bejárata előtt egy csoport furulyás szomorú dallamokat csalogat ki hangszeréből. A gyászmise után kigyózó sor indul a temető felé. Sokan viseletben: subában, cifraszűrben. Szinte megtelik a kis falusi temető. A ravatalon a „pásztor király”. Mindenütt fehér virág, a koporsó előtt a róla készült festmény (a balassagyarmati Balla Orsolya alkotása) és egyszerű fakereszt, egyszerű felirattal: „Itt nyugszik / † / Pál István / 1919–2015 / Béke poraira”. Sok-sok szomorú arc. A gyászolók átérzik az esemény folklórtörténeti jelentőségét, amelyet Agócs Gergely így fogalmazott meg: „2015. március másodikán, hajnalban történelmi pillanathoz érkezett az idő folyása. Ez a kora tavaszi pirkadat elhozta a végső megnyugvást a 96 esztendő tereskei pásztornak, Pál Istvánnak. Pista bácsi a magyar nemzet történetében egy olyan folytonosság utolsó képviselője volt, mely vélhetően még a honfoglalás előtt vette kezdetét.”⁴ A gyászszertartást feszült arccal figyelik, sírással küszködik a két eminens tanítvány: Juhász Zoltán és Agócs Gergely. De most nem lehet sírni, Pista bácsiról kell beszélni. És beszélnek – nagyon szépen.⁵

³ Kiss E. V. 2015.

⁴ Agócs G. 2015.

⁵ Juhász Zoltán búcsúbeszéde: Juhász Z. 2015.

Aztán megindul a menet a sírgödör felé. Elöl egy feszületet és két zászlót visznek, utána a sírkeresztet. Ezt követi a kerekas „Szent Mihály lova”, rajta Pista bácsi koporsója. Aztán jönnek a dudások különböző korosztályainak képviselői – és messze hallik a dudaszó. A sírt elborítják a koszorúk és a virágok. A tömeg lassan oszlik. A tor sokáig tart, hiszen mindenkinek van mondanivalója Pista bácsiról, és fel kell fogni, tudatosítani kell magunkban, hogy az élet most már Pista bácsi: *A Népművészet Mestere, A Magyar Kultúra Lovagja*, a *Madách-díj* és az *Artisjus-díj* tulajdonosa nélkül megy tovább.

Magam nem tartoztam szűkebb ismeretségi, tanítványi köréhez – távolról tiszteltem és érdeklődéssel figyeltem őt. Azért háromszor én is „felléptem” vele. Először 2007-ben a Bernecebaráti Napokon, ahol a szereplés szüneteiben Sisa Pistáról (polgári nevén Benkó Istvánról), a 19. században garázdálkodó, hírhedett cserhádi betyárról beszélgettem vele. Akkor énekelte el nekem a nagypapjától tanult dalt, *Sisa Pista nótáját*:

*Hallod, Pista pajtás,
Mit beszél az öreg,
Mit beszél az öreg?
Szenterzsébet felé
Őkröt venni mennek.*

*Gyerünk hát elibe
A Szila völgyébe,
A Szila völgyébe!
Üssük szét a fejét,
Vegyük el a pénzét!*

*Te azt nem teheted,
Mer én nem engedem,
Mer én nem engedem!
Urasági cseléd,
Árvát nevel szegény.*

*Ne gondoldjál vállra,
Üss a tarkójára,
Üss a tarkójára!
Van Isten az égbe,
Gondol az árvára.*

*Ha te így akarod,
Téged ütlek agyon,
Téged ütlek agyon!
A szegény cselédet,
Soha nem bánthatod!*

Aztán a budapesti Két Hollós Könyvesbolt klubtermében és a teljesen megtelt dunakeszi József Attila Művelődési Otthonban szerepeltünk együtt. G. Szabó Zoltán és én a dudáról, illetve Györffy István és Bartók Béla nevezetes 1910. évi ipolysági gyűjtőútjáról beszéltünk – társam és ő zenélt. E közös programok alkalmával is megfigyelhettem őt. Az utóbbi bő két évtized alatti hazai és külföldi fellépéseinek eredményként nagyon népszerű volt, tánc házas körökben szinte „kézről kézre” adták, közel száz népzenei táborban vett részt – mégsem lett „sztár”, „celeb”. Nem voltak allűrjei. Ő a nagy sikerek ellenére is megmaradt annak az egyszerű, természetes (és humoros) pásztorembernek, aki előtte volt. Önérzetes volt és büszke – nem beképzelt és nagyképű. Önérzetesen viselte azt is, amikor egy tévé műsorban megalázták, megszégyenítették.⁶ Természetes volt a megjelenése is: nem volt „fellépő ruhá”-ja, nem öltözött „népiesch” jelmezbe – abban a pásztoröltözetben állt a színpadra, amelyet egyébként is viselt.

Nem ő volt az utolsó autentikus dudás, hiszen a horvát Gadányi Pál a Dráva menti Tótújfaluban még él. De utolsó képviselője volt azoknak a felföldi, palóc (gyakran „tudós”) dudáló, furulyázó pásztoroknak, a Semetke Mihályoknak, a Csuvara Mihályoknak, a Koós Józsefeknek és másoknak, akik még Bartók Bélának és Manga Jánosnak zenéltek, énekeltek.⁷

Pál István teste örökre megpihent, de szelleme, tudásának nagy része tovább él tanítványaiban. Bartók írta a dudások lassú, de biztosnak vélt eltűnése tényébe szomorúan beletörődve említett, 1910. évi gyűjtéséről: „*Aligha fogunk még valaha együtt öt dudást látni [...]*”⁸ A zsenik is tévedhetnek, (örömmünkre!) Bartók is tévedett. Hiszen már az ipolysági folklór- és zenetörténeti esemény 100. évfordulóján, 2010-ben is, Bartókra és adatközlőire emlékezve 18 (!) dudás zenélt a kisvárosban, de csak azért ennyi, mert a többi 40–50 nem ért rá, Pál Pista bácsi pedig éppen kórházban volt. Hogy ez az ősi hangszer ma is szól hazánkban és ilyen sokan (néhányan nem is akármilyen szinten!) tudnak vele bánni – az nagyon nagy részben a tereskei „pásztorkirály”-nak köszönhető!

Tevékenységet folytatják tanítványai, emlékét pedig sokáig őrizni fogják a lemezek, a tévé- és rádiófelvételek, a filmek,⁹ a róla készült egyetemi szakdolgozatok,¹⁰ és könyvek lapjai.¹¹ És elkezdődtek egy, a teljes, mindennemű tudását feldolgozó/bemutató részletes, nagy műnek, a „pásztorkirály” egyéni-ség-monográfiájának munkálatai, amely Agócs Gergely és Juhász Zoltán jó-

⁶ Hála J. 2015; Juhász Z. 2010b.

⁷ Manga J. 1968. 145–146.; Hála J.–G. Szabó Z. 2010. 34–54.

⁸ Bartók B. 1999. 52.

⁹ Pl. Halmos B.–Szomjas Gy.–Varjasi T. 1995.

¹⁰ Agócs G. 1997; Nagy G. 2005.

¹¹ Pl. Agócs G. 1994. 5–7.; Juhász Z. 2010a; Hála J.–G. Szabó Z. 2010. 87–91.

voltából a tervek szerint a budapesti Balassi Kiadó Magyar Népköltészet Tára című sorozatában fog napvilágot látni.¹²

HÁLA JÓZSEF

Irodalom

Agócs Gergely

1994 Az Ipoly mente hagyományos zenei kultúrájáról. In Hála József–Mándli Gyula (szerk.) : *Börzsönyvidék. 2. Tanulmányok.* 1–8. Szob

1997 „Egy szürke meg egy hamuszín galamb”. *A hagyományos szellemi kultúra egy nógrádi magyar pásztor életében.* Kézirat, szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Folklore Tanszék, Budapest

2015 Az utolsó dudás emlékének. *Folkmagazin* XXII. 2. sz. 3.

Bartók Béla

1999 A hangszeres zene folklórja Magyarországon. In *Bartók Béla írásai. 3. Írások a népzeneről és a népzene kutatásról.* I. Közreadja: Lampert Vera. Lektorálata és szerkesztette: Révész Dorrit. 46–64. Budapest

Hála József

2010 A Népművészet Mestere és a bulvár. Pál István tereskei juhász megalázása. *Néprajzi Hírek* XXXIX. 4. sz. 83–87.

Hála József–G. Szabó Zoltán

2010 „Dudásoknak, kanászoknak közzibül, közzibül...”. *A dudáról és dudásokról az ipolysági kanászhangverseny századik évfordulója alkalmából.* Budapest

Juhász Zoltán

2010a *Az utolsó dudás. Pál István nógrádi pásztor zenei öröksége.* Budapest

2010b A Népművészet Mestere és a bulvár. Nem kell a duda! *Néprajzi Hírek* XXXIX. 4. sz. 87–88.

2015 Pál István búcsúztatása. *Néprajzi Hírek* XLIV. 2. sz. 72–74.

Kiss Eszter Veronika

2015 Az utolsó dudás. *Magyar Nemzet* márc. 7. 32.

Magyar Zoltán

2015 Tizenöt éves a Magyar Népművészet Tára. *Néprajzi Hírek* XLIV. 2. sz. 45–47.

¹² Magyar Z. 2015. 47.

- Manga János
1968 Magyar duda – magyar dudások a XIX–XX. században. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* I. 127–186.
- Nagy Gábor
2005 *Ördögmuzsika. A dudáról, utolsó magyar játékosáról, Pál Istvánról.* Kézirat, szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged

Film

- Halmos Béla–Szomjas György–Varjasi Tibor
1995 *Pista bácsi, dudáljon kend!* Színes portréfilm. Rendező: Szomjas György, operatőr: Varjasi Tibor, sorozatszerkesztő, zenei szerkesztő: Halmos Béla

Pál István búcsúztatása*

Sokan hisszük, hogy Pál István élete küldetéses élet volt. A küldetés valahogy így szólhatott: fiatalon magas fokon tanuld meg pásztorőseid szaktudását, művészetét, vedd át világképüket; mindezt életed során őrizd hűségesen egy olyan világban, mely az egészen legszívesebben nevetne, ha merne; és életed alkonyán, de még virágzó erőben mégis add át valahogy valakiknek – ha nem is pásztoroknak, mert hol lesznek már azok akkor, de fogékony lelkeknek.

Mit kapott indulásul ehhez a küldetéshez? Édesapját, aki maga is ezt akarta. Ő még tudta, hogy István fia, akinek még magzatvizes kezébe adta a dudát és a pásztorokészséget – ő lesz az utódja. Édesanyját, aki még apja hirtelen haragjától is megóvta, ha kellett. És rendkívüli született értelmességét, mely magától terelte figyelmét a csodálatos szülői tanítás felé. No, meg azt a pásztoros lelkialkatot, amely nem tűri, hogy holmi nagyvilág megmondja neki, mi a helyes, és mi nem az.

Mit adott aztán az élet mindehhez? Orosz frontot. Államosítást – ám ezzel együtt néhány értelmesebb vezetőt is, akik hamar rájöttek, igencsak megéri hagyni, hogy ez az ember azt csinálja az állatokkal, amit gondol. Meg más hatalmasokat, akik a magyarság szellemi roncsolását éppen úgy gondolták határidőre elintézhetőnek, hogy az ilyen emberek tudását elrekszék, szégyenletessé tegyék. És adott az élet a gyerekek, a feleség halálával keserves magányt és csendet. „*Hallja, hogy füttyül a csend?*” – kérdezte egyszer a házába lépő látogatót. „*Ezt hallgatom naphosszat.*”

* Elhangzott a tereskei temetőben 2015. március 7-én.

(Fotó: Hála József)

És épp így jött el a tanítás ideje. Értő pásztorfülek már sehol, helyettük értetlen városi fiatalság, mely anélkül akarja eldudálni a nótát, hogy tudná a szavát. Ám ez a fiatalság mégis gyorsan megérti, hogy már nem szakmát, hangszert, faragást tanul, hanem ősei örök érvényű tudását az életről, zenébe, mesébe, pásztorbotra írva. És főleg: ezek az emberek tudnak szeretni. A szörnyű magány füttyülő csendjét megtöri a hallgatóság figyelmes csendje, és a már-már egész rendesen szóló furulyák és dudák hangja a tábortüznél. A magány persze marad, az élet mégis újra értelmet nyer.

A tanítás pedig az ősi szabályok szerint folyik: aki érti, értse, aki nem, annak jó szerencsét! Három példát említek.

Nyári táborban voltunk Nógrádban. Egy hegyi tisztáson tanakodtunk alkonyatkor az esti tábortűz körüli teendőkről. Úgy 200 m-re erdőszél. Pista bácsi egyszer csak elindult arrafelé. Láttuk, de nem kérdeztük, mi a sürgető célja. Már nem is figyeltünk rá, mikor – közvetlenül a fülünk mellett – megszólalt a palóc pásztorfurulya. A furulyás pedig sehol – azaz a távoli erdőben, láthatatlanul. A zene meg itt, kinek-kinek a saját fülében, de olyan teres, különös hangon, ahogy még soha. „*A furulya nyáron, alkonyatkor, erdőszélen szól a legjobban*” – mondta később.

Egy másik táborban történt, hogy egy kisfiú úgy megrándította a lábát, hogy nem sántikálni – de még két lábon állni sem tudott. „*Megmutatod a térded?*” – kérdezte Pista bácsi. A bátor „*Igen*” után leültette a kisfiút, lábát az ölébe, a térdhajlatát a kezébe vette, és azt mondta: „*Aha.*” Ezzel egy időben a kisfiú arcán fényesebb egymásutánban végigvonult a fájdalom, a rémület, az „*azért sem sírok*”, a csodálkozás és a megkönnyebbülés. „*Vedd fel a bakancsod, és mehetsz ebédelni*” – szolt a mester, a kisfiú pedig szaladt a 2 km-re levő konyháig. „*Arra gondoltam, mi van a juh térdhajlatában*” – mondta később.

Pista bácsi gyönyörűen faragott furulyáinak egyik fő motívuma a koronás magyar címer, angyalokkal és oroszlánokkal. Ha azonban azt is nézzük, ami éppen nem tartozik sem címerhez, sem angyalokhoz, akkor ugyanaz a minta egy koronás pásztorkirályt varázsol elénk. Az oroszlánok tátott állkapcsai közti rész pl. egyben hatalmas bajuszt is mintáz, az alkotóéhoz egészen hasonlót.

A közelmúltban kórházi ágyán feküdt a pásztorkirály, látszólag már semmiről sem tudva. Fiatalok vették körül, és azon voltak, hogy még ebben az állapotában is felvidítsák valahogy: „*Énekeljünk, Pista bácsi!*” És ekkor a csukott szemű, beesett arcú, napok óta érzéketlen, holtápadt Pista bácsi halkan, akadó nyelvel, de érhetően énekelni kezdte a *János Vitéz* kulcsdalát: „*En a pásztorok királya, legeltetem nyájam...*”. Végig az utolsó sorig, ilyen formában: „*Az én nevem, az én nevem ici-pici, pattogatott Kukorica János.*” Felvidultak.

Hiszem, hogy Pista bácsi is, immár örökre, felvidult, és most már igazán nem lesz magányos soha többé.

Bartus Józsefné Szandai Teréz
(Herencsény, 1931. október 27.–Herencsény, 2015. május 1.)

Alig néhány héttel a tereskei dudás és tudós pásztor halálát követően a Palóc-föld egy másik kiemelkedő hagyományörzővel is szegényebb lett. Sőt, a 20. századi folklórgyűjtések ismeretében talán az is kijelenthető, hogy a tereskei Pál Pista bácsi mellett a herencsényi Szandai Teréz volt a nógrádi tájakon a folklórkutatók leggazdagabb „kincsbányája”, azon legutolsók egyike, akik a tradicionális népi tudást a maga teljességében ismerték és őrizték meg, olyan koherens egészként, amelyben a szokásrend, a vallásosság és a népköltészeti hagyományok valóban még szerves egységet képeztek.

Herencsényben, e Cserhát tövében megbúvó festői kis faluban (amely korántsem melleleg két középkori templommal is büszkélkedhet) született meg 1931 őszén Szandai Teréz, aki évtizedeken át a helyi parasztasszonyok átlagos életét élte. Bár a falusi hagyományörző kör tagjaként mint énekes már az 1960-as évek végétől szerepelt különféle kulturális rendezvényeken, mese-mondói „felfedezése” csak az 1970-es évek végétől következett be. Gyűjtött tőle Nagy Zoltán, Bosnyák Sándor, utóbb mint a falu vallási életében is aktív szerepet játszó személytől (templomi előénekes, a helyi rózsafüzér társulat tagja volt) elsősorban vallási néprajzi anyagot, vallásos népénekeket, az egyházi ünnepkör szokásait és a helyi búcsújáró hagyományokat Lengyel Ágnes és Limbacher Gábor is. Az ELTE néprajz szakos hallgatói Mohay Tamás vezetésével ugyancsak a szakrális néprajz helyi hagyományai felől tudakozódtak tőle, s volt, akinek a paraszti hiedelemvilág jó ismerőjeként állt a rendelkezésére. Kezdeményezésére a szülőházában néprajzi gyűjtemény létesült, amely máig is a falu egyik fő idegenforgalmi büszkesége.

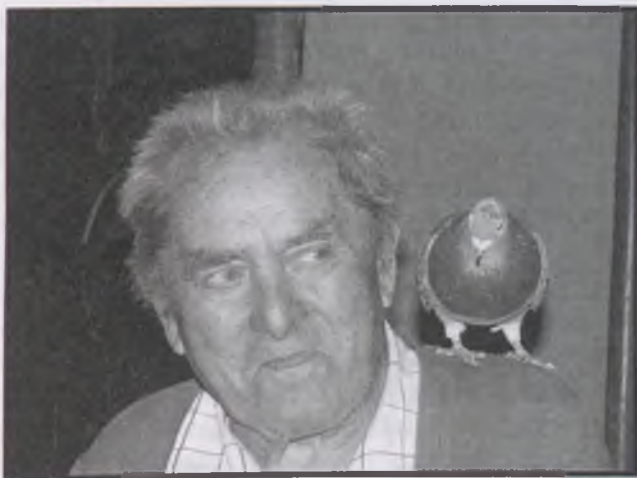
Szövegfolklór-repertoárja azonban sokáig kiaknázatlan maradt, holott Szandai Teréz hagyományörzőként leginkább mesemondó volt, mi több, jelentős számú repertoárjával, színes és élvezetes előadásmódjával az utóbbi néhány évtizedben ő testesítette meg a „klasszikus” palócföldi mesemondást. A magyar folklórtörténet emblematikus alakjává a 2004-ben a Magyar Népköltészet Tára IV. köteteként napvilágot látott *A herencsényi mesemondó* című kötettel vált, amely Szandai Teréz prózaepikai tudásanyagának adja megközelítőleg teljes keresztmetszetét néprajzi egyéniségmonográfia formájában. E rangos kivitelű kiadványban 125 olyan történet olvasható, melyeket a 2010-es évek első felében mondott el otthonában e sorok írójának, és amely történetek a mese és monda szinte teljes műfaji spektrumát felölelik. E repertoár a mesemondó mély vallásosságából adódóan bővelkedik vallásos témájú mondákban és legendamesékben, ugyanakkor pedig mindazon tréfás, helyenként pajzán mesék tucatjaiban, amin legfeljebb csak az lepődik meg, aki Szandai Teréz mindenkor életvidám habitusát személyesen nem ismerhette meg. E harmonikus kettőség fémjelzi a Duna Televízió által 2004-ben róla forgatott, és azóta is gyakran műsorra tűzött portréfilmet.

Szandai Teréz mint mesemondó 2002-ben részesült *A Népművészet Mester*e kitüntetésben. 2009-ben *A Magyar Kultúra Lovagjává*, 2012-ben Herencsény *diszpolgárává* választották. Elhunytával folklorisztikai értelemben lezárult egy korszak, személyében az utolsó kiemelkedő tudású palóc mesemondó távozott el.

Irodalom. Nagy Zoltán: *Póruházi szerelmesek. Tréfás palócmesék*. Salgótarján, 1987; Magyar Zoltán: *A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések Bartusné Szandai Teréz előadásában*. Magyar Népköltészet Tára IV. Balassi Kiadó, Budapest, 2004; Tari János–Magyar Zoltán: *A herencsényi mesemondó. (Élő népi értékek – mesemondók I.)* Portréfilm, 2004 (30'), Duna Televízió; Benedek Katalin–Nagy Zoltán: *Fanyűvő Jankó. Palócföld meséi és mondái*. Magyar Népköltészet Tára X. Budapest, 2010.

MAGYAR ZOLTÁN

Géczi Hegedűs Sándor
(Rév, 1935. szeptember 28.–Rév, 2015. június 30.)

A 2010-es évek elejéig a Királyhágó alatt fekvő, Bihar megyei Rév elsősorban gyönyörű fekvéséről (a Sebes-Körös szurdokvölgyének a torkában fekszik) és egyedülálló, mázatlan fehér népi kerámiájáról volt nevezetes. A valaha nagy hírű révi fazekasságot mára mindössze ketten művelik e román–magyar vegyes lakosságú községben, azonban e látenssé vált tárgyi kultúra elmúlását mintegy kárpótolta az utóbbi években egy helyi népi mesemondó előkerülése. E sorok írója a kistáji mondahagyomány feltárása keretében 2011 nyarán jutott el Révre, ahol a lehetséges helyi adatközlők sorában az elsők között került fel Géczi Hegedűs Sándor neve. A révi mesemondó felfedezése mégis valamiképpen véletlenszerű volt, hiszen csak a különféle mondatémák végigkérdezése közben derült az ki, hogy nem csupán a helyi mondák kapcsán átlagon felüli az ismerete, hanem kiváló elbeszélőkészséggel is bír, mi több, meséket is tud, azokat papírra is veti, sőt, aktív mesemondó. A 2011 nyarán még csak érintőlegesen megkezdett mesegyűjtés újabb révi kiszállások alkalmával vált teljessé, és szerkesztett formában 2012-ben látott napvilágot a *Mátyás király Körösréven – Géczi Hegedűs Sándor történetei* című gyűjteményben.

Géczi Hegedűs Sándor szegény sorsú, tizenegyes gyermekes családba született, azonban mint az egyik történeti mondai színezetű novellameséjéből is kitűnik, családját a nemesi genealógiák szellemében több száz évvel ezelőttre, egészen Mátyás király uralkodása idejéig vezette vissza, a családi szájhagyományban hosszú generációk óta öröklődő történetbe beleszőve azt, hogy a nevezett családös, Géczi Jankó János nem csupán a községben megforduló igazságos királlyal került komaságba, hanem egyszersemind ő volt az első fazekas is Réven. Apja készségét, szakmai érdeklődését követve Géczi

Hegedűs Sándor a lakatosmesterséget tanulta ki. Kovácsinasként már addig is sokat segített apja kovácsműhelyében, amiből egyetlen tárgyi emlékként az a kb. kétszáz éves üllő maradt, ami ma is ott lapul a Géczi Hegedűs-porta hátsó udvarának egy zugában. A katonaság éveit az ország délkeleti részén, a Regátban szolgálta le, s ott fordult az érdeklődése komolyabban a kultúra felé, ugyanis az ezredben kultúrfelelős, zenekarfelelős volt, bizonyára azért, mert akkor már több hangszeren játszott. Nagypjától örökölt citerája ma is szobája falának egyik ékessége. Mesemondó nagypjától, Hircuj papótól tanult meg játszani rajta, aki maga is művészi érzékkel megáldott muzikális lélek volt. Leszerelését követően lakatosként kapott állást, majd a révi kályhagyárban helyezkedett el, ahonnét huszonöt év szolgálatot követően 1990-ben ment nyugdíjba.

Több más folklór-specialistához hasonlóan Géczi Hegedűs Sándor is aféle „reneszánsz ember”-nek tekinthető. Noha életét egyszerű munkásemberként élte le, érdeklődése szerteágazó volt: több művészeti ágban is otthonosan mozgott. Kiváló történetmondó, amatőr zenész és színjász volt, felesége halálát követően pedig az írással (meseírással) is megpróbálkozott. A révi színjász kör tagjaként összesen 38 darabban szerepelt. Bár Géczi Hegedűs Sándor maga is említette, hogy sok könyve volt, és szívesen olvasott Benedek Elek- és Grimm-meséket, az olvasmányélmények alig hagytak nyomot mesemondói világán, abban a gyerekkorban hallott meseanyag a meghatározó, továbbá az ugyancsak javarészt a gyerekkor éveiből merítő saját maga költötte-alakította mesei világ. Ha érte is tehát mesemondói világképét némi hatás a különféle populáris kiadványok irányából, az nem gyerekkorára, hanem arra az időszakra tehető, amikor már ő maga mesélt fiának, majd unokáinak.

Bár a magyar folklórtörténetben voltak Géczi Hegedűs Sándornál nagyobb epikus behelyezkedéssel, szélesebb repertoárral bíró mesemondók, személye unikális abban a tekintetben, hogy nem csupán mondta, hanem írta is a meséket. A többnyire családi szájhagyományból megismert történeteket a maga számára kockás füzeteiben is rögzítette, azokat esetenként kibővítette vagy újraköltötte, és számos esetben a helyi impulzusokat és a már ismert népköltészeti motívumkincset felhasználva saját meséket alkotott belőlük. S ennyiben bizonyos értelemben a révi mesemondó Benedek Elek kései rokonának tekinthető: akárcsak a mesemondó Benedek Elek, Géczi Hegedűs Sándor esetében is a mese eltanulása még hagyományos módon történt, az átadás, a továbbadás körülményei azonban már többnyire az ő esetében sem tradicionálisak voltak (nyugdíjasként a helybeli magyar óvodába járt mesélni a gyerekeknek). Ellenben szinte kizárólag hagyományos (szájhagyományozott) folklórt tartalmaz a tőle feljegyzett prózaepika másik meghatározó szegmense, amelyben a helyi monda- és hiedelemanyag tárult fel, köztük az a 19. századi népköltészeti gyűjtésekből felvillanó tündér-hagyománykör, amit a szurdokvölgy mélyén rejtőző Tündérvár romjai ihlettek.

Géczi Hegedűs Sándor mint romániai magyar mesemondó 2012-ben részesült *A Népművészet Mestere* kitüntetésben. Még ugyanazon évben a helyi közösség szolgálatáért a *Pro Meritis* díjat is átvehette. Noha sorsszerűen csak halála előtt négy évvel került a néprajzkutatás látókörébe, mára elsősorban neki köszönhetően elmondható, hogy immár folklorisztikai értelemben nem „fehér folt” a Sebes-Körös völgye sem.

Irodalom. *Bihari népmondák.* (Közvetési: Faragó József és Fábrián Imre.) Nagyvárad, 1995; Magyar Zoltán: *Mátyás király Körösréven.* Géczi Hegedűs Sándor története. Rév, 2012.

MAGYAR ZOLTÁN

Elhunyt a Nagy Palóc utódja Tóth Imre emlékezete

Életének 89. évében, 2015. május 11-én, Dunakeszin elhunyt Tóth Imre író, nyelvész, tanár, a Magyar Nyelvtudományi Társaság tagja, akit Kodály Zoltán „nógrádi Lőrincz”-nek, Czine Mihály pedig „a Nagy Palóc utódja”-nak, „ezredvégi Mikszáth”-nak nevezett.

Tóth Imre 1927. április 6-án született egy kis Börzsöny alji faluban, Bernecén (ma Bernecebaráti). A Pest megye legészakibb határközségében megélt gyermekkor adta az indítást ahhoz az egész életen át tartó munkához, mely a palócság eredetét, történetét, nyelvét, szokásait kutatta és örökítette meg. A család számára már a kezdetek kezdetén nyilvánvaló volt, hogy a kis „Imriske” az értelmiségi pályát választja majd, hisz, ahogyan nagyapja mondta: „*Ezt a gyereket tanítassátok, mert annyi esze van, mint a váci püis-*

pöknek, de ha két keze után kell megélni, ez éhen hal.” S a család meg is fogadta a tanácsot. A csupa kitűnővel elvégzett elemi és polgári iskolai éveket az esztergomi Érseki Tanítóképzőben tanítói–kántori–énektanári diploma megszerzése követte, szintén jeles eredménnyel.

1947-től néptanítóként dolgozott a Nógrád megyei Alsópetényben, Tábpszűtán, Varsányban, majd később Mátraszelére került, ahol bányászokat kellett oktatnia. 1950-től 1956-ig előbb előadóként, majd járási oktatási és népművelési osztályvezetőként alkalmazták Salgótarjánban. 1954-ben megkapta *Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója* címet. Eközben folytatta tanulmányait, a budapesti Apáczai Csere János Tanárképző magyar nyelv és irodalom, valamint történelem szakát végezte el, s szerzett jeles rendű tanári oklevelet. Részt vett a Nógrádi Írók Szövetségének szervezésében és a *Palócföld* című lap megindításában. Ám az 1956-os események alapjaiban fordították fel életét, akasztották meg a kibontakozó szellemi munkát. Az október 27-én írt *Legszentebb forradalom* című verse, valamint a *Nógrádi Népújságban* megjelent *Őrizzük meg forradalmunk tisztaságát!* című vezércikke miatt állásából elbocsátották, majd 1957-ben történt letartóztatása után a tököli internálótáborba került. Négy hónap után szabadult, s közel két éven keresztül rendőri felügyeletes vasúti pályamunkásként dolgozott. A szenvedés, a méltánytalanság 1959-ben ért véget, amikor is Mátraszelén, majd Somoskőújfalun helyezkedhetett el általános iskolai tanárként. 1962 és 1967 között általános és középiskolai tanár, korrektor, lektor Salgótarjánban. 1965-től a *Nógrádi Népújságban* publikálja szépirodalmi és nyelvészeti cikkeit, *Anyanyelvünk* címmel saját rovatot is indít. Az ezidőtájt a galyatetői szállóban lakó Kodály Zoltán rendszeresen olvasta Tóth Imre írásait, s a Nyelvtudományi Intézetben örömmel újságolta – a neves nyelvészre, Lőrincze Lajosra utalva –, hogy „*van ám nekünk egy nógrádi Lőrinczénk is*”.

Salgótarjánban kereszt- és vezetéknevek kutatásával is foglalkozott, melynek eredményeiről *Nevek mágiája* címmel Ungvári Tamás irodalomtörténész értekezett az *Élet és Irodalomban* és *Ikarusz fiai* című, 1970-ben megjelent tanulmánykötetében.

Írásai révén egyre nagyobb ismertségre tett szert, külső munkatársa lett az MTA Anyanyelvi Bizottságának és Nyelvtudományi Intézetének, valamint az Országos Pedagógiai Intézetnek. 1967 nyarán az említett szervezetek és Meszterházi Lajos író támogatásával a budai Arany János Intézet általános iskolájának és gimnáziumának igazgatóhelyettesévé, kollégiumának igazgatójává nevezték ki. Mivel pesti házra nem volt elég pénze, ám a bejárást meg kellett oldania, Salgótarjánból a főváros szomszédságába, Dunakeszire költözött. Itt írta meg 1969 és 1970 között három részből álló regényét, öseinek, a Balyog familiának bernecei történetét, a *Palóc trilógiát* (*A boldog palócok 1880–1917; A boldogtalan palócok 1917–1933; Palócaink pokoljárása 1933–1945*). A dokumentumprózának is tekinthető mű egy regényes néprajzi és helytörténeti enciklopédia, a palócság szépirodalmi értékű monográfiája. Ám hiába

küldte el barátja, Mesterházi Lajos a kéziratot a Szépirodalmi Kiadóhoz, bár többeknek tetszett, a mű mégsem jelenhetett meg. Csak a rendszerváltás után, 1994-ben került a polcokra a Püski Kiadó gondozásában.

1975-től lakóhelyén vállalt munkát, előbb a dunakeszi Gárdonyi Géza Kollégium igazgatója lett, majd 1977-től 1991-es nyugdíjazásáig a Széchenyi István Általános Iskolában tanárként, könyvtárosként dolgozott. Számtalan nyelvtudományi cikke, tanulmánya jelent meg az *Élet és Tudomány*, a *Palóc-föld*, a *Honismeret*, a *Magyar Nyelvőr*, valamint az országos napilapok hasábjain. 1980-ban a *Magyar Nemzet*ben közölt Történelemtudomány és magyarságtudat című írásáról Illyés Gyula beszélt elismerően a magyar televízió fiataloknak szóló műsorában. Tanáremberként a fiatalok anyanyelvi kultúrájának fejlesztését szem előtt tartva tankönyvet is írt (*Magyar Nyelv I.* 1976). 1987-ben jelent meg élete „fő műve”, az *Ipoly menti palóc tájszótár*, mellyel művelődéstörténetünk egyik jellegzetes tájának nyelvi értékeit mentette meg a pusztulástól, a feledéstől. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaként napvilágot látott mű hosszú évek kutatómunkájának eredménye, s az anyagot már egy évvel a megjelenése előtt az 1986. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázaton első díjjal jutalmazták. A szótár összeállításához a Nyelvtudományi Intézet akkori igazgatója, az állami díjas nyelvjáráskutató, Imre Samu (ki a könyv előszavát is jegyezte) biztatására fogott hozzá, aki hangsúlyozta: a nyelvtudomány 200 éves adósságának, a palóc nyelv feldolgozásának feladata Tóth Imrére vár. A több ezer szóból, példamondatokból és nyelvi elemzésekből az olvasó átfogó képet kap az Ipoly menti nyelvjárásról és annak köznyelvi eltéréseiről. A szakmai, hivatásbeli munkát, elismertséget nemcsak a róla és művéről megjelent cikkek (*Élet és Irodalom*, *Népszava*, *Magyar Nyelv*, *Magyar Nyelvőr*, *Köznevelés*), hanem díjak sokasága is jelezte (Börzsöny Baráti Kör *Emlékplakett*, 1987; MTA *Csűry Bálint-emlékérem*, 1988; *Szocialista Kultúráért*, 1989; *Pedagógus Szolgálati Emlékérem*, 1991).

1997-re elkészült a *Palóc trilógia* folytatása. *A boldog palócok unokái 1945–1996* a világháború végétől a rendszerváltás utánig követi a Balyog nemzetség fiataljainak sorsát. Bár ez a regény is érdekes és informatív alkotás, ám a palóc élet mindennapjainak ábrázolását gyakran háttérbe szorítja az országos politika eseményeinek szubjektív prezentálása.

2000-ben a *Hazáért és Szabadságért 1956-os Köztársasági Emlékérem* vehette át Mádl Ferenc köztársasági elnöktől, egy év múlva pedig a TIT *Aranykoszorús Jelvényével* tüntették ki.

A *Mesél a palóckirály* címmel 2002-ben megjelent kötetében Tóth Imre a 19. században élt szécsényi jogász és mesegyűjtő, Pintér Sándor 1891-ben Losoncon megjelent meséit dolgozta át, varázsolta közérthetővé az ezredforduló gyermekei számára, újra megmentve egy darabot a palóc kultúra és nyelv porladó emlékeiből.

Nyolcvanadik születésnapja tiszteletére, 2007-ben a Nap Kiadó díszkiadásban jelentette meg a javított és bővített *Palóc tájszótárt*. Nagy Gáspár

Kossuth-díjas költő kérésére a Katolikus Rádió 2008-ban elkészítette és két részben leadta a *Boldog palócok unokái* dramatizált változatát. Ugyanebben az évben egykori polgári iskolájának helyszínén, Ipolyságon, a palócság kutatásában és népszerűsítésében végzett tevékenységéért kapott polgármesteri díjat.

Utolsó éveiben is aktív, dolgozó életet élt. Emlékiratait rendezte, s továbbra is gyakori látogatója maradt a dunakeszi Kölcsey Ferenc Városi Könyvtárnak, ahol író-olvasó találkozókon, felolvasóesteken vett részt. Az írással sem hagyott fel. *Volt egyszer egy ezredforduló* címmel megjelent új könyvét 2014 decemberében mutatták be a Magyar Írószövetség székházában. Ez volt az utolsó rendezvény, amelyen részt vehetett.

2015. május 16-án szülőfalujában, Bernecebarátiban, az Öregtemetőben búcsúztatták, ahol a település által adományozott díszsírhely lett végső nyughelye.

LŐRINCZ RÓBERT

Felhasznált irodalom

Csonka Mária

2002 A Nagy Palóc utódja. *Dunakanyar Régió* 2002. 11. 1. 4.

2009 Névjegy. Tóth Imre író, nyelvész. *Dunakeszi Polgár* 2009. 7. 16–17.

Manda Borbála

2002 Tóth Imre: Mesél a palóckirály. *Szépirodalmi Figyelő* 2002. 4. 77–78.

Preysing Frigyes (szerk.)

2002 *Ki kicsoda Dunakeszin?* Dunakeszi, 102–103.

Szabó József

1988 Tóth Imre: Ipoly menti palóc tájszótár. *Honismeret* 16. 1988/4. melléklet.

Ungvári Tamás

1970 Nevek mágiája. In Uő.: *Ikarusz fiai*. Bp., 203–208.

* * *

HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS

Pásztorünnepek a Nagykunszágon

Az elmúlt századokban, ha a Nagykunszág népe valamilyen méltóságot (király, nádor stb.) fogadott, gondosan összeállított ünnepi programmal készült rá. Ezeknek az ünnepegeknek voltak állandó elemei, így: lovas bandériumi kíséret, pásztorok felvonulása, ünnepi ebéd vagy vacsora. Ha a mostani közösségi ünnepeket vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy ezek napjainkban is dívnak. Nézzük, mi jellemző napjainkban a hagyományörző pásztorünnepekre ezen a vidéken!

A nagykun településeknek külön-külön megvannak a saját ünnepeik. Túrkevéen a legnagyobb a *Juhászfesztivál* (május), Karcagon a *Birkafőző verseny* (június), Kunhegyesen az *Aratóverseny* (június), Kunszentmártonban a *Márton napi búcsú* (november). Ezeket túl Karcagon rendezik augusztus 20-a környékén a *Nagykunszági Kulturális Napokat*. Ezeknek a rendezvényeknek közös jellemzője, hogy a helyi önkormányzatok a rendezői, de komoly városi, megyei, sőt, országos támogatással kerülnek lebonyolításra. A rendezvény általában két napig tart, amelyen nemcsak a helybeliek és a környékbeliek vesznek részt, de hazalátogatnak a településről elszármazottak is. Az 1990-es években elindított fesztiválok a jó propaganda eredményeként egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek és egyre több látogatót vonzanak.

Az alábbiakban a mai ünnepek közül a népi hagyományokból táplálkozó pásztorünnepek népszerűségéről kívánok szólni.

Az Alföldön a Hortobágy mellett a Nagykunszág is nagy állattartó körzet volt az elmúlt évszázadokban. Ma már szinte hihetetlen, hogy egykor a Túrkeve–Kisújszállás–Dévaványa határában található Ecsegpusztá dús mezeje több tízezer számosállatnak biztosított legelőt. Ezáltal a pusztá Túrkeve, de a környező többi település népességmegtartó-erejét jelentette. Az Ecsegen és más pusztákon nevelt jószágok a túri, a karcagi, a debreceni vásárokon találtak gazdára. A pásztorok élete a mai szemmel romantikus, de ugyanakkor felelősségteljes volt. A felelősség tavasszal az állatkihajtásakor (tájszóval: *kiveréskor*) kezdődött és a *beszorulásig* tartott. A mondás is így tartja: „*Szent György napján, kihajtáskor mindenki lehet pásztor. De majd ősszel, Szent Mihálykor derül ki, hogy az a pásztor, aki elszámol.*” Nem véletlen, hogy Györffy István néprajztudós is több kutatót kalauzolt Ecsegpusztán. 1939-ben filmfelvétel is készült az ecsegi *kiverésről*.

A *kiverés* évente Szent György-napkor az állatok mezőre való kihajtását, a pásztor kezébe adását jelentette. Jeles nap, valóságos pásztorünnep volt. A kulturális élet megújításában a néphagyományokra építkezést kezdte meg a dévaványai Bereczki Imre, amikor megírta egy pásztorünnep forgatókönyvét.

Az ünnepet meg is tartották 1957-ben, majd az azt követő években Ecsegpusztán. (A forгатókönyv és a fotódokumentumok a dévaványai múzeumban ma is megtalálhatók.) Az ott készült film talán az MTA Zenetudományi Intézetében van.

A produkció később elfelejtődött, de maga a pásztorünnep a maga valóságában tovább élt a termelészövetkezeti körülmények között is. Ennek utolsó alkalmain még nekem is volt szerencsém részt venni a kevi pusztán az 1980-as években. Ekkor Templomzugban volt a magángazdaságból kihajtott állatok (tehenek, lovak) átvevőhelye és a pásztorok szállása. Az állatok közös legelőre való kihajtásának szokása a termelészövetkezet megszűnésével, a magángazdaságokban tartott állatok számának lecsökkenésével együtt megszűnt. Az 1990-es években úgy tűnt, hogy a kevi vásár mint közösségi alkalom, ünnep átveszi a szerepét. Vonzáskörzete több megyére kiterjedt (Jász-Nagykunszolnok, Békés, Hajdu-Bihar megye), nagy népszerűségnek örvendett gazdag kínálattal. Az országos állat- és kirakodó vásárnak azonban egyszerre vége szakadt az évezred fordulóján. (A környező nagyobb városokban – így Karca-gon is – korábban szűntek meg a vásárok.)

*Fő a birkapörkölt a kevi fesztiválon, 2014
(Fotó: Örsi Julianna)*

Átalakuló világunkban is szüksége van azonban a közösségnek ünnepekre. Az alföldi városok vezetői (Túrkevéen Németh István polgármester, Búsi Lajos országgyűlési képviselő, Karcagon Fazekas Sándor polgármester stb.) ekkor fedezték fel a pásztörünnepekben rejlő turisztikai vonzerőt és dolgozták ki az első fesztiválterveket. Majd a városok nekiláttak a megvalósításnak. Karcagon 1993-ban tartották az első *Nagykunsági Kulturális Napokat*, amely tulajdonképpen népművészeti vásárként indult 1988-ban. Túrkevéen 1996-ban rendezték meg az első *Kevi juhászfesztivált*, Karcagon 1999-ben az első *Birkafőző versenyt*, amely 2008 óta szintén fesztivál. (Számos egyéb fesztiválszerű rendezvény van a nagykun településeken, de ezek ismertetésétől most eltekintek.)

A kevi rendezvényen kezdetben számos, a pásztorsághoz köthető elemet alkalmaztak. Szinte központi elemnek számított a birkanyíró verseny, a pásztorkutya-bemutató. A népdalkörösök számára megrendezték évenként a pásztordalversenyt. A népdalkörök rendszeres kísérői voltak a citerazenekarok. Az aktuális kiállítás is gyakran a pásztorelethez kötődött. Mára már ezeket a pásztorelemeket jórészt egy általánosabb tematika váltotta fel, a versenyek pedig kulturális bemutatókká szelídültek. Hallhatjuk még a tárogató hangját és a tekerőmuzsikát, a népdalcsokor mellett magyar nótát, nézhetünk a színpadon fergeteges néptáncműsort. Ez utóbbi szereplői azonban már nemcsak a térség hagyományörző csoportjai, de lehetőséget kapnak a bemutatkozásra a testvérvárosok kulturális delegációi és a mazsorettek is.

A túrkevei piacon és környékén egész nap van látnivaló. A sátrakban nagy a kínálat a különböző pásztortárgyakból, népművészeti és emléktárgyakból. Van itt debreceni kés, mezőtúri cserépedény, hortobágyi kolomp, kunszentmártoni bunda, kevi kunhímezés – hogy csak néhányat soroljak fel a bő választékból. Mindent felülmúl azonban a pásztorelelek kínálata. A rendezvény központi eleme napjainkban már elsősorban a birkafőző verseny.

Mivel a fesztivál két napig tart, így első nap a kevi férfiak mutathatják meg főzési tudományukat, második nap pedig a nagykunságiak. A kun pásztorember gyakran főzött egytáléltelt (*öreglebbencs, fordított kása, birkapaprikás*) a pusztán a korábbi évszázadokban is. Ezen hagyományos ételek közül a *birkapaprikás* volt a „nemzeti eledel” ezen a tájon. Még az 1990-es években is ezt főzték minden közösségi alkalomra (lakodalom, névnap, szakmai, munkahelyi és baráti összejövetel). Az étel titkához tartozott a jó birka, a szabad-tűzön bográcsban főzés és a férfiak főzéstudománya. Nem véletlen, hogy napjainkban is férfiak mérik össze a főzéstudományukat, amelyet kisgyermekkorától fokozatosan sajátítanak el apáiktól, nagyapáiktól. A verseny nagy népszerűségnek örvend, amelyet mutat az is, hogy a májusi kevi rendezvény után júniusban Karcagon is megrendezik többszáz versenyzővel. A délidőre elkészülő bográcsok tartalma aztán hamarosan kiürül. Minden adagnak lesz vásárlója. Sokan e hagyományos étel megkóstolásáért jönnek haza a távolban élő fiatalok és idősebbek is, egybekötve a család, rokonság meglátogatásával. A turisták pedig mint „hungarikummal”, jobban mondva „kunikummal” ismerkednek.

Kolompárus a karcagi Birkafőző versenyen, 2014
(Fotó: Örsi Julianna)

A pásztorünnep felelevenítéséből nem hagyhatom ki egy civil szervezet, a NIMFEA kezdeményezését sem. Ők 2009-ben próbálták meg először feleleveníteni a Szent György-napi állatkihajtást. Forgatókönyvükben több, a pásztorzkodáshoz kapcsolódó hagyományos és újonnan alkotott elem szerepel. Az időpontot is tiszteletben tartják, tehát április végén rendezik. A nyitórendezvény az állatok (szarvasmarhák, juhok) végighajtása a főúton, melyeket pásztorruhába öltözött férfiak és hintón, lovas kocsin ülő lányok, gyerekek kísérik. A Ligetben megtartott rendezvény a pásztorélethez kapcsolódó kulturális attrakció (mese, jelenet, pásztorfogadás, pásztorűz, karikásostorcsattogatás stb.), amely forgatókönyvének első összeállítója Debreceni Lászlóné népművelő-tanár volt, aki ismeri a hagyományt és a szakirodalmat. A rendezvény célközönsége a gyerekek, akik ügyességüket a népi játékok terén és a sátrakban folyó kézügyességi foglalkozásokon egyaránt kipróbálhatják. Ez az ünnep azonban kevésbé tudott mind a mai napig meggyökerekedni, rendszeressé válni és a fesztiválok versenyében csak harmadik a városban. (Megelőzi a juhászfesztivál és a böllértalálkozó) A települések között napjainkban is folyik a verseny, nem annyira a közönségért, mint a támogatók elnyeréséért. Mivel minden régi-új ünnepnek megvan a törzsközönsége, így a létjogosultsága is, bizonyára ezek az alkalmak a továbbiakban is megmaradnak.

ÖRSI JULIANNA

MINDENFÉLE

„Az a híres háromlyukú nagy furulya”¹ Egy furulyakészítő feljegyzései

A Néprajzi Múzeum hangszergyűjteményében tekintélyes részt foglalnak el a népi furulyák, pásztorfurulyák. Rendszeres kutatásaink során² itt került kezünkbe az a nagyméretű, közel egyméteres hosszúfurulya, amely nem csak rendkívüli hossza, hanem a külső és a belső átmérője miatt is különleges. Ráadásul a hosszúfurulya 3 lyukú volt, azazhogy mégsem, mert volt rajta egy negyedik lyuk is a cső alsó végének oldalán. Négylyukú pásztorfurulya?! No, de menjünk csak sorjában!

Furulyakészítőként és ácsoltláda-készítőként dolgozom több éve, mindkét mesterségben csak a régi készítési hagyományokat követem már a kezdetektől fogva. Pál István tereskei (Nógrád megye) juhász (*A Népművészet Mestere, A Magyar Kultúra Lovagja*, számtalan cím birtokosa), furulyás-dudás embertől tanultam a furulyakészítő-mesterség legfontosabb alapjait, aki a pásztorságban és a furulyakészítésben is egyfajta őstudással rendelkezett. Azt a fajta hagyományt vettem át Pista bácsitól, mely faesztorgályozó gépek nélküli, és az erdön vágott bodzafaágakon vonóképes hántoláson, kézi fűrészen alapul. Bernecebaráti származásúként ugyanúgy fontos hagyomány számomra a bernecebaráti (egykori Hont vármegye) pásztoremberek, idősebb és fiatalabb Molnár Tehenés János készítési technikája is, melyről Schram Ferenc néprajzos tudósított 1959-ben. Pál Pista bácsinak egyébként szintén vannak bernecebaráti gyökerei.³

Mindezt azért fontos leírni, hogy az olvasó értse azt a megközelítést, amelyen ez a tanulmány alapszik. Fontos továbbá azért is, mert csakis a régi készítési módszer gyakorlati ismerete, tapasztalatai alapján érthető a régi pásztorfurulyák szerkezete (és ezek közé tartozik ez a háromlyukú hosszúfurulya is, akár csak az ismertebb dél-dunántúli ötlyukú hosszúfurulyák, népi nevükön *hosszifuruglák*). Ugyanígy a furulyajáték zenei világában is ismerünk kell azt a régi pásztorvilágot, azt a környezetet, amelyben ezek a hang-

¹ Ezúton köszönöm Pálóczy Krisztinának, a Néprajzi Múzeum (Hangszergyűjtemény) felelős muzeológusának az írásom elkészítéséhez nyújtott mindenkor szívélyes és hathatós segítségét, valamint köszönetet mondok Juhász Zoltánnak az alapos szakmai konzultációkért, segítségéért.

² 2008 óta rendszeres kutatást végzünk feleségemmel a gyűjteményben, a palóc, a felvidéki, a máramarosi pásztorfurulyák és a dél-dunántúli, nyugat-dunántúli hosszúfurulyák legnagyobb részét átvizsgáltuk már.

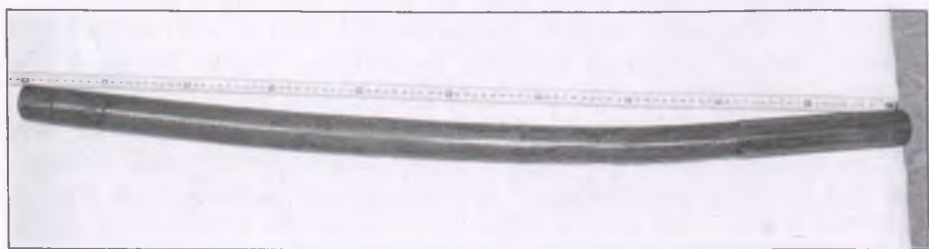
³ Pista bácsi anyai nagymamája bernecebaráti leány volt, Gyenes Apollóniának hívták és a legéindi temetőben van a sírköve.

szerek megszülettek, éltek. Ezek a régi pásztorfurulyák még sokszor egy életre készültek, együtt éltek és haltak a pásztorokkal – mint ahogy Peröcsényben mesélte nekünk özv. Hazafi Istvánné idős néni is: „... volt édesapámnak is egy ilyen furulyája, vele együtt eltemették a sírba”.⁴

A Néprajzi Múzeum furulyagyűjteményének nagy részét áttanulmányozva a következő átfogó kép rajzolódott ki előttünk.

A gyűjtemény legnagyobb része kézi készítésű, nem esztergályozott, hanem kézi fűrésű, kézi faragású. Megtévesztő, ha első ránézésre igen szabályos formákat látunk, henger alakú, esztergályozott-gyűrűs díszítésű furulyákat. A régi pásztorművészek nagyon aprólékosan, szépen dolgoztak, kézi módszerekkel is meg tudták faragni a szabályos hengerformát, és több olyan darab is van a gyűjteményben, amelyekről csak közelről látszik, hogy a hengeres formai kialakítások, gyűrűs díszítések is kézzel faragottak rajtuk. Különösen finom kidolgozásúak a régi, 1800-as évekbeli hosszúfurulyák (*hosszifuruglák*), apró finom cifrákkal, vékony csőfalakkal.

Érezhetően különválnak a régi készítésű és az újabb darabok, a vízválasztó időszak minden bizonnyal a világháborúk korszaka, de leginkább a második világháború; az ötvenes évek után készült darabok – kevés kivétellel – már nem cifrázottak, nyersebb, kidolgozatlanabb munkák. A nagy gondosság, odafigyelés, mind a készítésben, mind a használatban csak a 19. század vége–20. század eleje közötti daraboknál érzékelhető igazán: látható, hogy ezeket a régi furulyákat sokáig javították, ha elrepedt, megdrótozták, vagy birkabelet húztak rá, hogy a javítás után is ismét sokáig lehessen használni. Ezeknek a furulyáknak a teste gyakran fényes a sok használatból, és jól észrevehető a játszó lyukak peremén kifényesedett kopás. Ugyanilyen fényes kopás van a 15478-as leltári számú hosszúfurulya játszó lyukainak peremén is. E rövid áttekintés után térjünk is vissza ezen tanulmány eredeti céljához.

A hosszúfurulyák között tehát most az NM 15478-as leltári számú darabot állítsuk a figyelem középpontjába. A leíró karton tanúsága szerint 1898-ban került át a Néprajzi Múzeumba, az Iparművészeti Múzeumtól átadva, tehát minden bizonnyal ebben a korban, vagy évekkel korábban gyűjtötték. Származásáról sajnos a szükséges leltári karton többet nem mond, de jellegzetes-

⁴ A peröcsényi említett furulya hatlyukú volt.

ségei, hangsora alapján a dél-dunántúli furulyák egyik típusát sejthetjük benne. Nézzük meg, mik azok a jellemzők, amiért érdemes ezzel a darabbal foglalkoznunk?

Először is figyelemre méltó a hossza: 98 cm, azaz kb. egyméteres.⁵ Ehhez járul a rövidebb furulyáknál, de még a *hosszifuruglák*nál is szokatlan nagy átmérő: 40–41 mm (a belső csőátmérő pedig kb. 27 mm), tehát kézbe véve máris tekintélyes darabnak érzékeljük. A furulyának ívelt a teste, az ívnek egyenestől való eltérése mintegy 25 mm körüli. Ez a tulajdonsága egyébként nem a száradásból adódik, hanem a bodzabokrok növényi jellegzetességeiből. A bodzán nehéz olyan ágat találni, amely ekkora vastagságban is egyenesen nő, a legtöbb nagy ág oldalra kihajlik, még ha eleinte egyenesen is indult fölfelé. Másfelől az enyhén ívelő forma tulajdonképpen kényelmessé is teszi kissé az alsó lyukak elérését, tehát még előnyös is. Háromlyukú nagy pásztorfurulyánk alapanyaga minden bizonnyal bodzafa (*Sambucus nigra*), mivel ez a pásztorok által leggyakrabban használt faanyag, tudniillik ennek a belső puha bele vezet olyan jól a fúró fejét, hogy az minden kanyaron általmenjen, ugyanakkor a fúrás után megmaradt bodzacső anyaga elég jó kemény, jól faragható. Ezen felül erdön-mezőn megtalálható; egy régi fotó mutatja, ahogy a bernecebaráti tehénpásztor is a legelő szélén vágta ki a bodzát – nem kell értékesebb fát, például szilvafákat kivágni a jó furulyaalapanyagért.

Másodsorban a hangja az, ami csodálatos. Bár az eredeti nagyfurulya már csak haloványan szólt, de így is hallhatók voltak rajta azok az egyéni jellegzetes karakterek, amelyek aztán kiteljesedtek a rekonstrukciós darabon. Annyira érdekelt ugyanis ez a különleges hosszúfurulya, hogy elkészítettem a rekonstrukcióját, és ekkor ért a meglepetés: ennek a hosszúfurulyának nagyon szép hangja van. Igen hasonló a dél-dunántúli *hosszifuruglák*éhoz, de azoktól még öblösebb, és ezért a felhangokkal együtt zengő alaphang is teltebb hangzású.

Ehhez a szép hanghoz néhány dolgot hozzá kell tennem. Egyrészt a bizonyosság okán két hasonló, teljes hosszú darabot, valamint három rövidebbet is készítettem, és valóban, mindegyiknél előjöttek ezek a hangtulajdonságok, tehát minden bizonnyal jól közelítettem meg az eredeti hangszer hangját (az alaphangnak és oktávjának egyszerre szólása a halvány hangú eredeti darabnál is hallható). Másrészt tudni kell, hogy ezt a jó hangot igen nehéz elérni, sok, aprólékos finom munka eredményeként jöhet csak létre. Mindezekből következik, hogy ezeket a hosszúfurulyákat nem lehet „sorozatban gyártani”, mindegyikük egyedi darab; hosszú munkával készül, de hosszú időre szól. Harmadsorban nagyon izgalmas a három játszólyuk, és az a bizonyos negyedik lyuk, amelyik a cső alsó végének oldalán található.

⁵ Fontos tudni, hogy minden fa zsugorodik, amikor szárad, a régi furulyák tekintetében a hossz és az átmérő is csökken, különösen 120 év távlatában, tehát eredetileg jobban megközelíthette az egy métert.

Vizsgáltuk, vajon lehet-e dallamjászó lyuk ez a bizonyos negyedik? Hát-ha valamilyen kézmozdulattal elérhető, akár a játéknak csak egy bizonyos szakaszában. Nos, *háromlyukú hosszúfurulyának* neveztük eddig is, maradjon is az – ugyanis nem lehet jászó lyuk ez a negyedik. A szerepe az, hogy a furulya behangolását segítse. Mivel ennek a különálló lyuknak már a megléte is nagyon érdekes, érdemes végigvinnünk, hogy hogyan sikerült ezt a szerepét felismerni és kitapasztalni.

1. A negyedik lyuk természetes módon nem érhető el. A kéz ujjai nem tudnak akkorát nyújtózni, hogy ez játék közben megtehető legyen, ráadásul már eleve a följebb levő három lyukat sem éri el mindenki, általában csak a hosszabb termetű, hosszabb kezű emberek tudnak rajta játszani, akárcsak a jól ismert dél-dunántúli hosszúfurulyán (*hosszifuruglán*).

2. A negyedik lyuk befogása nélkül a *hosszifurugláknál* is ismerős hangsor jön ki a hangszeren, ezzel ellentétben viszont, ha mégis befogjuk valahogy azt, ez a szép hangrend felborul.

3. A negyedik lyuk legkülső pereme nincs fényesre kopva. (A furulyán úgy látszik, hogy a 3 lyukat eleve bemélyítette az ujjak számára az egykori készítő – ez a bemélyítés sincs meg a hangoló lyukon –, de ezen felül a legkülső peremük is finoman fénylik, ellentétben az oldalt eső negyedik lyukkal.)

4. A negyedik lyuk kiengedése egy kicsit emel a teljes befogott cső hangmagasságán, ugyanakkor a befogott harmadik lyuk hangmagasságán alig módosít, ezáltal alkalmas a furulya alaphangjának beállítására.

Ezt az utóbbi megállapítást szépen visszaigazolta a vizsgált háromlyukú hosszúfurulyánk egyik „testvére” is, amely az NM 16770-es leltári számot viseli (a leíró karton tanúsága szerint 1898-ban gyűjtötte Hermann Ottó Somogy megyében). Ez is egy méter körüli, ezen is három jászó lyuk található, a cső végén viszont két egyforma kerek „kiegészítő” lyuk található, és az egyik közülük egy kicsiny kerek fadugóval be van tömítve. Kézenfekvő a következtetés, miszerint az egyik hangoló lyuk megfúrása után nem találván elég jónak a hangszer hangját, az elsőt betömtek és fúrtak lejjebb egy másikat.

Tulajdonképpen ez egy jól használható módszernek tűnik a furulyák hangolásához, amit a régi készítők kísérleteztek ki. Ugyanez a hangoló lyuk, bár

nem gyakori, de megtalálható például egy hatlyukú máramarosi furulyán is, ahol úgy tűnik, a készítő a formakialakítás miatt magasra tett dallamjátészó lyukak hatását kívánta a hangoló lyukkal ellensúlyozni, azaz a tulajdonképpeni csövét tudta ezzel a hangzás szempontjából „rövidíteni”, ezáltal a furulya alaphangját magasabbra emelni.

Van azután ennek a bizonyos negyedik lyuknak egy további hatása is: maga a hangrezgés, az állóhullám tulajdonképpen „véget ér” ennél az alsó lyuknál,⁶ azaz hangmagasságra olyan, mintha egy rövidebb furulyát fújnánk, de a mély bűgő hang mégis egy kb. 10 cm-el hosszabb csőben zeng. Bizonyosan ennek is szerepe van a háromlyukú hosszúfurulya szép hangzásában.

Nos tehát, előttünk van egy 1898-as, szokatlanul nagy átmérőjű, nagyméretű hosszúfurulya; nézzük meg hogyan készül (a leírás nagyrészt a Pál Istvántól tanult módszereken alapul).

Az alapanyagul szolgáló csövet érdemes szárítani egy ideig, hiszen a legnagyobb száradási méretváltozások nyilvánvalóan a kivágás után a legerőteljesebbek, tehát érdemes néhány hétig állni hagyni. Ugyanakkor az egy évnél tovább tartott bodzák néha igen megkeményednek, de azok mérettartóbbak. A fúrás előtt ki kell választani egy olyan arányos jó szakaszt a bodzából, amelybe minél kevesebb oldalág (csomó) esik, és az anyag vastagsága az alsó végén is még jól elviseli a fúrást. Az anyagot héjában érdemes tárolni.

A fúrás kézi fűrókkal történik. Vigyázni kell arra, hogy a kézi fűrók⁷ helyesen élezettek legyenek, mert az nem egyszerű dolog. A mai gépesített világ már csak az egyenes, sík, merőleges dolgokat ismeri. A nem helyesen élezett

⁶ Illetve kicsivel alatta. (Juhász Zoltán szíves közlése.)

⁷ Más néven *cigányfűró*knak is nevezik őket, mivel a cigányok igen jól értettek a készítéséhez.

kézi fúró viszont elrepeszti az anyagot. Az átlagosnál hosszabb fúrókat kell használni ehhez a furulyához, legalább 50 cm-esnek kell lennie a szárának.

Először kisebb méretű fúróval, 14–16 mm-essel kell kezdeni a munkát, majd egy közepes mérettel, és végül a legnagyobb méretűvel fúrjuk végig a bodzát. Mindkét oldalról meg kell fúrni minden menetben, hogy a fúrások összeérjenek. A művelet úgy zajlik, hogy a faanyagot befogjuk egy satuba vagy faragópadba, és a fúrót beleillesztve elkezdjük jobbra forgatni; kb. hat fordítás után mindig ki kell venni, és a forgácsot kiejteni belőle, azután visszahozni, megint forgatni hatot, kivenni, és így tovább. A beszorításnál fontos szerepe van a rajta hagyott héjnak, ez biztosítja a jó tapadást, máskülönben a nagy erővel forgatott fúró a bodzát is mindig el akarná forgatni.

Ha sikerült kifúrni a közel egy méteres csövet, utána jöhet a héjazás. A régi módszer szerint ezt faragópadban, vonókéssel lehet legjobban végezni. Itt jegyzem meg, hogy természetesen a műveleteket a körülményektől függően más eszközökkel is lehet végezni, a pásztorok is aszerint dolgoztak, kinek milyen lehetősége, eszköze volt. Ha például a legelő mezőn álló kalyibában nem volt más eszköz, a pásztor a bodzacsövet bal kézben szorítva is ki tudta fúrni úgy, hogy jobb kezével forgatta a fúrót, a héjazást pedig bicskával is meg tudta oldani – de ahogy említettem, most a Pál Pista bácsitól tanultakat vegyük alapul.

A héjazás után a csövet kell vonókéssel szép hengeresre faragni, miközben ügyelni kell, hogy a csomóknál ne hasadjon be az anyag, ezért azokat ráspollal reszeljük le. A megfelelő vastagságú csövet azután rengeteget kell csiszolni, hogy szép formájú, jó fogású legyen. A háromlyukú furulyánál külön kell ügyelni a nyolcszögletű csővég kialakítására.

Ha kész a cső formája, akkor kerülhet sor a hangablak kifaragására, ezután a befúvó nyílás, majd a nyelv megfaragása fog következni.

A téglalap alakú hangablakot (7x11 mm) jó éles faragókéssel kell kifaragni a megfelelő méretűre. Ennél a nagyfurulyánál a szélhasító éltől a hengeres test külső palástjához rézsús kivezető rész szokatlanul hosszan, laposan húzódik, hossza kb. 30 mm. A rézsún egy fémlemezke fekszik, két kicsi szöggel rögzítve a fába. Szerepe nyilvánvaló, a szélhasító élet erősíti. Erre csakis azért lehetett szükség, mivel a rézsú szokatlanul hosszú, nagyon lapos szögben fekszik, így a szélhasító ék maga is nagyon vékony, emiatt töredezésre hajlamos, márpedig a furulyakészítők tudják, hogy az él állapota nagyon fontos a hangképzésnél. Emiatt kerülhetett rá (lehetséges, hogy utólag) a védőlemezke.

A megfaragott hangablakhoz vezető befúvó csatorna következik ezután. Ennél a furulyánál ez a csatorna is természetesen sokkal hosszabb, mint az átlagos furulyáknál, mintegy 40 mm hosszú, 17 mm széles és kb. 1,5 mm magas.

Ezután a nyelvet kell megfaragni. Ez az a henger alapformájú „dugó” (Pál Pista bácsi *gálig*nak hívta), amit a furulya végébe dugnak, ennek laposra faragott teteje alkotja tulajdonképpen a befúvó csatorna alját. Ennek belső

vége merőlegesen van levágva, és nagyjából a hangablak előrefelé levő vonalával esik egybe, így a hossza is kb. 40 mm. A nyelv anyaga többféle lehet, Pista bácsi fűzfát és mogyorót is használt erre a célra. (Az NM 15478 leletári számú nagyfurulya nyelvének anyagát külső nézetből nem lehet megállapítani, mivel sok rajta a sötét szennyeződés.)

Mindezek után a helyesen megfaragott furulya már megszólal, következhet a játszó lyukak kiegészítése.

A pásztorok általában valamilyen tűzben tartott vassal égették ki a lyukakat, de nyilvánvalóan volt olyan is, aki faragókéssel vágta-furkálta ki (ld. pl. id. Kapoli Antal elmondását: „... *a likakat bizsókheggyel vágtam ki*”).⁸

Az NM 15478 leletári számú nagy furulya játszó lyukain is az égetésre utaló nyomokat lehet fölfedezni.

A játszó lyukak hosszanti irányban nyújtott ovális alakúak, kb. 13x11 mm mérettel, ezeket – mint általában a pásztorfurulyákon mindig – az ívelt cső domború oldalán kell kialakítani. A hangoló lyuk kb. 14x11 mm-es, ezt a nyolcszögű csővég oldalán helyezte el az egykori készítő.

Az eredeti régi nagy furulya alaphangja *f* körül van, bár ezt nehéz volt pontosan megállapítanunk, mert a nyelven levő kiálló szálkák és szennyeződések annyira eltömítették a befúvó csatornát, hogy csak nagyon halovány hangok fújhatók ki rajta. Hangjai sorban *f, g, as, b, c, d, es, f*, amennyire megállapítható. A hangoló lyuk kb. fél hangot emel az alaphangon, tehát ha azzal együtt mind a négy lyukat befogjuk, akkor *e* hangot hallunk.

A Hangszergyűjteményben két nagyon hasonló háromlyukú nagyfurulya van (ezeken felül van még kettő háromlyukú, de azok nagyon eltérő formájúak, más vidékről származóak), a már említett NM 16770-es leletári számú, és az NM 15471 számú. Az NM 15478-ason (98 cm) csak egy (a hangablaknál körbefutó) vonaldísz van, az NM 15471-esen (95 cm) az ugyanott levő vonaldíszben egy kis cakkolás látható, valamint a nyolcszögű vég felső sarkai a *hosszifuruglákra* jellemzően vannak lecsapva, az alsó éleken pedig ívelt vágások vannak. Az NM 16770-es számú (107 cm) a legdíszesebb, alsó és felső végén is körbefutó öntött dísz van, a felső végén ez a dísz körbeveszi a hangablakot is, és virágformában végződik. A legelső és a második lyuk alatt is van egy-egy körbefutó öntött óngyűrű.

Az NM 15471-es számún nincs hangoló lyuk, csak a három játszó lyuk található rajta, a másik kettőn van. Ezt a három darabot minden bizonnyal más-más készítette, de érezhető rajtuk a hasonló „stílus”: mindhárom nagyfurulya hasonlóan nagy átmérőjű, nagy hosszúságú és végig hengeres formájú a fejnél.

A nagyfurulya hangsora teljesen hasonló a dél-dunántúli *hosszifurugláké*hoz, és bár azokon öt játszó lyuk van, de a dallamjáték alapját adó oktávnyi hangterjedelem megszólaltatásához éppúgy elég az alsó három lyuk, mint a tárgyalt hangszeren. A két felső lyukat együtt felengedve ez az oktáv még egy

⁸ Sárosi Bálint: *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Bp., 1998. 91.

nagyszekunddal bővül. A negyedik lyukat a régi hangfelvételek tanúsága alapján díszítésre is előszeretettel alkalmazták. Másként megfogalmazva, ha a *hosszifuruglán* a két felső lyukat végig befogva tartjuk, akkor teljesen ugyanolyan módon kell a hangsor hangjait (a skálát) végigjátszani, mint a háromlyukú nagy furulyán. A hatlyukú furulyákhoz képest több átfúvással kell a dallamokat eljátszani, hiszen a negyedik hangnál már váltani kell ismét a teljes befogásra. Emiatt nehezebbnek mondható az ezen való játék, de sok gyakorlással ugyanolyan természetessé válik akár a gyors játék is rajta, mint a hatlyukú furulyákon, sőt, ez a „rendszer” időnként izgalmasabb váltásokra ad lehetőséget.

A hangsor lényegében egy oktáv és egy félhang, ez a hangterjedelem pedig módot ad a legtöbb népdal eljátszására. A régisége miatt erről a háromlyukú nagyfurulyáról nem maradt hangfelvétel, ám örülhetünk annak, hogy az ötlyukú *hosszifuruglás* játékról igen, így támpontot kapunk a háromlyukú hangszer használatához is. A használatos oktáv alatt van néhány halk, csak kis levegővel kijátszható mélyebb hang, amelyek a dallamjátékban nem használatosak, ugyanúgy, mint a *hosszifurugláknál*. Az oktáv fölött tulajdonképpen csak egy fél hangot tudunk még kijátszani: ez a tartomány a *hosszifurugláknál* szélesebb a negyedik és ötödik lyuknak köszönhetően.

Ha figyelembe vesszük az öt, és három lyuk használatáról fent írtakat is, és még azt is, hogy a háromlyukú nagyfurulyán is ugyanúgy lehet-érdemes a záróhangot dűnnyögéssel zengetni (szép erőteljesen szól), egyértelművé válik a hangszer *hosszifuruglákkal* való rokonsága.⁹

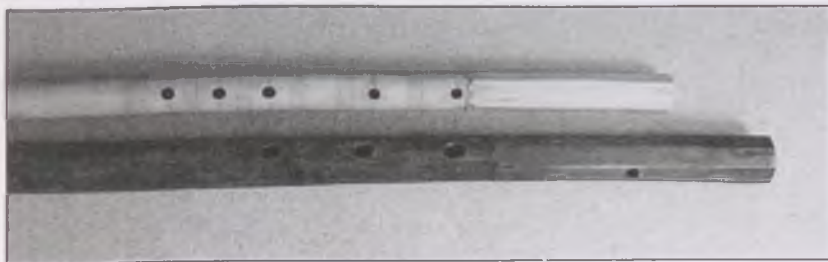
Zárásképpen még néhány gondolat a két hosszúfurulya típusról. Mivel nemcsak készítem, hanem „használok” is őket, így a két típusról a játék során közvetlen tapasztalatokat is szerezhettem. Röviden arról van szó, hogy meglátásom szerint a háromlyukú hosszúfurulyák az ötlyukú hosszúfurulyák elődei lehettek, vagy korábbi időktől voltak használatosak. Nyilvánvalóan ez csak feltételezés, közvetlen bizonyíték erre nincs, hiszen kevés adat áll rendelkezésünkre. A sejtést annyi erősíti, hogy az 1800-as évek végén a néprajzkutatók már nem találtak olyan embert, akivel hangfelvételt készíthetnek volna a háromlyukúval, és csak néhány darab maradt meg belőle, ugyanakkor az ötlyukúakból lényegesen többet tudtak összegyűjteni (múzeumainkban 50 fölötti darabszám van), és azokkal még néhány hangfelvétel is készült, magyarán az utóbbiak tovább maradtak használatban, kedveltebbek lehettek. Vajon miért?

A hangszeres játék gyakorlata a következőképpen válaszolja meg ezt a kérdést (elnézést a most következő túl gyakorlatias leírásért, közvetlen a hangszereken bemutatni szemléletesebb volna).

⁹ Ehhez feltétlenül elolvasandó Juhász Zoltán tanulmánya, melynek első felében kicsit más közelítésben, de ugyanúgy rokonítja a két hangszert. (Juhász Zoltán: *Magyar pásztorfurulyások és hangszereik. A duda, a furulya és a kanásztülök.* Bp., 2001)

Ahogy említettem, az ötlyukún a két felső lyukat befogva tulajdonképpen ugyanolyan háromlyukút kapunk, tehát az ötlyukú tulajdonképpen ebben a játékmódban is használható. Igen ám, de a háromlyukú nagyfurulyán játszva megérzi az ember, hogy bizonyos hangokat nehéz „kifűjni”, különösen akkor, ha gyorsabban játszik. Ugyanolyan problémás a hangok megszólaltatása bizonyos szekvenciák esetén is, például némely dallamokban a nagyobb ugrásoknál, ahol gyorsan kell átfűvást (is) váltani, a kívánt hang nem szólal meg „szívesen”, vagy átvált egy másikra. Emiatt nemcsak a fűvás erősségével kell tudni mesterien bánni, hanem még a fűváserősség „felfutásával” is, összességében tehát mindenképpen nehéz rajta játszani.

És most jön a meglepetés: az ötlyukú hosszúfurulya éppen ezen problémákat oldja meg a két felső lyuk „hozzáadásával”, a következőképpen. Három lyuk használata esetén a második átfűvás alaphangjának (*f*) kvintjét (*c*) a következő (3.) átfűvással lehet csak játszani, azaz ismét mindhárom lyukat befogjuk, és erősebben fűjük a furulyát. Öt lyuk használatakor viszont van erre egy másik lehetőség is: *c* hang szólal meg akkor is, ha mind az öt lyukat fölengedjük. Ráadásul nagyon izgalmas, hogy a befogott lyukakkal szóló *c* (legyen ez a „zárt *c*”) felhangokkal telített, zengő (annyira, hogy maga a *c* is kevésbé hallható néha), míg a felengedett lyukakkal szóló *c* (nevezzük „nyílt *c*”-nek) egy tisztán szépen szóló hang. Ez egyszerűen szólva zseniális találmány (a plusz két lyuk), ugyanis sokkal virtuózabb, színesebb módon lehet játszani úgy, hogy egy adott hangot kétféle fogással, és kétféle hangszínnel is játszhatunk. *(Az ötlyukú hosszúfurulyák két felső lyukát – a dallamban használva – egyszerre mozgatjuk, tehát tulajdonképpen akár egyetlenegy lyukként is megfűrható lenne. Valószínűleg azért van azonban mégis kettő, mert ha egyet fűrnánk, akkor azt igen „kellemetlen” helyre, magasan kellene elhelyezni, ami görcsös és fárasztó ujjtartást eredményezne. Így viszont a két felső lyukon és az eggyel alattuk levőn kényelmesen sorban tud elhelyezkedni az ember bal kezének mutató-, középső- és gyűrűsujja, és a két lyuk együtt a hangmagasságon pont egy nagyszekundot, azaz egy egész hangot emel. Juhász Zoltán kiváló felismerése, ld. az idézett tanulmányt.)*¹⁰

¹⁰ Juhász i. m.

Fent látható két, általam készített hosszúfurulya összehasonlító fotója (mindkettő *f* alaphangú). A fotó jól szemlélteti az eddig elmondottakat, azt, hogy hogyan helyezkedik el az ötlyukún a két felső lyuk, és azt is, hogy a háromlyukú csövében nagyjából ott lehet a fújás közben kialakuló állóhullámok vége (azaz a hangolólyuk miatt módosult „elméleti csöhossz”), ahol a fotón fölötte levő ötlyukú csöve véget ér (azért csak nagyjából, mert a belső csőátmérő nem azonos).

Az ötlyukún tehát nemcsak hogy stabilabban szólalhat meg az a *c*, hanem még a dallamtól függően is variálható ez a hang: gyorsabb lépések, díszítések esetén jobb a „nyílt *c*” (könnyebb csak egymás mellé lerakni-főlemelni ujjakat, mint átugrani másik átfúvásba), sorvégi hangok esetén viszont szebb a zengő „zárt *c*”. Ezenfölül a felsőbb tartományban is rendelkezésre áll ez a „trükk”, de itt a „három alsó lyuk nyitva – két felső befogva – hang” lesz azonos a teljesen befogott negyedik átfúvás első hangjával, ugyanakkor a teljesen fölengedett öt lyuk egy egész hanggal bővíti fölfelé a hangszer hangterjedelmét (ezt most nem részletezem tovább).

Visszatérve az eredeti gondolathoz: tehát megállapítható, hogy az ötlyukú furulya gazdagabb játékmódot biztosít, mint a háromlyukú, miközben az alapvető rendszerük ugyanaz. Az is bizonyos, hogyha volt fejlődés, átalakulás köztük, akkor annak iránya egyértelműen az ötlyukú felé mutat, viszont lehet, hogy az idősebb generációhoz tartozó emberek ragaszkodtak a megszokott háromlyukúhoz és annak játékmódjához. Talán hasonló folyamat zajlott le, mint a flóták esetében: Pál István emléke szerint az idősebb pásztorok még jobban kedvelték a flótát, ám a nehezebb fúvástechnika miatt mégis ez szorult vissza hamarabb, mint a dugós furulya. Akárhogyan is volt, annyi bizonyos, hogy régi öregjeink itt hagytak nekünk örökül két kiváló hangszerfajtat, a három- (vagy egy hangoló lyukkal kiegészítve négy-) lyukú nagyfurulyát, és az ötlyukú hosszúfurulyát. Mindkettőt nagyon lehet szeretni; tartsuk őket továbbra is ugyanúgy nagy becsben, mint eleink!

GYENES TAMÁS

* * *

Vizuális dokumentumok gyűjtése

Tisztelt Tagtársak, Kedves Barátaink!

A Magyar Néprajzi Társaság megalapításának 125. évfordulója jó alkalmat ad arra, hogy összegyűjtsük a Társaság történetével, életével kapcsolatos vizuális dokumentumokat, archív fénykép- és filmfelvételeket.

Kérjük a Tisztelt Tagtársakat és más olvasóinkat, hogy akik ilyen témájú (közgyűlések, vándorgyűlések, könyvbemutatók, ünnepségek és egyéb rendezvények, portrék stb.) fényképekkel, esetleg film- vagy videófelvételekkel rendelkeznek, szíveskedjenek a Magyar Néprajzi Társasággal vagy a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumával felvenni a kapcsolatot, és a felvételeket adatokkal (készítő, szereplők, a készítés helye, ideje, alkalom) együtt az Archívumba eljuttatni.

Lehetőség szerint eredeti felvételeket vagy nagy felbontásban digitalizált képeket várunk.

Kapcsolat:

Kalina Veronika, neprajzitorsasag@gmail.com, tel.: 2691272

Csorba Judit, csorba@neprajz.hu, tel.: 4732415

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.